

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

IRONIE JAKO PERLOKUČNÍ AKT.
PRAGMATICKÁ ANALÝZA IRONICKÝCH PROMLUV

IRONY AS A PERLOCUTIONARY ACT.
A PRAGMATIC ANALYSIS OF IRONIC UTTERANCES

Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Pavla Chejnová, Ph.D.
Autorka DP:	Irena Rosická Štětínská 354/35, Praha 8, 181 00 čj-hv prezenční studium
Rok dokončení DP:	2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha

11. 11. 2009

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Pavle Chejnové, Ph.D. za vstřícný přístup při poskytování odborných konzultací, za její trpělivost, věcné připomínky a hlavně za čas, který mé práci věnovala.

Obsah

1	Úvod	6
1.1	Cíle práce	6
1.2	Přehled jednotlivých kapitol	8
2	Ironie	10
2.1	Původ	10
2.2	Hledání definice	10
2.3	Ironie, humor, sarkasmus	13
3	Klasifikace ironie	15
3.1	Klasifikace ironie dle R. J. Kreuze a R. M. Robertse	15
3.1.1	Sokratovská ironie	15
3.1.2	Dramatická ironie	16
3.1.3	Verbální/jazyková ironie	16
3.1.4	Situační ironie/ironie situace	16
3.2	Klasifikace ironie dle D. C. Littmanna a J. L. Meye	16
3.2.1	Ironické situace	17
3.2.2	Ironické výpovědi	18
3.3	Klasifikace ironie dle K. Barbeové	18
3.3.1	Příležitostná ironie (Nonce Irony)	19
3.3.2	Běžná ironie (Common Irony)	19
3.3.3	Literalness (Ironie bez opaku řečeného)	20
3.4	Klasifikace ironie dle D. C. Mueckea	20
3.4.1	Neosobní ironie (Impersonal Irony)	21
3.4.2	Sebepodceňující ironie (Self-disparaging Irony)	21
3.4.3	Naivní ironie (Ingénu Irony)	21
3.4.4	Dramatická ironie (Dramatic Irony)	21
3.5	Stručný závěr	22
4	Proč používáme ironii?	23
5	Ironie z pragmatického hlediska	27
5.1	Ironie jako konverzační implikatura – H. P. Grice	27
5.2	Ironie a zdvořilost	30
5.3	Echové chápání ironie	34
5.4	Ironie jako echové upozornění (Echoic Reminder)	36
5.5	Ironie jako simulace neupřímnosti	38
5.6	Stručný závěr	39
6	Signalizace ironie	40
7	Proces pochopení ironie	44
7.1	Reakce adresáta na ironické výpovědi	46
8	Praktická část	48
8.1	Úvod	48
8.2	Analýza jednotlivých příkladů	50
8.3	Výsledky a jejich hodnocení	87
8.3.1	Signalizace ironie	87
8.3.2	Pochopení ironie adresátem	89
8.3.3	Ironie versus zdvořilostní a kooperační princip	91
8.3.4	Návrh klasifikace	93
9	Závěr	96

10	Resumé.....	98
11	Summary	98
12	Klíčová slova.....	99
13	Použitá literatura	100

1 Úvod

1.1 Cíle práce

Ironie „odhaluje svět v jeho mnohoznačnosti“, protože „nás zhavuje jistot.“
(Kundera 1999: 18)

Setkáváme se s ní v běžném hovoru i v literatuře, použili jsme ji mnohokrát, aniž bychom si to uvědomovali, provází nás celým životem. Snad neexistuje nikdo z nás, kdo by se s ironií nestřetl „tváří v tvář“. Přesto však existují určité situace, kdy se staneme obětí ironie, aniž bychom o tom vůbec věděli. Jak je to možné? Obecně lze ironii považovat za humoristickou formu, která spočívá ve vyslovení opaku toho, co chceme vyjádřit, a tím nutí posluchače či čtenáře k tomu, aby během četby či hovoru zůstal aktivní a přemýšlel o relevantním významu výroku. Tím může mnohdy dojít k poněkud trapné situaci, kdy adresát ne zcela správně daný výrok dešifruje a pravý záměr tak zůstane skryt. V práci se proto zaměříme obzvláště na signalizování takovýchto ironických promluv a jejich pochopení adresátem. Naše zkoumání se tedy bude pohybovat na poli pragmatolingvistiky, zajímat nás bude hledisko účinku ironických výpovědí na adresáta, tzv. perlokuční akt výpovědi. Důležitým aspektem bude to, zda adresát dokáže ironické signály identifikovat, jakým způsobem je dokáže identifikovat a jak na ironické výroky reaguje. Zabývat se budeme obzvláště rozбором ironických signálů a způsobem, kterým je ironie tvořena, interpretována a chápána.

Alespoň ve stručnosti se zde zmíníme také o psychologické stránce ironických promluv, neboť nám pomůže v nalezení odpovědi na otázku, proč vlastně ironie existuje, proč ji používáme a jak vzniká. V psychologii je totiž ironie vykládána nejen jako užití slov v opačném významu, ale i jako skrytá forma agrese, jako skrytá forma útoku na předmět ironie za účelem uspokojení našich potřeb (Hartl 2004).

Přes snahu zkoumat užití a porozumění ironie však nastává první problém, kterým je samotná definice ironie. Je ironie opak řečeného nebo pouze v rozporu s řečeným, je tedy mezi významem doslovným a implikovaným vztah rozporu či opozice? Je ironie záležitostí spíše verbálního jazykového užití nebo lexikálně-sémantického aspektu? Domníváme se, že ujasnění a vysvětlení tohoto rozmanitého fenoménu a jeho lingvistické definování bude užitečné zvláště pro praktickou část této práce.

Pokud z výroku vyrozumíváme něco, co je ve významu řečeného zahrnuto a co může být interpretováno, avšak co není vyjádřeno doslovně, může v takovém případě dojít ze strany mluvčího k porušování zdvořilostního principu a principu kooperačního, který mluvčímu „přikazuje“ mluvit pravdu a jehož dominantním předpokladem je upřímnost a explicitnost.

Cílem diplomové práce je tedy přiblížení principů, na základě kterých ironie funguje, resp. jakým způsobem je ironie signalizována a v jakém vztahu je vzhledem ke kooperačnímu a zdvořilostnímu principu. Práce si klade otázky, jakým způsobem je ironie signalizována jako implicitní řečový akt, jak adresát tyto signály rozezná a jakým způsobem na ně reaguje. Tyto cíle budou vysvětleny a následně analyzovány na shromážděném autentickém materiálu oblasti informačních technologií. Sběr byl prováděn metodou pozorování a následného zapisování výroků participantů komunikace, proto mimojazykové faktory jako např. mimika a gesta budou v práci minimálně zohledněny, stejně tak i prozodické prostředky, např. intonace.

Protože bude v diplomové práci ironie zkoumána jako lingvistický akt, soustředíme se na tzv. slovní ironii a ironii ve smyslu filozofickém či literárně vědném necháváme stranou.

V práci byla použita celá řada domácí a zahraniční literatury, která nabízí pestrou paletu výzkumů a teorií a poskytuje tak bohaté zdroje zajímavých informací. Ačkoliv z kvantitativního hlediska převažují spíše prameny zahraniční, v domácím prostředí existuje množství důležitých studií, které byly motivací a cenným zdrojem pro vznik této práce. Jmenovitě se jedná o studie českého jazykovědce a literárního teoretika, překladatele, germanisty a vysokoškolského učitele Marka Nekuly, jehož statě na téma signalizování ironie a pragmalingvistická interpretace ironie významně přispěly k formování diplomové práce. Za zmínku nepochybně stojí i studie českého jazykovědce a specialisty na baltské jazyky Pavla Trosta, zabývajícího se především jazykem ironie, a v neposlední řadě nesmíme opomenout českou lingvistku, bohemistku, která se specializuje především na stylistiku, teorii dialogu a pragmatickou lingvistiku, a tou je Jana Hoffmannová, jejíž pragmalingvistické studie a studie o využití ironických prvků byly inspirací pro praktickou část práce.

Z rozmanité zahraniční literatury jmenujme alespoň některé odborníky, kteří se ve svých pracích snažili ironii uchopit ze současného hlediska, a těmi jsou například Deirdre Wilsonová a Dan Sperber, lingvisté specializovaní především na pragmatiku a psycholingvistiku, kteří ve své stati *On verbal irony* rozvinuli teorii echa a pragmatické aspekty ironie; americký psycholingvista Raymond Gibbs, zabývající se otázkami jazyka a myšlení se zaměřením na porozumění

metaforám, ironii a idiomům; psycholingvista Herbert L. Colston, jehož výzkum je primárně zaměřen na otázku, proč lidé používají figurativního jazyka a jak mu můžeme rozumět; Roger Kreuz, kognitivní psycholog se zaměřením na psycholingvistiku a sociolingvistiku, jehož studie figurativního jazyka přispěla k tvorbě této práce a v neposlední řadě americká lingvistka Katharina Barbeová, specialistka na germánské jazyky, která se zabývá především teoretickým a praktickými aspekty lingvistiky a aplikované lingvistiky se zaměřením na pragmalingvistiku a jejíž publikace *Irony in Context* posloužila jako zdroj zajímavých informací.

Výše zmínění lingvisté a psychologové se zabývají zkoumáním ironie z pragmatického i sémantického hlediska. Tato práce bude vzhledem k demonstrování některých teorií obsahovat i příklady převzaté z uvedených studií. Otázkou zůstává, jak dalece lze převést příklady z anglického jazyka do českého, aniž by se ztratily hlavní ironické rysy výpovědí, neboť zde mohou být jisté syntaktické, sémantické a jiné aspekty, které by při překladu ztratily svůj ironický význam. S přihlédnutím k tomuto aspektu bude v práci místo neadekvátních anglických příkladů v určitých případech užíváno českých ekvivalentů tak, aby bylo řádně vysvětleno to, co vysvětleno být má.

Protože u nás dosud chybí práce podávající ucelený pohled na výzkum ironie, považujeme za důležité se zde o těchto významných teoriích zmínit, pokusit se podat stručný přehled těchto teorií a využít těchto poznatků k podrobnějšímu nastínění způsobu, jakým ironie vlastně funguje a jaký má její užívání efekt na adresáta, neboť mezi nejrůznějšími řečnickými prostředky právě ironie představuje jeden z nejběžnějších, leč nejvíce fascinujících nástrojů pro vyjádření dvojznačnosti či zamaskování pravého významu.

1.2 Přehled jednotlivých kapitol

Práce je rozdělena na část teoretickou (kapitola 2-7) a praktickou (kapitola 8).

Kapitola 2 se zabývá hledáním definice ironie. Jak můžeme ironii definovat? Zjistíme, že existuje několik pohledů na definování ironie a že zdánlivě jasné stanovená otázka definice v sobě skrývá hned několik problémů. Podíváme se i do minulosti a pokusíme se odhalit počátky ironie a cíle, ke kterým ironie sloužila. Zjistíme, že se v mnohém lišily od těch dnešních. Zmíníme se i o vztahu sarkasmu a humoru k ironii. Sarkasmus a humor se v mnohém s ironií shodují, avšak jsou zde jisté rozdíly, které je od sebe v zásadě odlišují. Důležitou částí práce je rozdělení ironie z různých úhlů a hledisek. V této souvislosti budou v kapitole 3 představeny základní klasifikace ironie dle K. Barberové, D. Mueckeho, R. J. Kreuze a R. M. Robertse a D. C. Littmana a J. L. Meye. Tyto

klasifikace, které se spíše doplňují než vylučují, pak budou podkladem pro vlastní klasifikaci v praktické části této práce.

V kapitole 4 si položíme otázku, proč vlastně používáme ironii, co nás vede k tomu, že místo doslovně řečeného volíme raději ironii? Pokusíme se na tuto otázku odpovědět a stanovíme základní cíle a důvody, pro které je ironie využívána. S těmito otázkami souvisí i následující kapitola 5, ve které bude na ironii nahlíženo z hlediska pragmatické lingvistiky. Tento relativně nový přístup nám pomůže lépe porozumět tomu, co je to vlastně ironie a jak funguje. Bude tu zmíněn nejen Griceův princip konverzačních maxim, ale i modifikace tohoto principu provedená D. Wilsonovou a D. Sperberem, kteří tak vyvinuli teorii ironie jako echa. Navážeme na Kreuzovu a Glucksbergovu teorii ironie jako echového zmiňování a zakončíme Lappovým přístupem k ironii jako simulaci neupřímnosti a jeho pokusu vysvětlit ironii v kontrastu ke lži.

Kapitola 6 se zabývá otázkou signalizování ironie. Zabýváme se otázkou, zda je ironie signalizována a jak a zda tyto signály rozpoznáme. V kapitole 7 volně navážeme na proces pochopení ironie adresátem a jeho reakce na ironické výroky. Teoretické zázemí bude využito a konfrontováno s příklady v praktické části této práce.

V Kapitole 8 se dostáváme k praktické části práce. Cílem bude analyzovat na shromážděném materiálu zaznamenaných běžných dialogů ironické promluvy, způsob jejich signalizování a fungování vzhledem ke kooperačnímu a zdvořilostnímu principu. Zjistíme, zda je adresát vždy schopen ironii bez problémů rozpoznat, a pokud ne, proč se tak nestalo. Zaměříme se na to, zda existují signály, které pomáhají adresátovi ironii rozpoznat, a pokud ano, které to jsou. Zjistíme, zda ironie zachovává či porušuje zdvořilostní princip a zaměříme se na vhodnost jejího použití. Práci zakončí návrh vlastní klasifikace ironických promluv. Tato klasifikace bude vycházet z podrobné analýzy 60 autentických příkladů.

2 Ironie

2.1 Původ

Slovo ironie pochází z řeckého *eironeia*. Toto slovo bylo poprvé použito v Aristofanově díle Oblaka, kde *ieron* znamená „zatajovat“ (Colebrooková 2004: 2). Na rozdíl od dnešního chápání významu tohoto slova byla ironie dříve užívána ve významu pejorativním jako „hanlivá přetvářka“, „předstíraná nevědomost“ či „zatajovaná přetvářka“. Termín ironie se objevuje i v Platónově Sokratovi, který byl také svými oponenty nazýván eironem. Pro Sokrata však byla ironie důležitým nástrojem, který nepoužíval pro zesměšnění, ale jako hnací sílu na cestě k pravdě. Ironie umožňuje postavit se druhému účastníkovi rozhovoru předstíráním vlastní nevědomosti či obdivu k němu. Sokratova ironie pobízí k hledání pravdy, podněcuje ke kritickému myšlení, nutí nás hledat chyby v nás samých a hraje důležitou roli v konverzaci. V aristotelovských časech mělo používání ironie převážně negativní nádech. Aristoteles považuje ironického člověka za pokrytce, za člověka, který se vyhýbá upřímnosti.

Ironie v dnešním slova smyslu pochází z latinského slova *ironia*. Schopnost vyjadřovat se ironicky a umět ironii správně a trefně používat byla vysoce oceňována a třibena významnými řečníky a autory středověku, humanismu a renesance. Ironie vznikala pro obohacení vyjadřovacích schopností a pro únik z přímočarosti. Její rozšířenost je pak dána i přirozenou vlastností člověka vidět směšnost v paradoxu a absurditě. Ironie začala pronikat do literatury, do básnictví a během 19. století, tedy v období romantismu, byla neustále zvelebována. Německý filozof F. Schlegel považuje ironii za filozofický nástroj, který umožňuje překročit hranici vyřčené výpovědi. A dnes? Dnes, v etapě postmodernismu, se stává průsečíkem literatury, filozofie, psychologie a dalších věd.

2.2 Hledání definice

Zatímco dříve byla ironie úzce spojena s filozofií, dnes proniká také do psychologie, etiky, estetiky, literární kritiky, sociologie a dalších vědních disciplín. Ironie je také oblíbeným pojmem, který rádi používáme jako konverzační frázi. Kdo z nás si alespoň jednou neřekl: „Není to ironie?“ Každý se jistě někdy ocitl v „ironické situaci“, s každým si někdy pohrála „ironie osudu“. Tyto věci se dějí každý den, ale jedná se opravdu o ironii nebo pouze o náhodu, shodu okolností nebo smůlu? Jak je vidět, ironie je pestrá ve své mnohotvárnosti a nabízí různé úhly, ze kterých je možno ji uchopit, avšak

zachytit ji v této její rozmanitosti je nemožný úkol. Proto se v této práci zaměříme především na oblast jazyka, tedy na ironii slovní a ironii ve smyslu literárním či filozofickém se v této práci nebudeme zabývat.

Než přistoupíme k definici ironie dle slovníku, začneme z jiného hlediska a řekneme si, co ironie není. Pokud někdo učiní nějakou věc, která se obrátí proti němu, není to ironie. Není ironií, když se někdo snaží být lepší než ten druhý a udělá pro to maximum, ale stejně skončí s horším výsledkem, stejně tak není ironie, když se snažíme něčemu předcházet s takovou důsledností, až se to stane. Všechny tyto situace jsou jenom shodou okolností, nešťastnou náhodou, smůlou. Nejsou však ironií. Co je to tedy vlastně ironie a jak ji můžeme definovat?

Jak už bylo řečeno výše, s ironií se setkáváme v každodenní komunikaci, ve sdělovacích prostředcích, kulturních projevech atd. Pojem ironie je tak všeobecně rozšířen, že jen málokoho by zřejmě napadlo pozastavit se nad tím, co to vlastně ta ironie je a jak ji můžeme přesně a výstižně definovat.

Dalo by se říci, že samo o sobě je tak trochu ironií, že během posledních dvaceti let bylo učiněno nemalé množství pokusů o nalezení její výstižné definice a i přes úsilí lingvistů a psychologů pochopit princip ironie ji nikdo dosud nedokázal definovat. Podívejme se, jak ironii chápou některé známé osobnosti¹:

„Ironie je pestrost úvahy a hra moudrosti.“ (A. France)

„Ironie je forma paradoxu. Paradox je to, co je dobré a zároveň úžasné.“ (F. Schlegel)

„Ironie je vtipkování skryté za maskou serióznosti.“ (J. Weiss)

„Ironie je urážka v uniformě poklony.“ (E.P. Whipple)

Výše uvedené citáty jenom dokazují, jak je ironie mnohotvárná a z kolika úhlů se na ni můžeme dívat. S ohledem na rozmanitost tohoto fenoménu je nasnadě otázka, jak můžeme ironii definovat lingvisticky?

Podle Rejmanova Slovníku cizích slov (1966) je ironie chápána jako výsměch, posměšné, úmyslné využití slov v opačném významu. V Klimešově Slovníku cizích slov (1981) se hovoří o záměrném a průzračném vyjádření protikladem, o vyjádření rozhořčení způsobem, který postiženého zraňuje nebo o posměšném vyjádření za použití slov opačného významu. Encyklopedický slovník češtiny (2002) mluví o zdánlivé chvále, která je ve skutečnosti hanou, Lexikon filozofie (1993) ironii vysvětluje jako umění přetvářky myšlenek, kdy pod záminkou vyřčeného ve skutečnosti vyjádříme něco jiného. Psychologický slovník (2004)

¹ Citáty jsou převzaty z Wikipedie: <http://cs.wikiquote.org/wiki/Ironie>

srovnává ironii s výsměchem, kterého docílujeme užíváním slov opačného významu, a pokládá ji za skrytou formu agrese, již útočíme na druhou osobu, která stojí v cestě našemu uspokojování potřeb.

Většina moderních teorií rozlišuje dva základní typy ironie: verbální ironii a situační ironii. Verbální či jazyková ironie je forma, která spočívá ve vyslovení opaku toho, co chceme vyjádřit při zachování dojmu, že to, co říkáme, je v rozporu s tím, co chceme vyjádřit. Spočívá tedy v ironických mluvních aktech, jež samy v sobě skrývají negaci. Tyto mluvní akty něco tvrdí, ale zároveň to popírají nebo znevažují, tudíž tvrzení v ironickém aktu podléhá negaci, a to buď částečné nebo úplné (Trost 1997). Situační ironie je rozdíl mezi záměrem a důsledkem: očekávaný výsledek našeho konání je v protikladu ke skutečnému výsledku.² Někdo by mohl namítnout, proč vlastně potřebujeme definovat ironii, když se obě definice zdají být jasné? Odpověď je jednoduchá. Není možné definovat verbální a situační ironii pouze jako „tvrzení opaku“ nebo „ironie je prostě rozpor mezi...“, když většina příkladů pochopení výroků verbální ironie prostě tomuto tvrzení neodpovídá, neboť je málokdy zřejmé, co je protikladem doslovného významu výroku a co ve skutečnosti tento doslovný význam znamená sám o sobě. Navíc existuje mnoho příkladů zahrnutých pod pojem situační ironie, které se s definicí rozporu vylučují, např. náhoda, pokrytectví, odchylka od předpovědi atd. Je proto jasné, že si nemůžeme vystačit se zdánlivě prostým řešením, které v žádném případě řádně nevysvětluje takové příklady. Potom se může stát, že dojde ke kontroverznímu použití pojmu ironie v případech, kdy se o ironii nejedná.³

Tradiční definice tedy hovoří o kontrastu či disociaci. Pavel Trost (1997) oproti tomu hovoří spíše o „skryté negaci“, která přináší znehodnocení nebo ironických vyjádření, která sama v sobě obsahují sebedestrukci. Nekula (1990) považuje ironii za „hru na komunikaci“, „hru na sdělení“. Podívejme se na příklad, který dokládá rozporuplnost slovníkové definice.

(1) Matka dceři: Nebudu tě příliš obtěžovat, když tě požádám o to, zda bys byla tak laskavá a uklidila si ještě tento měsíc svůj pokoj?

² Když se John Hinckley pokusil zavraždit prezidenta Reagana, všechny střely prezidenta minuly. Naneštěstí ho však zabila kulka odražená od neprůstřelné limuzíny. Auto, které mělo prezidenta chránit, bylo nakonec příčinou jeho smrti. Příklad uveden na Wikipedii: http://en.wikipedia.org/wiki/Irony#cite_note-trial-1

³ Tvrzení by se dalo demonstrovat na písni Ironie kanadské zpěvačky Alanis Morissette. Ačkoliv se píseň jmenuje doslova „Ironické“, situace, které zpěvačka v písni užívá, ironické nejsou. Například osamocená výpověď (...) *je to jako uvíznout v dopravní zácpě, když už tak jdete pozdě...* není ironií. Ironie by to byla, kdyby to tvrdil např. specialista na dopravní kontrolu, který uvízl v dopravní zácpě, zrovna když se chystá na schůzi, jejíž téma je právě dopravní zácpa a ne jen něco, co je naznačeno písni Ironické.

(Kreuz a Glucksberg 1989: 376)

Na uvedeném příkladu si povšimněme rozporu s definicí. Mluvčí (matka) zde zcela jistě říká, co si myslí, tedy význam intendovaný (zamýšlený) se shoduje s významem doslovným, není tu žádný rozpor mezi tím, co je myšleno a co je řečeno, přesto však hyperkorektní způsob sdělení svědčí o ironickém nádechu celé výpovědi. Z tohoto důvodu se přikláníme spíše k tvrzení P. Trosta a jeho pojetí ironie jako skryté formy negace, manipulace jazyka a umění přetvářky.

Najít definici, která by vyhovovala všem případům, je velmi obtížné. Místo definování se uplatní spíše charakterizování a hledání nejtýpčtějších a nejobecnějších rysů ironie, neboť jazyk se vyvíjí a mění, ke kterým v něm dochází, mají za následek změnu v chápání lingvistických pojetí, a to i těch, která se týkají ironie.

2.3 Ironie, humor, sarkasmus

Často se předpokládá, že sarkasmus a ironie jsou téměř jedno a to samé. Ačkoli se tyto jevy mohou zdát na první pohled podobné, existuje zde několik znaků, které je pomohou spolehlivě rozlišit. První rozdíl je již v historickém vývoji. Původ ironie byl již nastíněn v kapitole 2.1. Anglické slovo *sarcasm* má kořeny v řeckém slovu *sarkazein* a znamená doslova „mluvit ostře jako břitva“. Srovnáme-li oba termíny ve svém vývoji, zjistíme, že oba měly negativní konotace. Zatímco ironie tuto negativní konotaci ztratila v průběhu času, sarkasmus nikdy nedosáhl pozitivního obratu a ponechal si tak svůj převážně negativní význam.

„*Sarkasmus je poslední útočiště těch, kdo prohráli*“ (R. Hoover).⁴ Sarkasmus může být definován jako způsob volby slov, která jsou protikladem k tomu, co je řečeno s cílem osobu zranit. Jde tedy o „kousavou“ řeč s určitou mírou pohrdání. Objekt je napadán přímo, explicitně. Tato definice také říká, že sarkastický mluvčí chová k adresátovi negativní postoj. Kritizující až urážlivý aspekt sarkasmu poté můžeme považovat za zřejmě nejdůležitější rozdíl mezi ním a ironií. Zatímco ironie se dovolává porozumění, sarkasmus komunikaci spíše odmítá. I tak je však sarkasmus ironii velmi blízký, neboť ji v sobě zahrnuje.⁵ Sarkasmus můžeme považovat za nástroj ohrožující naši tvář, a to prostřednictvím útočící kritiky, která si vynucuje ironickou interpretaci.

⁴ Příklad byl převzat z Wikipedie: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sarkasmus>

⁵ Nekula (1990: 98) hovoří o tzv. sarkastické ironii, kde je „nečekaně přímo řečeno to, k čemu se zvolna spělo opisy, přičemž se vtipně využívá již jednou použitých slov a sdělení se tím převrátí naruby...“.

Ve srovnání s ironií bylo zmíněno ještě několik dalších rozdílů mezi ironií a sarkasmem. Littmann a Mey hovoří především o omezení sarkasmu pouze na mluvní akty. Podle nich neexistují sarkastické situace, ale pouze sarkastické výpovědi (Littmann a Mey 1991: 147). K. Barbeová tvrdí, že rozdíl mezi ironií a sarkasmem spočívá v tom, že na rozdíl od sarkasmu platí pro ironii existence sdílených vědomostí či známých okolností. Sarkastické výpovědi jsou zřejmé všem účastníkům situace bez ohledu na to, zda tyto vědomosti sdílejí či ne (Barbeová 1995:28).

V souvislosti se sarkasmem je vhodné zmínit cynismus, což je vystupňovaná forma sarkasmu. Jedná se o chování, jež úmyslně zpochybňuje a zesměšňuje základní morální a lidské hodnoty.

Mluvíme-li o ironii, musíme zmínit i humor. Co má humor reprezentovaný vtipem společného s ironií, v čem se od ní odlišuje? Podle Attarda (1993) existuje vztah mezi ironií a humorem, protože zcela jistě existují případy humorné ironie. Existují i příklady humoru, který není ironický. Méně často, avšak přece, existují případy ironie, která humorná není. Jinými slovy humor a ironie se významně prolínají, ale rámcově jsou odlišné. V obou případech jde však o to, že ironie i humor jsou používány účelově, nesou v sobě několik významů a jsou založeny na jakési „hře“ mezi původcem ironie a tzv. obětí ironie. Element překvapení, vznikající dešifrováním rozdílu mezi tím, co je řečeno a co ve skutečnosti myšleno, může aktivovat humor. Ironie i humor porušují stupňované požadavky informovanosti, ale činí tak odlišně: vtip jde z nepovšimnutého významu k povšimnutému a ironie naopak. Jestliže ironie je tedy forma indirektní negace a humor je založen (částečně) na lokální antonymii, pak z toho vyplývá, že humor a ironie tedy zahrnují negaci jako signifikantní součást fenoménu. A dále: ironický mluvčí postupuje tak, že na místo skutečného stavu věcí klade něco nepravého, a tak se výpověď stává ironií až ve chvíli, kdy je odhalen její skrytý smysl. Tak dochází ke splnění záměru mluvčího ukázat stav, kterého by si adresát jinak nevšiml, a dát tomuto stavu úplně nový rozměr důležitosti. A to je zásadní rozdíl mezi ironií a humorem, komikou: zatímco k pochopení komiky stačí pouze obrazotvornost, k pochopení ironie je potřeba rozum. Kromě výše uvedeného spočívá rozdíl mezi ironií a vtipem i v účelu, ke kterému jsou používány. Zatímco vtip většinou používáme za účelem vyvolat v adresátovi úsměv, primární funkcí ironie není vyvolání komického efektu.

3 Klasifikace ironie

Odborný výzkum zabývající se zkoumáním ironie sahá daleko do minulosti a je postaven na širokém základě. Nejrozličnější teorie tedy nalezneme nejen v raných filozofických pracích. Historické i současné studie zasahují, kromě lingvistiky, i do dalších oblastí, jako jsou antropologie, kognitivní, sociální a klinická psychologie, filozofie, kulturní studie atd. Muecke například podává celý přehled druhů ironie. Jmenujme jen některé z nich: tragická, komická, ironie situace, filozofická ironie, dramatická ironie, verbální ironie, zdvojená ironie, rétorická ironie, sokratovská ironie, kosmická ironie, ironie osudu atd. (Muecke 1980: 4). Některé byly nazvány dle prostředku, jiné dle funkce, postoje, cíle, techniky. Existuje tedy několik na sobě nezávislých klasifikací, z nichž každá je založena na odlišných hlediscích. Ve druhé části této práce bude nastíněn návrh vlastní klasifikace ironických promluv.

3.1 Klasifikace ironie dle R. J. Kreuze a R. M. Robertse

Kreuz a Roberts (1993) rozlišují čtyři typy ironie:

- Sokratovská ironie,
- Dramatická ironie.
- Verbální ironie,
- Situační ironie.

3.1.1 Sokratovská ironie

Sokrates (469 – 399 př. n. l.) považoval dialog za jediný prostředek, kterým lze dosáhnout pravdy. Jeho specifické vedení dialogu se ve filozofii označuje pojmy *sokratovský dialog* a *sokratovská ironie*. Sokrates byl v podstatě prvním filozofem, který zavedl do svého zkoumání prvek kritičnosti. Ten se v jeho dialozích uplatňoval jako neustálé ověřování již nabytých poznatků a jejich vzájemné porovnávání s poznatky jinými. Sokrates používal metodu předstíraného nevědění a jako důvod uváděl snahu pomoci jiným v odhalení pravdy. Přiznáním vlastního nevědění v komunikačních partnerech vzbuzuje touhu, aby jej o náležitostech poučili a nejasnosti mu vysvětlili. Tato pozice se nazývá *předstíraná skromnost*, nebo také *princip sokratovské ironie*. Komunikační partner tak získává díky Sokratově předstírané skromnosti pocit sebevědomí, se kterým si stojí za svojí pravdou, mnohdy bez řádného promyšlení. V tu chvíli Sokrates oponenta znejistí otázkou a následuje zpochybnění i dalších argumentů. Sokrates tedy přivede soupeře k ironickému

popření vlastních výroků, a poté je mu nápomocen při nalezení výroků pravdivých.

3.1.2 Dramatická ironie

Dramatická ironie je charakterizována jako situace, v níž dochází k rozporu mezi pravdou, se kterou je divák srozuměn, a mezi tím, co postava na jevišti považuje za pravdu. Např. V Rostandově hře Cyrano z Bergeracu divák ví, že Cyrano miluje Roxanu a právě on je autorem dopisů, které jí Kristián píše. Roxana to však netuší; víme, že Oidipus sám je oním vrahem, kterého hledá, ale on sám, Kreón ani Iokasta to nevědí.

3.1.3 Verbální/jazyková ironie

Verbální/jazyková ironie je základním druhem ironie. Prototyp jazykové ironie nalezneme v běžných hovorech, kdy mluvčí vyřkne kladné hodnocení, ale celkový význam je záporný. Jestliže v kontextu, kdy se nám něco nepovede, vyřkneme větu *To je super*, neznamená to kladné hodnocení situace, ale pravý opak. Stejně tak, nazveme-li nešikovného člověka *šikulkou*, smysl promluvy se dostane nad rámec jazykového významu a dojde tak k rozporu mezi zamýšleným a pochopeným.

3.1.4 Situační ironie/ironie situace

Situační ironie můžeme charakterizovat jako nesoulad či neshodu mezi naším očekáváním a skutečnou realitou, čili nesoulad mezi výsledkem očekávaným a výsledkem aktuálním. Nesoulad je většinou způsoben a doprovázen nešťastnými okolnostmi a „nefér“ situacemi, ve kterých se účastník nachází. Takovýto nesoulad v situaci samotné je neintencionální a často se původci, a tedy zároveň i oběti situační ironie, vymyká z rukou. Situační ironie se liší od ostatních forem ironie v tom, že je „pozorována“, zatímco ostatní formy ironie jsou „vytvořeny“. Na ironii situace se tedy díváme z povzdálí, sledujeme ji, hodnotíme, zatímco na ostatních formách, např. verbální ironii, se nějakým způsobem podílí náš subjekt, tzn. vytváří ji. Muecke (1980: 99) tvrdí, že verbální a situační ironii lze rozlišit i pomocí následujících výroků: „(On) je ironický“ a „Je ironické, že...“. Zatímco verbální ironie obsahuje ironického mluvčího, většina typů situační ironie obsahuje pouze pozorovatele.

3.2 Klasifikace ironie dle D. C. Littmanna a J. L. Meye

Littmann a Mey (1991) rozdělují ironii do dvou základních forem, a to na ironické situace a ironické promluvy. Ačkoliv je situační ironie komplexní a

běžný jev jako verbální ironie, nedostává se jí zdaleka takové pozornosti jako ironii verbální. I když tématem praktické části této práce budou především ironické promluvy, přesto zde ironické situace zmíníme alespoň okrajově.

3.2.1 Ironické situace

Za zmínku stojí způsob, jakým se Littmann a Mey ve své práci pokusili definovat situační ironii. Jejich původní myšlenkou totiž bylo vytvoření počítačového programu, který by rozlišil ironii od neironických výpovědí a zároveň by byl schopen ji generovat. Ve svém výzkumu se Littmann a Mey soustředili pouze na ironické situace a vyloučili všechny formy ironických výpovědí. Domníváme se, že strojové rozpoznávání ironie může poskytnout návod k jejímu signalizování, ovšem tyto úvahy zcela přehlíží důležitost perspektivy v situační ironii. Protože situační ironie není „vytvořena“ ale „pozorována“ (viz výše), perspektiva pozorovatele je rozhodující pro vytvoření ironického povědomí o situaci. To, jak někdo pochopí situaci, závisí na podmínkách, jako např. zda byla osoba o situaci informována nebo zda je osoba participantem ironické situace. Jinými slovy, perspektiva činí situační ironii subjektivní a závislou na úhlu pohledu pozorovatele. Tudíž počítačový program, který je a bude vždy schopen pouze objektivně zhodnotit scénář situační ironie, není reálně použitelný. Ironie kromě toho i vyžaduje ironické vědomí, ironické chápání, a to již ze své podstaty není umělé inteligenci vlastní. Littmann a Mey předcházejí těmto argumentům tím, že rozlišují mezi vnímáním ironie a jejím pochopením. Vnímání situační ironie se však liší v různých kulturách stejně jako např. humor. Vnímání a chápání situační ironie jsou předmětem účastnickovy interpretace určité události, která je funkcí něčí perspektivy, kultury, prostředí atd. Počítačový program je založen na obecných hodnotách, na obecných lidských předpokladech, které kulturně varíují. Pokud tedy uvedu příklad *Nošení uhlí do Newcastleu* (Littmann a Mey: 1991), v našich podmínkách tuto větu zřejmě nikdo nebude chápat ironicky, protože málokdo bude vědět, že Newcastle je světový exportér uhlí. Porušením těchto obecných hodnot dochází k ironickým situacím, a tyto konflikty, tato pravidla jsou poté aplikovatelná v počítačovém programu.

Littman a Mey v rámci svého experimentu vyčleňují tři typy situační ironie:

- Intencionální ironii (Intentional Irony)
- Náhodnou ironii (Serendipitous Irony)
- Ironii kompetence (Competence Irony)

Dle těchto kategorií tvoří ironii určité kombinace dějových zvrátů a zmařených záměrů.

Intencionální ironie: Nastane tehdy, když si osoba naplánuje a uskuteční postup, který ji má zdárně dovést k cíli, pokud však uspěje, je zklamaná. Intencionální ironie vyžaduje jistý vztah mezi cílem, plánem a vědomostmi účastníka, které se týkají pravděpodobného úspěchu. Když náš promyšlený plán ztroskotá, negativní důsledky jsou mnohem horší než důsledky, které by nám vznikly, kdybychom použili jiný plán. Stručně řečeno, intencionální ironie vyplývá z neznalosti situace: osoba si na základě aktuálních informací naplánuje postup vedoucí k vysněnému cíli, ale protože v daném okamžiku nezná všechny souvislosti, místo radosti z úspěchu se dostaví zklamání.

Náhodná ironie: Na rozdíl od předchozí situace osoba nemá v úmyslu se vypořádat se svým problémem. Její chování je náhodné a vede ke změně situace. Když už se zdá, že problém bude vyřešen, objeví se nová situace s negativními důsledky, která vše ještě zhorší.

Ironie kompetence: Důležitým znakem je existence alespoň jedné osoby, která musí zastávat obecně uznávanou hodnotu a musí být v centru situace. Pokud osoba poruší obecně uznávanou hodnotu, následky jsou velmi nepříznivé. Jako příklad můžeme uvést situaci, kdy dopravní policista přednáší o bezpečnosti jízdy, poté sedne do auta, nepřipoutá se, překročí maximální povolenou rychlost a způsobí nehodu, při které se smrtelně zraní.

3.2.2 Ironické výpovědi

Detailnějším zkoumáním ironických výpovědí se zabývali např. R. J. Kreuz a S. Glucksberg (1989). Podle nich se ironické výpovědi nemusí explicitně týkat ironické události nebo stavu, ale právě užíváním verbální ironie, čili tvrzením něčeho a myšlením jiného, mluvčí vyjadřuje svůj postoj k nějakému objektu, události či osobě.

Stejně jako ironické situace, tak také klasifikace ironických výpovědí, které vyjadřují ironický postoj mluvčího, byly tvořeny mnoha rozdílnými způsoby. Cílem této práce není poskytnout zde kompletní přehled všech existujících klasifikací, proto zde uvedu pouze několik základních typů, které považuji za podstatné vzhledem k praktické části této práce.

3.3 Klasifikace ironie dle K. Barbeové

K. Barbeová (1995) rozlišuje:

- Příležitostnou ironii (Nonce irony),

- Běžnou ironii (Common irony),
- Ironii opaku řečeného (Literalness).

Příležitostná ironie představuje takové příklady ironie, jejichž užití pro ironické účely není běžné (Barbeová 1995: 22). „Běžnou ironii“ oproti tomu tvoří fráze, které mohou mít jistý ironický nádech i mimo kontext, např. *skvělý kamarád, šikulka* atd. Třetí typ, který Barbeová uvádí, není založen na opozici, ale používání odlišných nástrojů jako např. elipsa, hyperbola atd. Podívejme se na následující příklady, které K. Barbeová uvádí:⁶

3.3.1 Příležitostná ironie (Nonce Irony)

Příklad kritiky spojené se stížností: Osoba A nesnáší Prahu, ale je nucena zde pracovně strávit několik měsíců. Tuto situaci komentuje slovy: „*Vždycky jsem toužila po tom, strávit celé léto v Praze.*“ Osoba A kritizuje jak osud, tak osobu, která ji donutila strávit léto v Praze.

Ironické výroky sloužící k provokaci: Osoba A ví, že osoba B nechce něco udělat a neustále to odkládá, přesto si osoba A neodpustí poznámku: „*Ale no tak, vždyť už to skoro máš!*“

Ironické výroky vyjadřující pokárání: Matka několikrát synovi nařídila, aby si uklidil pokoj, ten tak však doposud neučinil. Matka situaci komentuje slovy: „*Vidím, že uklízíš.*“

Ironické výroky vyjadřují pochvalu a kritiku: Osoba A se jako vždy obává, že dostane špatnou známku z testu, ale opět dostala jedničku. Osoba B to komentuje slovy: „*Vidím, že zase nic moc.*“ Tímto výrokem kritizuje osobu A za přehnanou starost o své výsledky a za to, že se tak podceňuje a znervózňuje ostatní studenty, kteří v testu dopadli podstatně hůře.

3.3.2 Běžná ironie (Common Irony)

Následující příklady ukazují existenci jistých frází, které jsou nejspíše spouštěcím mechanismem ironické interpretace.

Osoba A je absolutní nemotora, osoba B na to reaguje takto: „*Jsi šikulka.*“

Osoba A je nejlepším přítelem osoby B, a zároveň jejím kolegou v práci. Osoba A však v rámci kariérního postupu ukradne návrh projektu osobě B a vydává ho za vlastní. Osoba B to komentuje slovy: „*Jsi můj milý přítel.*“ Jazyková zkušenost dokládá, že takovéto kolokace mohou ve většině případů samy o sobě

⁶ Příklady jsou z části převzaty z Barbeové (1995: 18-22) a upraveny tak, aby mohly být aplikovány na naše prostředí

indikovat ironii. I když tedy účastníci konverzace nemají potřebné informace o tom, co osoba A provedla, přesto vytuší, že osoba B míní větou „Jsi můj milý přítel“ opak toho, co si myslí.

3.3.3 Literalness (Ironie bez opaku řečeného)

Následující příklady ukazují, že ironie nemusí být vždy pouze opakem toho, co je ve skutečnosti myšleno. Sice se zde nevyskytuje rozdíl mezi doslovným a intendovaným významem, přesto jsou však výpovědi ironické. Takové příklady užívají jiné, další signalizace:

Osoba A řídí auto. Při zatáčení doleva však nedá znamení o změně směru jízdy, a tak ohrožuje sebe i ostatní účastníky silničního provozu. Spolujezdec osoby A situaci komentuje slovy: „*Miluju lidi, kteří používají blinkr.*“ Osoba B prostřednictvím slova „*miluju*“ zveličuje celou situaci. Je zřejmé, že nemiluje všechny lidi, kteří dávají blinkr. Užití hyperboly má za úkol kritizovat jednání osoby A.

Osoba A: „Jak dopadlo tvoje rande naslepo?“ Osoba B: „No, košili měl hezkou.“ Zde je použita vynechávka jako prostředek pro vyjádření ironie. Osoba B neodpovídá na otázku své kamarádky, ale zmiňuje pouze jeden banální rys celé situace, oblečení, čímž vlastně říká, že schůzka nestála za nic.

Na výše uvedených příkladech jsme viděli, že ironická intence může být vyjádřena i jiným způsobem než pouze protikladem.⁷

3.4 Klasifikace ironie dle D. C. Mueckea

Poslední klasifikace, která zde bude zmíněna, je klasifikace, kterou provedl D. C. Muecke (1980). Na rozdíl od ostatních badatelů mluví o ironii nejenom jako o figuře v mluvních aktech, ale také jako figuře v literatuře. Rozlišuje následující čtyři základní modely, které nerozlišují mezi ironickými situacemi a výroky, ale reprezentují spíše další způsob kategorizace, který byl vyvinut za účelem diskuze o ironii v literatuře.

- Neosobní ironie (Impersonal Irony),

⁷ K. Barbeová podala ještě další systém klasifikace, který řeší ironii z hlediska tří aspektů: „významu“, který je zde charakterizován termíny opozice, negace, kontradikce; „záměru mluvčího“, který primárně slouží ke kritice a sekundárně jako bagatelizování, stěžování, pokárání, falešná chvála; „oběti ironie“ jakožto adresáta, osoby, o které se hovořilo, osoby, která něco udělala/neudělala atd.

- Sebepodceňující ironie (Self-disparaging Irony),
- Naivní ironie (Ingénu Irony),
- Dramatická ironie (Dramatic Irony).

3.4.1 Neosobní ironie (Impersonal Irony)

Její charakteristickým znakem je absence původce ironie. Ačkoliv slyšíme ironistův hlas, nevnímáme jej jako osobu. K dispozici jsou pouze jeho slova, a tak je tento typ ironie vyjádřen objektivně. D. C. Muecke to nazývá pojmem „ironical gravity“, což je možné přeložit jako „ironická serióznost“ (Muecke 1980: 65). Ta je součástí přetvářky mluvčího, zatímco on sám je nezaujatý, objektivní. Impersonální ironie užívá k rozpoznání různé techniky, z nichž několik zde bude zmíněno: Chválení, aby se vyčítalo, vyčítání, aby se chválilo, předstíraný souhlas s obětí, předstíraná rada nebo povzbuzení oběti, rétorická otázka, předstírané pochyby (když není nic, o čem by se dalo pochybovat), předstíraná chyba nebo nevědomost, narážka a pomluva, ironie analogií, kde to, co je vyřčeno, ve skutečnosti odkazuje k něčemu odlišnému – známá osobnost nemůže ve své zemi veřejně kritizovat politickou situaci, a tak problém zobecní a demonstruje na jiné zemi.

3.4.2 Sebepodceňující ironie (Self-disparaging Irony)

Tato ironie bývá také nazývána „Irony of Manners“, což by se dalo přeložit jako ironie způsobů, chování. Důležitou roli zde hraje charakter a osobnostní rysy původce ironie. Ironista zde vystupuje jako seriózní, důvěřivá, neznalá osoba. Pod maskou dramatizace cítíme přítomnosti ironisty. Sebepodceňující ironie souvisí s ironií sokratovskou.

3.4.3 Naivní ironie (Ingénu Irony)

Na rozdíl od předchozího způsobu je tu představena skutečná, nepředstíraná nevědomost. Ironista ustupuje dále a používá jako svého mluvčího ingénu, který vidí to, co ti ostatní nevidí nebo vidět nechťejí. Příkladem této ironie může být pohádka Císařovy nové šaty H. Ch. Andersena. Efektivita tohoto druhu ironie spočívá v její významové úspornosti: i prostá naivita či nevědomost může stačit k odhalení přetvářky.

3.4.4 Dramatická ironie (Dramatic Irony)

Dramatická ironie je definována podobně jako ji charakterizovali Kreuz a Roberts (1993), viz kapitola 3.1. Ironie v dramatu prezentuje ironické situace,

které nalézáme v běžném životě. Poté může jít o situaci, kdy se člověku zdá, že s s ním osud zahrává anebo se mu vysmívají fakta.

3.5 Stručný závěr

Viděli jsme, že různé klasifikace ironie mohou nabízet různé perspektivy, ze kterých může být ironie nahlížena. Existuje velké množství klasifikací založených na různých hlediscích, ať už je to hledisko pragmatické, sémantické či hledisko významu a záměru mluvčího a oběti ironie. Zjistili jsme, že existuje zásadní význam mezi ironickými situacemi a výpověďmi. V praktické části této práce se budeme zabývat zkoumáním pouze ironických výpovědí. Na základě analýzy autentických výroků se pak pokusíme o stanovení vlastní klasifikace s přihlédnutím k výše uvedeným teoriím.

4 Proč používáme ironii?

Někteří lidé využívají ironie jako projevu svobody, jiní (většinou nevědomě) jako formu nadřazenosti a ochranu před strachem z nepřijetí. Ironie může být použita jako obrana. Obrana před čím? Může to být obrana před přijetím určité skutečnosti či nějakého člověka. Názorným příkladem může být např. strach z přijetí komunikačního partnera. Tehdy se člověk snaží překrýt svůj strach humorem, vtipnou či ironickou kličkou.

V jiném případě může ironie ukazovat na pocit povýšenosti a nadřazenosti, který souvisí s nedoceněním sebe sama. Lidé musí užívat ironie s nějakým záměrem, kterému nemohou dobře posloužit neironické výrazy, musí si být jisti, že jejich záměr bude pochopen a ironická výpověď nabude patřičného efektu.

Ironie vyjadřuje ve většině případů negativní postoj k nějaké situaci, k chování či jednání. Ironické výpovědi jsou obvykle používány za účelem kritiky ze strany mluvčího. Ironii užíváme proto, abychom byli zábavní, zmírnili urážku, měli kontrolu nad emocemi a vyhnuli se narušení vztahu s adresátem. Zatímco vyhýbání se narušení vztahu a zmírnění urážky představují funkce zachování tváře pro adresáta a mluvčího, užívání ironie k pobavení zdůrazňuje silnou spojitost ironie s humorem. Jistá nevyváženost mezi agresí a sociální kontrolou se zdá být charakteristickým znakem ironie. V závislosti na kulturním kontextu je pomyslná latka nakloněna buď k jedné nebo k druhé straně.

Ironie jakožto rozpor mezi doslovným a autorem zamýšleným smyslem výpovědi patří mezi často užívané řečnické prostředky v běžné, každodenní komunikaci. Využití nachází především v projevech neformálních a v takových komunikačních situacích, které nezbytně nevyžadují rozlišení, zda je ironie výrazovým prostředkem v dané situaci vhodným. Z určitého úhlu pohledu lze ironii považovat za ukazatel charakteristických vlastností typických pro chování a jednání lidského jedince. Schopnost ironii chápat a „produkovat“ není totiž znakem všem jedincům automaticky vlastní. Právě s tím souvisí i rozlišování vhodnosti použití ironie.

V následujících odstavcích bude představeno několik cílů, ke kterým ironii užíváme. Tyto cíle budou doplněny o několik dalších, které rovněž považujeme za důležité a podstatné pro další část této práce.

K. Barbeová (1995) zkoumá ironii se zaměřením na ironické promluvy. V rámci tohoto hlediska zdůraznila nejdůležitější cíl ironie, a to kritiku. Kromě tohoto cíle existují i další důvody, proč mluvčí užívá ironické prostředky. Jsou jimi

především objektivita, uznání, potěšení, a také škádlení či ukazování moci a solidarity.

Gibbs (1994) chápe použití ironie jako prostředek pro pobavení či uklidnění osoby a zachování tváře. Důležitou funkcí ironie je tedy udržovat sociální vztahy mezi členy rodiny, přáteli a spolupracovníky.

Littmann a Mey (1991) stanovili následující hlavní cíle:

- humorné cíle,
- sociální cíle,
- výchovné cíle.

Humorné cíle: Střet hodnot, ke kterému dochází v mnoha ironických situacích, má často dvě strany: humornou a tragickou. I když jsou hlavními body ironické situace nespravedlnost či újma, mluvčí, který bývá často subjektem ironie, hovoří o situaci s nadhledem a humorem. Na konceptu humoru a ironie je založena tzv. sebeironie. Sebeironie vznikne tehdy, je-li objektem ironie mluvčí, který sám sebe podrobuje kritice. Za pomoci sebeironie si mluvčí dělá legraci sám ze sebe. Tím, že říká opak toho, co si myslí, se vlastně vysmívá svému osudu a situaci, ve které se nachází. Vezměme v úvahu následující příklad: Osoba A je okradena o všechny osobní doklady. Situaci komentuje slovy: *Paráda, zas mám jednu štěstí.* Osoba B je okradena o všechny osobní doklady. Situaci komentuje slovy: *Ježíšmarjááá, proč se tohle muselo stát zrovna mně!* Z výše uvedených reakcí vidíme, že odpověď osoby A je ironickou reakcí na situaci, kdežto odpověď osoby B je doslovný komentář s jistým stupněm frustrace. Otázkou je, proč si mluvčí vybírá sebeironii, neboť optimismus, který je ve výpovědi zahrnutý, zcela jistě není právě to, co člověk pociťuje v takovéto situaci. A právě proto zní ironie spíše zábavně, právě kvůli takové nesymetrii mezi otřesnou situací a pozitivním postojem vyjádřeným výpovědí *Paráda, zas mám jednu štěstí.* Domníváme se, že důvodem, proč si lidé vybírají spíše ironii ke komentování různých situací, je to, že když okomentují nepříjemné situace, které nemají pod kontrolou, jejich výpovědi jsou chápány humorně a mají tak celkově pozitivní dopad. To platí nejen pro ironii zaměřenou na sebe ve vztahu mluvčí-mluvčí, ale i ve vztahu mluvčí-adresát. Pokud sebeironii používáme k tomu, abychom zmírnili negativní dopad situace, dochází ve vztahu mluvčí-mluvčí vlastně k jistému sebesoucítění. Optimismus ironických výpovědí a humorný efekt vznikající z kontrastu ironie a aktuální situací pak mluvčímu umožňuje brát situaci s nadhledem.

Sociální cíle: Ironie je užívána jako nástroj k zjištění hodnot a názorů druhé osoby. Když posluchač odpovídá na ironický výrok mluvčího, oba konverzační

partneři mohou zjistit buď stejné nebo různé hodnoty. S tím souvisí i sociální začlenění. Ironie může sloužit dvěma odlišným cílům: inkluzivnímu a exkluzivnímu. Na jedné straně tvoří solidaritu v zájmové skupině během společné hry, na druhé straně může být využita k vyjádření negativního názoru na nějakou osobu. Sociální ironie tedy slouží k vytvoření sdílených skupinových pocitů.

Výchovné cíle: Ironické výpovědi s výchovným cílem mluvčímu umožňují zmírnit jeho záměr kritizovat. Osoba A může použít ironické komentáře k tomu, aby osobu B upozornila na jistá pravidla a naznačila následky, které vyplynou z jejich opětovných porušování.

Výše uvedené tři cíle nejsou jedinými, které ironie nabízí. Ironie má široké spektrum použití, a proto bych zde uvedeme i další možnosti použití ironie, jimiž jsou:

- emocionální kontrola,
- hodnocení/kritika,
- odstup od situace.

Emocionální kontrola: Mluvčí chce ukázat nestrannost a nadhled nad situací a schopnost hrát si s jazykem (říkat jednu věc a myslet jinou). Ironii používá k tomu, aby si dokázal, že má své emoce pod kontrolou, aby ukázal míru sebekontroly. Domníváme se, že ironické poznámky jsou obvykle považovány za zábavnější než ty, které jsou řečeny explicitně, a vykazují větší sebekontrolu. Proto by měla ironie v adresátovi zanechat méně defenzivní a urážlivé pocity a nenarušovat tolik vztah mluvčí-adresát.

Hodnocení/Kritika: Ironie je úzce spojena s vyjadřováním pocitů, postojů či hodnocení. Podle Sperber a Wilsonové (1981) je postoj vyjádřený ironií, vždy negativní. Jiní vyzdvihují, že pozitivní ironie je rovněž možná. Jisté to, že ironie tlumí negativní i pozitivní efekt ironické pochvaly. Tato tlumicí funkce by potom mohla být hlavním bodem v užívání ironie.

Musíme brát v úvahu spor týkající se problému, zda je ironie agresivnější a kritičtější než doslovné negativní výpovědi. Několik studií tvrdí, že ironie je méně kritická, tedy i méně agresivní. Vezmeme-li například v úvahu experimentální výsledky Dewse, Kaplana a Winaera (1995), zjistíme, že ironická kritika je vnímána jako méně negativní než přímá kritika. Brown a Levinson (1987) tvrdí ve své teorii zdvořilosti, že nepřímost ironie umožňuje mluvčímu kritizovat posluchače způsobem, který poškozuje tvář adresáta méně než doslovné negativní výpovědi.

Zatímco někdo obhajuje názor, že ironie je zmírňující formou kritiky v porovnání s doslovnými negativními výpověďmi, druhý zastává názor, že ironie je spíše silnější formou kritiky. Z tohoto hlediska je ironie urážlivější a krutější než její doslovný, negativní protějšek. Toto platí obzvláště pro sarkastickou ironii. Oba přístupy mají své důvody pro to, aby mohly tvrdit, zda jsou kritičtější spíše ironické výpovědi či doslovné negativní výpovědi. Ale vezmeme-li v úvahu samu podstatu ironie, zdá se, že považování ironie za intenzivní formu odsouzení je přijatelnější. O problému ironie jako nástroje kritiky či pochvaly a jejím vztahu k teorii zdvořilosti bude detailněji pojednáno v kapitole 5.

Odstup: Ironie umožňuje tvrdit něco, a zároveň myslet něco jiného, což umožňuje vyhnout se všem sankcím, které by mohly následovat po tom, co by se něco řeklo přesně tak, jak je to myšleno. Ironie tedy vlastně umožňuje mluvčímu zaujmout vyhýbavý, nestranný postoj k tomu, co říká.

Kromě těchto pravděpodobně nejdůležitějších cílů zde jistě existuje i řada dalších. Různé cíle závisejí na vztahu mezi konverzačními partnery. Zatímco ironické výpovědi mohou být chápány jako vtip pro někoho, kdo je náš přítel, u osoby neznámé mohou vyvolat zcela opačný efekt. Verbální ironie je běžná forma mluvy používaná v běžném dialogu. Důvodem, proč při komunikaci volíme spíše ironii než doslovný význam, je právě ona mnohotvárnost, pestrost a větší efektivita, kterou ironie poskytuje, na rozdíl od přímého vyjádření.

5 Ironie z pragmatického hlediska

Předchozí kapitoly přiblížily základní vlastnosti ironie. Cílem této kapitoly je nastínit ironii z pragmatického hlediska. Pragmatiku či pragmalingvistiku lze definovat jako součást obecné teorie chování, lingvistický přístup zabývající se působením řeči/textů na uživatele, tzn. vztahy mezi znaky, uživateli a mimojazykovou skutečností (Machová – Švehlová 2001: 84). Protože pragmatické hledisko je velice rozsáhlé, soustředíme se zde pouze na základní pragmatické přístupy k ironii a shrneme čtyři nejdůležitější koncepty: Griceův (1975/79), Sperberův a Wilsonové (1981), Kreuzův a Glucksbergův (1989) a Lappův (1992). Tyto čtyři teorie budou následně zmíněny chronologicky, aby zdůraznily pokrok ve výzkumu ironie, kterého bylo dosaženo v období dvou desetiletí. Zajímat nás bude, jaký účinek na adresáta mají ironické výpovědi, jak je můžeme dešifrovat, zda a jak je ironie signalizována, vztah ironie ke kooperačnímu a zdvořilostnímu principu a porušování těchto principů.

5.1 Ironie jako konverzační implikatura – H. P. Grice

Implikatura jako typ inference⁸ vychází z předpokladu, že v komunikačním procesu (např. při používání ironie) může docházet k rozdělení doslovného a intendovaného významu. Aby adresát pochopil skrytý význam výpovědi, je nucen hledat její skutečný význam. Mluvčí pak adresátovi toto hledání usnadňuje pomocí např. různých náznaků, užitím jazykově defektních významů atd. Implikatura často nelze interpretovat bez kontextu a je tedy spíše záležitostí produktora. Interpretační kontext pak umožňuje vyrozumět z výpovědi i to, co není explicitně řečeno. Griceovým hlavním záměrem byla snaha najít vysvětlení pro možnost „zamýšlet vyřčeným výrokem něco víc“. Doslovný význam výpovědi se nutně nemusí shodovat s tím, co produktor v určité situaci zamýšlí. Takové neshody mezi záměrem mluvčího a významem tvrzení jsou případem ironie, metafor či různých narážek. Grice tedy bere ohled na kritérium, které bylo až doposud mnohými lingvisty opomíjeno: jeho první teorie se týká vztahu mezi jazykem a nejazykovým kontextem, tj. závažnosti situace výpovědi. Druhou teorií bylo kritérium kooperace jazyka a nejazykových aktů.

Teorie konverzačních implikatur předpokládá množství pravidel, která představují způsob, jakým lidé užívají jazyka. Tato pravidla jsou založena na racionalitě mluvních aktů. Komunikace je potom snaha o dosažení společného cíle a záměru. Lidská komunikace je založena na vzájemné interakci, jejímž přirozeným východiskem je interpersonální – mezosobní komunikace. Navíc se

⁸ Myšlenkový proces usuzování.

oba komunikační partneři snaží kooperovat. Tyto snahy jsou ovlivněny tzv. kooperačními pravidly či principy. Je-li záměr komunikace pozitivní, mají partneři zájem na vzájemném dorozumění i na tom, aby vzájemně porozuměli jak svým postojům, názorům, hodnocením, tak svým emocím. Protože partneři spolupracují, mluvíme o tomto způsobu chování jako o kooperaci. Kooperační princip tedy tvoří zásady regulující každodenní řečové chování v tom smyslu, že účastníci jsou vůči sobě v zásadě vstřícní. P. Grice (1975) formuloval čtyři zásady takového chování, tzv. konverzační maximy (základní pravidla, která jsou v komunikaci zachovávána). Kooperační princip se týká informační stránky interakce mezi mluvčím a adresátem, a to míry informace (maxima kvantity), pravdivosti informace (maxima kvality), relevantnosti (maxima důležitosti) a jasnosti (maxima vhodného způsobu vzhledem k adresátovi).

- **Maxima kvantity:** „Sděluj přiměřené množství informací!“. Tzn. ani příliš krátká, ani zbytečně dlouhá replika není kooperativní.
- **Maxima kvality:** „Říkej jen to, o čem jsi přesvědčen, že je to pravda!“ Tato maxima přispívá k udržení vzájemné důvěry a solidarity mezi komunikanty. S maximou čtvrtou vylučuje z pozitivní komunikace nepřesné, neúplné a zavádějící informace.
- **Maxima relevance:** „Formuluj repliku tak, aby byla pro posluchače důležitá!“ Tzn. neodbíhej od tématu, nevracej se k tématům, která byla už několikrát prohovořena, neopakuj to, co partneři znají; říkej pouze to, co je důležité.
- **Maxima způsobu:** „Mluv jednoznačně, přehledně!“ Je to maxima vhodného způsobu komunikace, dobrého vychování. Nejasnost a nepřehlednost se považují za nekooperativní a také tak fungují; nejednoznačnost se týká jak lexikálního významu slov, tak toho, jaký má replika pro komunikačního partnera smysl.

Následování výše uvedených maxim představuje zdatnost a kooperaci v komunikaci. Závažnost těchto maxim může být zdůrazněna pomocí následujícího příkladu:

Osoba A: "Kde je Marek?"

Osoba B: "Na stole má zapnutý notebook."

Odpověď osoby B není doslovnou odpovědí na otázku osoby A. Na první pohled se zdá, že odpověď B porušuje maximu relevance i maximu kvantity. Za předpokladu, že osoba B je přesto kooperativní, se osoba A může zamyslet nad tím, co vlastně osoba B svojí odpovědí myslela. Osoba A se bude snažit najít

logickou souvislost mezi Markovou nepřítomností a zapnutým notebookem a ihned z tohoto náznaku vydedukuje, že Marek pouze na pár minut opustil místnost a brzy se vrátí. Výpovědi jsou v zásadě chápány kooperativně, a to i v případech, kde jsou maximy porušeny významně. Tato část důsledku je nazvána konverzačními implikaturami.

Grice (1975) tvrdí, že lidé pochopí ironii pomocí identifikování výpovědí, ve kterých jsou porušovány konverzační maximy, a poté odvozují interpretaci, která je konzistentní s předpokladem kooperativního principu v komunikaci. To znamená, že lidé mohou rozpoznat ironický význam předpokládáním protikladu doslovného významu výpovědi, jakmile je doslovný význam pokládán za porušení maximy kvality. Z toho vyplývá, že ironické výpovědi konverzačně implikují protiklad k tomu, co je doslovně řečeno. Grice (1975: 53) uvádí následující příklady:

(1) X je dobrý přítel.

V případě, že X, o kterém mluvčí hovoří a se kterým měl velmi blízký vztah až do teď, zradí svého přítele a mluvčí a posluchač tuto informaci navzájem sdílejí, mluvčí tvrdí něco, o čemž je jasné, že je to lež. Tento příklad zřejmě porušuje maximu kvality („Neříkej nic, o čemž víš, že to není pravda“). Proto podle Griceho implikatury "X není dobrý přítel". Sperber a Wilsonová však zdůraznili, že opak doslovného významu myšleného jako interpretace ironie se zdá být dosti silné tvrzení. Podívejme se na následující příklad:

(2) Nikdy ti nebudu schopna splatit to, co jsi pro mě udělal!

Výpověď mluvčího ukazuje ironický efekt v následující situaci. Petr slíbil pomoci Marii se stěhováním. Ačkoliv je Petr silák, za celý den pouze přesunul pár lehčích věcí z rohu do rohu. Marie, která sama přestěhovala spoustu skříní a krabic, komentovala situaci výše uvedenou větou. V tomto kontextu může Marie opovrhovat maximou kvality („Neříkej nic, o čemž víš, že to není pravda“), ale za implikaturu výše uvedeného příkladu (2) nemůže být považována výpověď *Budu ti schopna splatit to, co jsi pro mě udělal!*

Podle Gricea (1975) může být koncept konverzačních implikatur použit pro interpretaci ironických výpovědí. Ironii, metaforu, litotes a hyperbolu Grice zařadil do první skupiny, což je porušování maximy kvality. My však zjistíme, že nejen porušení této maximy může evokovat ironický efekt, ale porušení všech maxim může mít tento důsledek. Ačkoliv porušení právě této maximy kvality zahrnuje nejobvyklejší případy ironie.

Jak už bylo řečeno výše, tradičně je ironie pokládána za případ porušení maximy kvality. Ale ironie může porušovat i další maximy, např. maximu způsobu. Aby

mluvčí dodržel maximu způsobu, musí mluvit zřetelně a jednoznačně (Grice 1975). Proto se při pokusu o porušení jiné maximy typicky setkáváme s porušením právě maximy způsobu, což může mít za následek mnohočetné úrovně a stupně dvojznačného chápání záměru mluvčího. Zdá se, že navzdory možnosti neúspěšné komunikace spousta mluvčích dává přednost porušení maximy způsobu a používá ironii k vyjádření svých myšlenek. Toto se ve skutečnosti děje proto, že „paradoxně“ ironie může vyjádřit zamýšlený význam jasněji a srozumitelněji než doslovné vyjádření.

Griceovy příspěvky na téma ironie byly důležité pro další výzkumy, ačkoliv jeho teorie byla kritizována, a to z několika důvodů. Jedním byl i postoj K. Barberové (1995). Podle Barberové popisuje Griceova teorie ironii pouze jako důsledek porušování jedné z konverzačních maxim. Proto také nemůže vysvětlovat případy, kdy se záměr mluvčího a jeho výpověď shodují, tzn. význam intendovaný se shoduje s významem doslovným. Ačkoliv většina výzkumů a teorií vychází právě z Griceovy teorie konverzačních implikatur, v dalších kapitolách nahlédneme i na některé teorie, které jsou jejími modifikacemi.

5.2 Ironie a zdvořilost

Jak už bylo řečeno výše, není sporu o tom, že ironie porušuje kooperační princip, neboť jejím předpokladem je upřímnost. Jaký je vztah ironie ke zdvořilostnímu principu? Aby mohla společnost fungovat, musí stanovit takové hranice chování, které její členové očekávají a které odrážejí opakovanost, návykovost a stabilitu chování. Zdvořilost je pak definována jako „... *sociálně podmíněný, univerzální jev interakce, který reguluje psychosociální vztahy mezi lidmi, projevuje se fungujícími řečovými modely – formulami vytvářejícími dílčí vyjadřovací mikrosystém – řečovou etiketu* (Machová – Švehlová 2001: 35). Lingvisté, kteří se zabývali zkoumáním Griceových maxim, zjistili, že ve většině rozhovorů tyto maximy nedodržujeme, ba dokonce jsme nuceni je obcházet, abychom dostáli zdvořilosti. G. Leech (1983) stanovil 4 maximy zdvořilostního principu, kterými se máme řídit, pokud chceme, aby naše komunikace byla úspěšná:

- 1. Maxima taktu a šlechetnosti:** Pokud chce člověk komunikovat zdvořile, musí se snažit minimalizovat nároky na komunikačního partnera a naopak maximalizovat výhody. Veškeré nevýhody komunikace tedy převezme mluvčí a výhody zůstávají na straně adresáta.
- 2. Maxima skromnosti a ocenění:** Mluvčí minimalizuje nedostatky svého komunikačního partnera, nekritizuje ho a maximalizuje jeho schopnosti

(chvála) a naopak – mluvčí minimalizuje své schopnosti a maximalizuje vlastní nedostatky (skromnost).

3. Maxima souhlasu: Mluvčí maximalizuje souhlas a porozumění s komunikačním partnerem, tváří se, že má podobné názory, a pokud ne, projevuje je opatrně, s drobnými výhradami.

4. Maxima shody, účasti: Maxima se projevuje v ustálených typech, jako jsou blahopřání, kondolence, zdvořilostní otázky typu *Jak se máte?* atd. Cílem je snaha o maximální shodu s partnerem komunikace, maxima přispívá k posílení dobrých vztahů mezi komunikanty.

5. Fatická maxima – „Udržuj hovor, zabraň mlčení.“

Na tyto maximy navázali Penelope Brownová a Stephen Levinson s maximou zachování tváře založenou na snaze neohrozit tvář jak svou, tak především partnerovu. Rozlišovali pozitivní zdvořilost (snaha vylepšit partnerovu tvář) a negativní zdvořilost (snaha nenarušit svou komunikací partnerovu nezávislost, neohrozit jeho tvář).

Ironie jakožto forma hodnocení úzce souvisí se zdvořilostí a výše uvedenými principy, které nás nutí užívat nepřímé promluvy namísto doslovně řečených výroků. Ironie je vlastně také nepřímá promluva, avšak v ironii „mluvčí zdvořilost nadhodnocuje, a tím zároveň hrubě porušuje kooperační princip v rovině doslovného významu a ilokuce.“ (Nekula 1990: 99). Ve světle Griceových a Leechových principů a maxim vychází najevo, že ironická vyjádření porušují maximu kvality a že je tu zdánlivě porušován princip kooperace, aby mohl být zachován princip zdvořilosti, ve skutečnosti však je zachováván princip kooperace a porušován princip zdvořilosti. Čili doslovné vyjádření je zdvořilé, implikované vyjádření nezdvořilé. Z toho vyplývá, že ironie nejčastěji porušuje maximu kvantity („Sděluj přiměřené množství informací!) a kvality („Říkej jenom to, o čem jsi přesvědčen, že je pravda!“). V této souvislosti můžeme hovořit o pozitivní a negativní ironii. Případem negativní ironie s vyjádřením negativní zdvořilosti pak může být situace s následujícími okolnostmi: Žena vede s manželem konverzaci o tom, že by si přála, aby se k ní choval slušně a zdvořile, aby si nepřipadala jako otrok. O pár minut později muž říká: „*Velice se omlouvám, že tě vyrušuji, ale byla bys tak laskavá a připravila mi večeři?*“ Touto přespříliš zdvořilou výpovědí manžel vlastně zesměšňuje a ironizuje vše, o čem se předtím bavili. Ironie tu tedy slouží jako forma kritiky. Použitím dvojznačnosti mluvčí nechává adresáta přemýšlet o tom, jak tuto výpověď vlastně myslel. Cílem mluvčího je zranit adresáta a ironie zde působí mnohem intenzivněji, než kdybychom použili doslovné vyjádření.

Ironie bývá popisována jako způsob zesměšnění, které vede k ponížení oběti ironie. Stejně tak však můžeme tvrdit, že ironická kritika může být jemnější formou kritiky než její doslovné sdělení. Brownová a Levinson (1987) tvrdí, že naopak indirektní, ironická kritika může vyjadřovat kritiku způsobem méně ohrožujícím tvář než doslovná kritika, a to tak, že umožňuje kritizovat neoficiálně, za použití ironie a náznaků, a tak poskytovat adresátovi několik možných interpretací. Výsledkem je situace, kdy je právě na adresátovi ponecháno rozhodnutí, jak ironický výrok přijme a jak ho interpretuje a ironický mluvčí je ponechán bez odpovědnosti. Jestliže adresát narážku interpretuje správně a cítí se uražen, ironický mluvčí může ze svého tvrzení „vybruslit“ tím, že adresáta přesvědčí o tom, že jeho tvrzení dezinterpretuje. Leech (1983) souhlasí s tím, že ironická kritika působí jemněji než doslovná kritika, snižuje ohrožení tváře a redukuje pravděpodobnost dalšího konfliktu, protože ironický mluvčí zdánlivě zachovává princip zdvořilosti. Kromě ironické kritiky mohou existovat ještě ironické komplimenty. Zatímco ironická kritika plní funkci zesílení kritiky, ale celkově působí jemněji, ironický kompliment je prakticky nepotřebný, protože komplimenty jsou samy o sobě formou zdůraznění, která nepotřebuje podporu ironie, aby byla zdůrazněna.

Podívejme se na následující příklady:

(1) *Skvělá hra [Po prohrané hře] (ironická kritika)* (Dews, Kaplan a Winner 1995: 347)

(2) *Strašná hra [Po vyhrané hře] (ironický kompliment)* (Dews, Kaplan a Winner 1995: 348)

Je pravděpodobné, že spíše uslyšíme mluvčího užívat ironickou kritiku jako v příkladě (1) než ironickou chválu (2). Důvod, proč mluvčí neužívají ironické chvály tak často jako kritiky, je ten, že komplimenty nutně nepotřebují být zdůrazněny, zvláště pak tím, že je převedeme do formy negativního výroku, který má ironický význam. Doslovný kompliment je sám o sobě dostačující k tomu, aby zdůraznil zamýšlené uznání mluvčího. Například doslova řečený příklad (1) po vyhraném zápase ukazuje, že je mluvčí nadšený výsledkem hry. A právě proto, že jsou komplimenty tak empatické, nepotřebují ironii, aby byly zdůrazněny.

Ironie může být použita ještě k dalšímu účelu, který má mnohem horší dopad na adresátovu tvář, a tím je výsměch. Výsměch je komunikační cíl dosažený pomocí ironie. To znamená, že výsměch je další formou vážné kritiky zraňující adresáta. Ironický výsměch nabývá patřičného efektu nejen v situaci, kdy oběť ironii rozpozná, ale také když ji nepochopí. Tehdy má výsměch krutější dopad.

(3) *Tak to se ti povedlo.*

(4) *Šéf jistě ocení tvou snahu.*

(5) *Dneska ti to vážně sekne!*

Ironické výpovědi (3)-(5) jsou zacíleny na oběť, která ironii pochopí. Oběť si je dobře vědoma faktu, že její činy vedly ironického mluvčího ke kritice. Ironie pak může sloužit jako prostředek k zachování tváře a svojí nepřímostí dovoluje mluvčímu „oddělit“ se od výpovědi, neboť přímá kritika by se posluchače mohla dotknout a mohl by ji vnímat jako urážku a netaktnost. Nicméně ironické výpovědi mohou být někdy urážlivější právě kvůli jejich nepřímosti. Příklady (3)-(5) ukazují, že mluvčí zřejmě nesympatizuje s obětí ironie ani se situací, ve které se nachází, a použitím ironie jako nepřímým mluvním aktem se pasuje do role přihlížejícího diváka, který problém komentuje. V příkladě (5) je ironická výpověď zacílena na oběť, která může nebo nemusí ironii ve výpovědi rozpoznat. Pokud má mluvčí v úmyslu, aby adresát ironii nepoznal, nepoužívá žádné paralingvální prostředky, adresát se stává obětí ironie a terčem posměchu. Oběť může být totiž se svým zevnějškem spokojen a nepochopí, že se mu mluvčí vysmívá. Situace se může vyhrotit následně i tím, že se v ní objeví ještě další účastníci, kteří ironicky míněnou výpověď na účet oběti ironie pochopí. Oběť je pak zesměšněna, protože se stává jedinou osobou, která vtip na svoji adresu nepochopí.

Nad použitím ironie jako nástroje zdvořilosti visí několik otazníků a diskuzí. Umberto Eco (2004) například tvrdí, že smyslem ironie není říkat opak skutečnosti, ale opak toho, co adresát považuje za skutečnost. Ironie je pak vnímána jako hra s jazykem. Pokud označíme absolutního nešiku za šikulku, je to ironie, ale pouze pokud adresát ví, že ona osoba je nešika. Když to však neví, ironie není rozpoznána a míjí se účinkem. Stává se z ní lživá informace. Zdá se, že ve skutečnosti je ironie sama o sobě agresivní, ale nesporně méně porušuje tvář než zjevná agrese. Mimoto ironie nabízí i možnost odstupu. Jisté však je, že záleží především na situacích, ve kterých je ironie využívána k negativním účelům a jak je pochopena adresátem. Pokud je adresát jediný, kdo ironii nepochopí, dochází k jeho zesměšnění, porušení všech principů zdvořilosti a ironie může mít velmi negativní dopad. Na druhou stranu užití ironie v situaci, kdy chceme adresáta oprávněně kritizovat nebo naznačit, že něco nedělá dobře, může naopak zmírnit negativní dopad a ironie se tak stává méně agresivní formou kritiky. Pochopení ironie adresátem a jeho reakcí na ni vzhledem ke kooperačnímu a zdvořilostnímu přístupu se budeme podrobněji zabývat v praktické části této práce.

5.3 Echové chápání ironie

Jak už bylo řečeno výše, Grice (1975) tvrdí, že porušení maximy kvality je nutným předpokladem pro ironii. Zřejmá nepravdivost výroku mluvčího poté logicky vyústí k tomu, že adresát hledá v tom, co bylo řečeno, hlubší smysl. V protikladu k tomuto tvrzení Sperber a Wilsonová (1981) hovoří spíše o existenci ironických otázek, ironických vyjádření a ironických narážek na nepatřičnosti ve výpovědi než na fakt, že jsou nepravdivé. O několik let později (1978) sám Grice zdůraznil, že "lež není nezbytnou podmínkou pro ironii" (Sperber a Wilsonová 1981: 309).

Teorie Sperbera a Wilsonové (1992) je založena na rozdílu mezi *užitím* (*use*) a *zmínkou* (*mention*). *Užití* výrazu znamená referenční odkaz k minulé promluvě a *zmínka* referenci k výrazu samotnému. Tento rozdíl byl vyvinut s ohledem na následující příklady⁹:

- (1) *Nataša je krásné dítě.*
- (2) *„Nataša“ je krásné jméno.*
- (3) *Schválně vyprovokoval „hádku“.*
- (4) *Schválně špatně vyslovil slovo „hádku“.*

V příkladě (1) slovo „Nataša“ odkazuje k dítěti, v příkladě (2) odkazuje na slovo, v (3) slovo „hádku“ odkazuje na debatu a v (4) odkazuje ke slovu. V příkladě (1) a (3) slova „Nataša“ a „hádku“ jsou *užita* a v příkladě (2) a (4) jsou *zmíněna*. V psaném jazyce, na rozdíl od mluveného, jsou často používány uvozovky v případech odkazování či citace, a proto je v mluveném jazyce často problém rozlišit, zda jde o *užití* či *zmínku*. Podívejme se na následující příklady:

- (5) *Petr: Co to Jana řekla?*
- (6a) *Marie: Nemohu s tebou teď mluvit.*
- (6b) *Marie: „Nemohu s tebou teď mluvit.“*

V příkladě (6b) je stejně jako v příkladech (2) a (4) využito uvozovek, abychom mohli rozlišovat *zmínku* od *užití*. V příkladě (6a) je věta „Nemohu s tebou o tom teď mluvit“ použita k popsání jistého stavu věci či události. V příkladě (6b) odkazuje na větu samotnou – je *zmíněna*. Čili zatímco v příkladě (6a) je ve větě „Nemohu s tebou teď mluvit“ mluvčím Marie a adresátem Petr, v příkladě (6b) je míněna Jana a adresát, se kterým mluvila v čase promluvy. Aby Petr tedy pochopil Mariinu výpověď, musí rozlišit, zda byla věta „Nemohu s tebou teď

⁹ Všechny příklady této kapitoly jsou převzaty ze Sperbera a Wilsonové (1992:57-76)

mluvit“ *zmíněna* či *užita*. Výpověď (6b) je přímou citací. V přímých citacích jsou věty nebo jiné lingvistické výrazy *zmiňovány*. Nepřímé citace mohou být však užity také jako zmínka jako v následujícím příkladě (jedná se o možnou odpověď na otázku 5):

(7) Marie: *Potom by už se mnou nemohla mluvit.*

První interpretací příkladu (7) by mohlo být to, že Marie neoznamuje, co Jana řekla, neboť Jana nemusela říct vůbec nic, ale pouze vysvětluje, proč Jana nemluvila. Příklad (7) je tedy podobný příkladu (6a), neboť Marie používá větu „*Potom by už se mnou nemohla mluvit*“ k popsání jistého stavu věci či události. Druhou interpretací by mohlo být to, že Marie oznamuje, co Jana řekla, ale Janina slova necituje doslova, tudíž příklad (7) je nepřímou citací, pokusem reprodukovat ne Janina slova, ale její myšlenku, názor. V obou interpretacích příkladu (7) je věta „*Potom by už se mnou nemohla mluvit*“ použita k vyjádření obsahu výpovědi. Rozdíl mezi těmito interpretacemi je v tom, zda byl obsah *zmíněn* či *užit*. V příkladě (6a) byla *užit* pro vyjádření jistých stavů, v příkladě (6b) byla *zmíněn* – použit, aby reprezentoval sama sebe. Z tohoto důvodu příklad (6b) – přímá citace – zmiňuje větu, kterou Jana vyslovila, zatímco (7) – nepřímá citace – zmiňuje propozici, kterou Jana vyjádřila. Sperber a Wilsonová (1992: 63) dále tvrdí, že ironie je výběr nepřímých citací. Nepřímé citace mohou být použitý pro tzv. *echování* - připomenutí. Echové výpovědi vyjadřují postoj mluvčího nebo reakci na to, co bylo řečeno nebo myšleno. Marie např. může použít výpověď (7), aby Petrovi sdělila nejen to, co Jana řekla, ale jak Marie reagovala na Janinu výpověď, co si myslela a co cítila. Proto Sperber a Wilsonová považují ironii za druh echové výpovědi, která slouží k vyjádření postoje mluvčího k připomenutému (echovému) názoru. Echové výpovědi vyjadřují různé postoje, např.:

(8a) Petr: *Staré šlágry jsou stejně nejlepší.*

(8b) Marie (nostalgicky): *To tedy jsou.*

(9a) Petr: *Staré šlágry jsou stejně nejlepší.*

(9b) Marie (s pohrdáním): *To tedy jsou.*

V obou případech (8b) a (9b) jsou Mariiny výpovědi echoické. V příkladu (8b) vyjadřuje souhlas s Petrem, zatímco v (9b) nesouhlas.

Shrňme nyní výše uvedená tvrzení. Sperber a Wilsonová chápou fungování verbální ironie tak, že ironie je ozvěnové (echové) připomenutí dříve uskutečněné promluvy s ohledem na kontext. Tato promluva pak může být připomenuta pomocí citátu nebo referenčním odkazem k minulé promluvě nebo

obsahu výpovědi, který se v určitém kontextu zpřítomní zároveň se svým původním kontextem. Tak vzniká nová, aktuální promluva, která v novém kontextu působí ironicky. Podívejme se na následující příklad:

(10) To je jistě dobrý nápad!

V př. (10) mluvčí ozvěnově připomíná, že nějaký nápad, nějaká myšlenka je dobrá, ale zároveň se distancuje od této výpovědi a vyjadřuje negativní postoj vůči tomuto tvrzení tím, že vyjadřuje nesouhlas se samotným nápadem. Echo se může objevit v různých formách: jako okamžité echo, zpožděné echo, jako reakce na předchozí výpovědi nebo myšlenky a názory, zároveň však nemusí mít reálný zdroj nebo původ.

Teorie Sperbera a Wilsonové je založena na velmi abstraktním konceptu echa. Tím se chtěli vyhnout obvinění z redukování ironie pouze na imitaci. Zároveň zde není naznačeno, jakým způsobem a zda je ironie signalizována. Ironie je chápána obecně jako citace, jako echové připomenutí, avšak v teorii nenalézáme nic o tom, jak tato echa rozpoznáme a jak jsme na ně upozorněni, nehledě na to, že některé případy echa (jeho původu a předmětu) mohou být pro adresáta obtížné, obzvláště bez znalosti kontextu. Kromě toho se tato teorie nedá použít na všechny ironické příklady, a proto byla také vystavena několika kritikám. E. Lapp (1992) například nesouhlasí s tvrzením Sperbera a Wilsonové, které se týká zevšeobecnění a aplikování jejich modelu echového připomenutí na každou ironickou výpověď. Prvním slabým místem je přestavění konceptu na případy ironie, které mohou adresátovi činit potíže při zjišťování původu a účelu echového připomenutí. Vezměme v úvahu následující příklad: „*Tady je ale parák!*“ (vyřčeno v situaci, kdy je ve skutečnosti zima). Bez znalosti kontextu není zřejmé, ke které výpovědi či předmětu se echo vztahuje. Lapp navrhuje vysvětlit ironii tradičními pokusy o vysvětlení a uvažuje o prosté negaci obsahu výpovědi.

5.4 Ironie jako echové upozornění (Echoic Reminder)

Kreuz and Glucksberg (1989) rozšířili teorii ironie jako echa tím, že zdůraznili tzv. upozorňovací či připomínací funkci ironie založenou na sdílených postojích a očekáváních komunikačních partnerů. Ačkoliv všechny ironické výpovědi splňují jejich komunikační záměry tím, že připomínají adresátovi nějakou předchozí událost, ne všechny připomínky jsou echové a ne všechny se týkají aktuálních nebo naznačených výpovědí. Například výpověď „*další nádherný den!*“ vyřčená ve chvíli, kdy se venku stromy ohýbají ve větru a přes déšť není vidět, nemusí echovat ničí výpověď, myšlenku nebo názor. Je to aluze na obecná

očekávání nebo přání, aby bylo hezké počasí, a když tuto narážku pronášíme, vyjadřujeme zklamání z počasí.

Teorie echové připomínky vysvětluje, proč pozitivní výpovědi typu „*jsi skvělý přítel*“ mohou vyjadřovat ironii a sarkasmus lépe než negativní výpovědi typu „*jsi strašný přítel*“. Pozitivní výpovědi nevyžadují explicitní předchůdce protože tyto výrazy implicitně naráží na sociální normy a očekávání, která jsou stále pozitivní (např. „když nemáš, co bys řekl hezkého, tak neříkej nic). Ovšem negativní výpovědi jako např. „*ty vole*“ řečené příteli, který právě vyřešil nějaký obtížný problém, pochopíme snadno. Echové zmínky mohou být velmi dobře speciálními případy připomínek, které naráží na předchozí události či stavy vztahů.

Protože R. J. Kreuz a S. Glucksberg vytříbili echovou funkci verbální ironie, musíme se nejprve podívat na námitky, které vyslovili proti teorii Sperbera a Wilsonové. Omezení jejich teorie bude ukázáno na příkladu, kde je doslovný význam výpovědi záměrný, a přesto můžeme výrok považovat za ironický. Následující příklad je spíše sarkastický, ale přehnaná zdvořilost jasně ukazuje ironické rysy: Matka dceři: „*Nebudu tě příliš obtěžovat, když tě požádám o to, zda bys byla tak laskavá a uklidila si ještě tento měsíc svůj pokoj?*“ (Kreuz 1989: 383). Na uvedeném příkladu můžeme vidět, že přehnaná zdvořilost je v rozporu s neformálním vztahem mezi mluvčím a adresátem a takto implicitně je vyjádřen matčin pravý záměr. Ačkoliv se matka ptá, pokládá otázku, ve skutečnosti žádá o to, aby si dcera uklidila pokoj. A zde nastupuje na scénu teorie Kreuze a Glucksberga. Otázka vlastně „upozorňuje“ na postoj mluvčího k chování adresáta (Kreuz a Glucksberg 1989: 383).

Teorie echa Sperbera a Wilsonové ukazuje na "implicitní normu, situaci či očekávání nebo na explicitní předchozí událost" (Kreuz a Glucksberg 1989: 375), tj. zdroj echa. Když je zdroj echa identifikován, postoj mluvčího ke zdroji je také rozpoznán, obvykle se jedná o nesouhlas. Komunikační funkcí takových echových výpovědí je připomenout posluchači normy nebo očekávání, která jsou známa jak mluvčímu, tak adresátovi. Tím, že řekne opak toho, co je pravdou, chce mluvčí sdělit dvě informace: sdílené očekávání nebo kulturní normu a nesouhlas mezi tím, co je, a tím, co by mělo být. Proto mluvčí vyjadřuje svůj nesouhlas. Tento proces vycházel z echové interpretace Sperbera a Wilsonové a byl nahrazen teorií echového upozornění (echoic reminding) R. J. Kreuze a S. Glucksberga. Vezmeme-li v úvahu předchozí příklad, nová teorie může být aplikována také na výroky, které jsou užité a ne zmíněné (used/mentioned) a pro výroky, jejichž doslovný význam se neliší od intendovaného. Zdrojem echa je pravděpodobně jeden z mnoha matčinných předchozích

požadavků, které nebyly splněny, a kritika chování její dcery. Kromě toho je toto připomenutí rozděleno na implicitní a explicitní připomenutí. Implicitní připomenutí se týká případů bez náhlých závažných předchozích náznaků nebo událostí. Potom se stávají kladné normy nebo očekávání relevantními. Explicitní upozornění se objevují ve formě relevantní předchozí poznámky nebo události, například nesprávné předpovědi počasí. V obou případech slouží ironie k vyjádření postoje ke zdroji, a to většinou nesouhlasu.

5.5 Ironie jako simulace neupřímnosti

Na základě domněnky, že ironické promluvy jsou pokládány za neupřímné, ale zároveň svoji neupřímnost signalizují, musíme vzít v úvahu důležitý aspekt signalizování. Kdybychom indikovali neupřímnost příliš zřetelně, zkazilo by to efekt, který je pro ironii specifický: ošemetný přechod mezi rozpoznáním nebo nerozpoznáním ironického záměru mluvčího. Grice to komentuje takto: "Používat ironii znamená kromě jiného i předstírat. I když chceme, aby bylo naše předstírání odhaleno, prozradit, že předstíráme, by zkazilo celý výsledek" (Grice 1978: 125). S ohledem na tuto skutečnost E. Lapp pozměnil předešlé odhalování neupřímnosti na koncepci ironie jako simulaci neupřímnosti (Simulation of insincerity). Termín simulace je zde použit ve smyslu předstíraný, hraný.

Na první pohled se ironie neliší od lhaní či předstírání. Jak tedy můžeme rozlišovat ironické výpovědi, definované v předchozím smyslu, od lži a předstírání? E. Lapp pojmenoval konkrétní konceptuální rozdíly mezi oběma termíny. Tyto rozdíly mohou být připojeny pro srovnání v následujícím schématu:

- **Ironie:** simulace neupřímnosti; odhaluje simulaci neupřímnosti na úrovni jazykových aktů; ironický mluvčí simuluje jazykový akt, předstírá, aby něčemu věřil.
- **Lež:** simulace upřímnosti; zamaskovaná simulace upřímnosti; lhář předstírá nedefektnost promluvy, předstírá, aby něčeho dosáhl.

Adresát víceméně pochybuje, zda je konfrontován s ironickým záměrem nebo lží. Proto si ironie žádá jisté úsilí interpretace. Protože je Lappův koncept velmi abstraktní, musíme zdůraznit, že jeho model je čistě teoretická rekonstrukce a ne úmyslná technika, kterou mluvčí použije v reálných situacích. Kromě toho E. Lapp také rozlišuje ironii od lži s ohledem na teorii mluvních aktů. Základní rozdíl mezi oběma formami je představen na úrovni jazykových aktů: podmínkou pro lež je snaha mluvčího zatajit adresátovi pravé záměry a

považovat výpověď mluvčího za jeho skutečný záměr. Mluvčí tak zachovává kooperační princip na rozdíl od ironického mluvčího, který jej záměrně porušuje a poukazuje na defektnost své promluvy, čímž adresátovi umožňuje interpretovat intendovaný význam.

Shrneme-li výše uvedené poznatky, zjistíme, že E. Lapp zdokonalil předchozí teorie: místo předpokládání, že ironický mluvčí záměrně otevřeně ukazuje, že je neupřímný, zmiňuje, že mluvčí pouze předstírá, že je neupřímný. Oproti lži, která předstírá upřímnost, ironie může být považována za předstírání neupřímnosti.

5.6 Stručný závěr

V předchozích podkapitolách jsme se zaměřili na ironii z hlediska tří odlišných přístupů:

- 1) ironie jako porušení konverzačních principů (Grice);
- 2) zjištění 2 nezbytných podmínek potřebných k tomu, aby byla ironie úspěšná:
 - a. schopnost adresáta rozpoznat implicitní nebo explicitní zdroj echa;
 - b. nezbytnost sdílených informací na pozadí situace (Sperber a Wilsonová/Kreuz a Glucksberg);
- 3) ironie jako simulace neupřímnosti v protikladu ke lži jako simulaci upřímnosti (Lapp).

Po shrnutí čtyř základních pragmatických teorií týkajících se ironie se zdá, že všechny přístupy se spíše navzájem doplňují, než že by individuálně vysvětlovaly celé množství ironických příkladů. Žádná z těchto teorií nepodává úplný přehled o ironii, kdežto jejich kombinace může pokrýt značné množství existujících příkladů a variací. Snaha lingvistů pochopit všechny možné varianty a příklady ironie není možná kvůli její komplexnosti. Ale jak již bylo řečeno v úvodu, cílem teoretické práce není pokrýt všechny aspekty ironie, ale představit základní teorie a pochopit myšlenku jednotlivých přístupů.

6 Signalizace ironie

V předchozích kapitolách bylo řečeno, že v ironii se v pragmatické lingvistice rozlišuje význam doslovný a intendovaný (zamýšlený). Protože ironie se od lži liší tím, že protiklad doslovného a intendovaného významu by měl být adresátem rozpoznán, tzn. základní podmínkou pro lež je snaha mluvčího zatajit adresátovi svůj skutečný záměr tak, aby ji adresát považoval za pravdivou promluvu, zaměřuje se lingvistika na problém signalizace ironie. Jde tedy o to, zda rozdíl mezi doslovným a intendovaným významem můžeme spolehlivě rozpoznat jasnými ironickými signály jako např. intonací, přízvukem atd., či zda je ironie pouze implikována na základě neironických výrazových prostředků a specifického kontextu. I když existují názory, že ironie signalizována není, Nekula (1991: 10) tvrdí, že ono signalizování je právě to, v čem se ironie liší od lži. Také podle Weinricha (1966) ironický mluvčí předstírá, ale zároveň chce ukázat, že předstírá, chce, aby byla ironie v jeho výpovědi odhalena. Tak vlastně naznačuje, že ironické výpovědi doslova vyžadují signály, neboť jinak by adresát nebyl schopen pochopit záměr mluvčího a bude považovat jeho výpověď za lživou či urážlivou. Podle Weinricha (1966) existuje několik možností, jak ironii signalizovat, tzn. že ironie má vlastní způsoby signalizace, jako jsou speciální intonace, opakování slov, určitá slova a hlásky, hromadění nepřiměřených výrazů, v psaných formách pak výrazy označené uvozovkami, kurzívou atd. Používání těchto indikátorů pak adresátovi umožňuje lépe pochopit, že podmínky pro upřímnost byly porušeny a výrok je myšlen ironicky. Nekula (1991) však tvrdí, že i když jsou některé prostředky pro vyjádření ironie vhodnější než jiné, ironickým signálem se prakticky může stát jakékoliv vyjádření, a to proto, že ironie nedisponuje vlastními výrazovými prostředky, pokud vyloučíme paralingvistické prostředky, tj. mimiku a gesta, které ve specifickém kontextu mohou fungovat jako signály pro ironii. Proti tvrzení, že ironie nemá vlastní výrazové, vyjadřovací prostředky svědčí i případy tzv. mrtvé ironie, např. tvrzení *Pan Dokonalý, Ty jsi koumák* atd., kde se ironický význam lexikalizuje a nedochází zde tedy k rozdělení na doslovný a intendovaný význam, a tím tedy taková spojení nemohou být vlastně pokládána za ironická (Nekula 1991). Mluvíme-li o ironických signálech, máme tedy na mysli spíše „jazykové defekty doslovného významu“ nebo specifické užití jazykových prostředků.

Willer-Groebenova teorie ironických signálů (1980), o které se zde ve stručnosti zmíníme, tvoří koncept ironických signálů, jež jsou považovány za rušivé faktory doslovného porozumění a zabraňují tak doslovné interpretaci výpovědi.

Na základě těchto faktorů Willer a Groeben odvodili systém kategorií pro ironické signály. Ačkoliv hovoří o signálech, nepovažují je za nezbytné pro zkoumání ironických situací, v nichž jsou ironické výroky uvedeny s ohledem na vhodný kontext. V jejich systému kategorizace jsou ironické signály vymezeny jako nástroje, s jejichž pomocí je adresát schopen rozluštit, že jde ze strany mluvčího o záměrné porušování upřímnosti. Tento systém rovněž zahrnuje Griceův pragmatický přístup k ironii jakožto konverzační implikatury zmíněný v předchozí kapitole. Willer-Groebenův systém je založen na zkoumání fonologického a grafémického hlediska tzn. připojování hlásek nebo jejich příznaku, neadekvátních afixů, vynechávání, záměna a opakování hlásek atd.; morfologicko-syntaktického hlediska (např. dektor *to*, spojky a částice *teda*, *opravdu* atd.); hlediska strukturální sémantiky, kde je odchylka založena na nesouladu záměrně určujících částí sémantických struktur komplexních jednotek nebo na porušování podmínek pro spojování a vztahů kompatibility sémantických jednotek. V těchto případech je to např. oxymoron, zeugma, užívání specifického sociolektu či dialektu, změna stylu atd. Dalším hlediskem je hledisko mluvních aktů, kdy adresát pochybuje o doslovném významu výroku mluvčího díky svým obecným vědomostem; hledisko ve vztahu k sociálnímu poli a situačním konvencím, jež je založeno na vztazích mluvních aktů a situací a mluvních aktů navzájem. Důležitými aspekty jsou například čas mluvení, střídání mluvčích a vhodnost výběru mluvních aktů v určitých sociálních polích. V neposlední řadě uvádíme hledisko konverzačních maxim, které zahrnuje vědomé porušování konverzačních maxim způsobu, relevance a kvantity. V předchozí kapitole věnované Griceovu přístupu k ironii jako porušování maximy kvality jsme zjistili, že existují námitky vůči tomuto tvrzení v podobě echové teorie Sperbera a Wilsonové a dalších lingvistů. Paradoxně Willer a Groeben (1980) maximu kvality vynechávají a hovoří pouze o maximě způsobu, relevance a kvantity:

Porušování maximy způsobu: Tyto maximy jsou porušovány různými způsoby jako např.: opakovaná parafráze stejného obsahu (např. Osoba 1 obejmě osobu 2 a říká: *Ty jsi tak nesnesitelný a nemožný!*) nebo použití modálních částic, které zdůrazňují opravdovost a upřímnost výpovědi (např. *opravdu*, *skutečně...*), která je ovšem z hlediska doslovného významu a s ohledem na situační kontext evidentně pochybná. Např. v situaci, kdy se osobě A něco nepovede, osoba B reaguje slovy: *Opravdu ukázkový příklad.*

Porušování maximy relevance: Maxima je charakterizována jako „mluvení k věci“, uvádění relevantních detailů, neodbíhání od tématu, neopakování témat atd. K porušování maximy může dojít při uvádění irelevantních detailů,

používáním aluze, zastíráním informace, užitím perzifláže atd. Pokud mluvčí praví něco, co není relevantní, nutí posluchače přemýšlet a hledat a výrok správně interpretovat, a to se děje v případě, kdy mluvčí používá ironii jako v následujícím příkladu:

Rozhovor se odehrává druhý den po divoké párty.

Osoba A: „Tak jak dopadl tvůj čajový dýchánek?“

Osoba B: „Ten bez čaje a nakonec i bez dýchání?“

Porušování maximy kvantity: Odpověď poskytuje buď příliš mnoho nebo málo informací, obzvláště neadekvátní a neoptimální jsou odpovědi dávající vícero možností. Příkladem může být situace, kdy se úředník ptá žadatele o pas na datum narození: „*Narozen?*“ Odpověď: „*Ano.*“.

Nekula (1991) tvrdí, že jazykové prostředky samy o sobě ironii nesignalizují. Na rozdíl od Willera a Groebena a jejich teorie rušivých ironických signálů, jež jsou samy o sobě ironickými signály, Nekula v ironické výpovědi rozděluje vyjadřovací prostředky na nosiče a antipody, které dohromady tvoří ironický signál. Nosičem ironie jsou pak stupňované predikátory ve spojení s intenzifikátory typu *tuze*, *moc*, *neskonale* atd. U adjektiv nebo substantiv a adverbii s predikační funkcí jde o graduální antonyma k intendované predikaci, např. *famózní*, *skvostný*, *nesmírný*, *génius*, *kráska* (Nekula 1991: 14). Jedná se tedy o expresivní predikátory s hyperbolickým nádechem. Hyperboly, intenzifikátory, stylisticky příznakové výrazy pak staví výrok do protikladu a upozorňují na skrytý význam promluvy. Antipodus tvoří výrazy, které se spojkami přiřazují jako ekvivalentní, ale ve skutečnosti ekvivalentní nejsou, usouvztažnění společným hyperonymem, užití neadekvátního času u sloves, která implikují jistou temporální perspektivu atd. Relátor je podle Nekuly prostředek, který usouvztažňuje nosič a antipodus, čímž zvýrazňuje jejich kontrast a potvrzuje ironický záměr mluvčího. Ironii interpretujeme na pozadí nějaké předchozí situace, proto relátory rozumíme kontextualizátory, ale i prostředky, které odkazují na známé presupozice a upozorňují na ně adresáta, např. navzájem neslučitelné kontexty. Vytčením některého slova kontextu upozorňujeme na jeho význam opačný, záporný, protikladný, a aktualizujeme jej. To, zda bude ironie adresátem rozpoznána, závisí na antipodu v podobě kontextu. Důležitou roli hrají prostředky ujišťující, např. *skutečně*, *vážně*, či prostředky vyjadřující jistotu, např. *jistě*, *očividně* atd. Těmito prostředky se výrok dostává do protikladu s tím, co je zřejmé (Nekula 1991: 17).

Shrneme-li výše uvedené informace, zjistíme, že ironie vlastně parazituje na jiných rétorických významech užíváním hyperboly, rétorických otázek, metafor,

paradoxů atd. Proto tyto jevy mohou sloužit jako ironické signály stejně jako mimika, intonace atd. Ironické signály však nemusí samy o sobě tvořit ironii. I výpovědi bez jasných signálů mohou působit ironicky. Příkladem může být tvrzení: *Nezapomněl jsi zalít květiny?* Zdánlivě neironická výpověď bez jakéhokoliv signálu bude působit ironicky v situaci, kdy je vyřčena někým, kdo zrovna stojí v dešti. Potom jde o irelevantní poznámku v daném kontextu, která si vynucuje ironickou interpretaci. Souhlasíme proto s Nekulou, že ironie je „hrou na sdělení“.

7 Proces pochopení ironie

„Nejjistějším prostředkem, jak dosáhnout úplného neporozumění či aspoň zásadního nedorozumění, je užívání slov v jejich původním významu.“

Friedrich Schlegel

Většina studií tvrdí, že pochopení verbální ironie se týká komplikovanějšího kognitivního procesu než pochopení doslovného významu. Je to proto, že ironie zahrnuje i říkání opaku myšleného významu. Například Sperber a Wilsonová (1992) uvádí, že lidský informační proces vyžaduje jisté mentální úsilí a dosahuje určitých kognitivních efektů. Vyžaduje pozornost, paměť a dedukci. Výsledkem je to, že místo jediného doslovného významu existují dvě roviny významu (doslovný a implikovaný význam), které musí brát adresát v úvahu při interpretování záměru mluvčího. Chápeme-li ironii jako indirektní negaci, izraelská lingvistka Rachel Giora (1995) tvrdí, že ironii zpracováváme déle a její pochopení je mnohem složitější než pochopení doslovného významu výpovědi. Ironie touto svou podstatou tudíž nutí adresáta, aby byl aktivní a stále ve střehu. Proto ironie zpravidla zůstává nepochopena jedinci, jejichž myšlenková úroveň se pohybuje na hranici mentální retardace.¹⁰ Jelikož je ironie založena na kontradikci mezi formou a obsahem, předpokládá vždy důvtipného nebo chápavého posluchače nebo čtenáře, který dovede vycítit záměr a úmysl autora.

Giora (1995) dále rozvíjí svoje tvrzení náročnosti rozpoznání ironických výpovědí hypotézou doslovného významu. Podle této hypotézy má doslovný význam výpovědi přednost před sekundárním významem, a proto je vždy v interpretaci aktivován jako první. Když je nutná nová interpretace doslovného významu, dochází k následnému procesu, ve kterém je zpočátku aktivovaný doslovný význam přehodnocen, neboť už nadále není vhodný. Kvůli tomuto následnému procesu se stává odvození nové interpretace náročnější než odvození prostého základního významu.

Zpracování ironických výpovědí nejenže trvá dlouho, ale také vyžaduje další komplexní kognitivní dedukci. Potom je zajímavé, že si mluvčí úmyslně vybírá ironii místo přímého doslovného významu při vyjadřování svých myšlenek. Otázkou je: Když ironie vyžaduje takový složitý proces interpretace na straně adresáta, jak je možné, že ve většině případů adresátovi nečiní problém právě úmysly mluvčího odhalit?

¹⁰Ironie je obtížně chápána i u dětí. Ty mohou mít problémy s rozpoznáním ironických výpovědí prostě proto, že nejsou srozuměny s konvenčními implikovanými významy. Už osmileté děti však dokáží rozpoznat a pochopit ironii v případě, že mluvčí používá ironickou intonaci a jiné paralingvistické prostředky (Giora 1995).

Tradičně je ironie pokládána za případ porušení maximy kvality (Grice 1975). To je však značně neúplné tvrzení, protože porušovány mohou být i ostatní maximy. Jednou z nich je např. maxima způsobu, kdy produktor záměrně porušuje jednoznačnost sdělení, a tak dochází dvojznačnému chápání výpovědi. I přes to, že může docházet k neúspěšné komunikaci, se zdá, že mluvčí upřednostňuje porušování maximy způsobu a používá ironii k vyjádření svého záměru. To je dáno tím, že ironie paradoxně může vyjadřovat záměr mluvčího srozumitelněji než to, co je doslovně řečeno.

To, že základní význam výpovědi je přímo a zpočátku zpracovaný, znamená, že může být právě snadno zapomenut. Základní význam je okamžitě chápán a proces chápání této specifické výpovědi je ukončen. Výpověď může být samozřejmě uložena v krátkodobé paměti s cílem interpretovat další výpověď v kontextu. To znamená, že předchozí výpověď se může stát částí informací na pozadí. Ale posluchač se nijak zvlášť nezabývá interpretací základní výpovědi jako takové.

Ironie však funguje jinak než doslovný význam výpovědi. Interpretační proces trvá déle a je náročnější dosáhnout toho, aby se posluchač musel nevyhnutelně (a trochu násilně) soustředit na samotnou ironickou výpověď a správně odvodil význam, který chtěl vlastně mluvčí sdělit. Výsledkem tohoto procesu je to, že význam doslovný je přirozeně zdůrazněn.

Kromě toho je ironie uložena v paměti déle než doslovné výpovědi, protože celý derivační proces umožňuje posluchači pamatovat si ironické výpovědi efektivněji. Skutečnost je taková, že čím těžší je zpracovat jistou informaci, tím déle si ji pamatujeme. Toto prodloužení paměti dále slouží ke zdůraznění výroku mluvčího.

Podle Sperbera a Wilsonové (1981) chápání ironie zčásti závisí i na postoji mluvčího. To znamená, že celý proces interpretace ironie zahrnuje analyzování nejazykových informací. Této části aktivní analýzy postojů a názorů, kterou mluvčí provádí, nemůže být dosaženo za pomoci základních výroků, protože mluvčí nutně nemusí usilovat o identifikaci takových nejazykových informací; obvykle je to přímo prezentováno jako část základního významu.

Shrneme-li výše uvedené, zjistíme, že ironie spočívá ve zdůraznění a efektivním sdělení záměrného úmyslu prostřednictvím záměrného komplexu, času a úsilí stráveného při procesu chápání. Tento proces je efektivní v případě, že uděluje posluchači roli aktivního účastníka interpretace výpovědi mluvčího a není tak jen pouhým pasivním příjemcem informace. Toto zase umožňuje posluchači zaměřit se více na slova mluvčího i na jeho intence.

Jak tedy vydedukujeme význam ironických výpovědí? Hraje kontextově neslučitelný doslovný význam ironie nějakou roli v chápání ironie? Jak bylo uvedeno výše, důležitým aspektem v porozumění ironii je právě kontext, který zde hraje důležitou roli. Pokud známe kontext situace, nepotřebujeme k odhalení ironie nutně další signály. Když je výpověď kompatibilní se situací či kontextem, je přijata jako záměrný význam a hledání je zastaveno. Pokud není kompatibilní s kontextem, je význam odmítnut a nahrazen kompatibilním přeneseným významem. Interpretace metafor, ironie atd. tedy trvá déle než doslovných výpovědí, protože vyžaduje reinterpretační fázi.

Co se týče porozumění tomu, co měl ironický mluvčí na mysli, domníváme se, že pochopení záměru ironického mluvčího je snazší u výpovědí se slovně významovým protikladem než např. ve formě hyperboly. Avšak to, zda byla ironie použita za účelem kritizovat nebo chválit či jak dobře se protagonisté příběhu znali, nemusí mít nutně vliv na celkové porozumění záměru ironického mluvčího. Ironie zahrnuje nepřímo sdělená tvrzení, která konstituují implicitní význam, jenž chtěl mluvčí sdělit. Např. výpověď typu: „*Parádní kousek*“ v situaci, kdy se někomu něco nepovede, vede k tomu, že si posluchač musí dosadit zamýšlený smysl za ten, který byl vyjádřen doslovně. Navíc to, že posluchač ironii pochopí, znamená, že je schopen rozpoznat, co bylo pro mluvčího motivací k tomu, aby ji použil.

7.1 Reakce adresáta na ironické výpovědi

V okamžiku, kdy si uvědomíme, že náš komunikační partner říká něco jiného, než ve skutečnosti myslí, je nastartován inferenční proces (proces usuzování), jehož výsledkem je implikatura. Protože adresát obvykle ví, že tento protiklad má jistý důvod, snaží se jej zjistit a pochopit tak pravý smysl výpovědi. Prvním předpokladem reakce je to, zda adresát ironickou výpověď pochopí. Pokud ne a skrytý smysl není odhalen, dochází významně k porušení kooperace, která je nutná k tomu, abychom vůbec mohli realizovat smysluplnou komunikaci, neboť právě vyvozování závěrů z výroků, které jsou „nad komunikací“, tzn. nad doslovným významem, je základem zdařilé kooperace v komunikaci. Jelikož v běžné každodenní konverzaci používáme ve svých výpovědích i významy, které nejsou jazykově vyjádřeny, používáme myšlenkový proces inference, abychom pochopili smysl výpovědi.¹¹ Pokud adresát ironii pochopí, dalším důležitým aspektem reakce adresáta na ironické výpovědi je ten, zda je ironie chápána jako kritická, útočná či přátelská. Podle tohoto rozdělení adresát reaguje

¹¹ Nezaměňujme inferenci a implikaturu. Prostřednictvím implikatury předáváme obsah sdělení nepřímo, inference je interpretační aktivita adresáta.

bud' na význam implikovaný nebo doslovný, čímž s adresátem „spolupracuje“, podílí se na hře, nebo „hru na sdělení“ odmítá. V praktické části této práce budou jednotlivé reakce na ironické výpovědi podrobeny detailnějšímu rozboru. Zjistíme, že reakce na ironii v různých konverzačních kontextech nám může poskytnout vhled do způsobu, jakým ironie funguje. Například v konverzaci mezi přáteli lidé reagují více na to, co je *řečeno* ironickým aktem, zatímco v konverzaci mezi sociálně nerovnými partnery či v kontroverzních záležitostech reagují komunikanti více na to, co je ironickým aktem *myšleno*. Proto se domníváme, že v procesu pochopení a reakce na ironii je tedy potřeba vzít v úvahu blízkost konverzačních partnerů, sociální začlenění partnerů a situaci, ve které se komunikační partneři nacházejí. Taková formulace pak dovoluje porovnat sociálně-kognitivní aspekty porozumění ironii (záměr mluvčího, jeho motivaci) a interpretovat tak sociálně-komunikační funkce ironie, tzn. jak daný ironický výrok působí na adresáta (příjemně, nepříjemně, humorně atd.).

8 Praktická část

8.1 Úvod

Cílem praktické části diplomové práce je shromáždění autentického materiálu z vybrané oblasti a následná analýza ironických promluv z pragmatického hlediska. Důraz bude kladen zejména na jejich signalizování a následné pochopení adresátem. Víme, že ironie je chápána jako mluvní akt nepřímý, implicitní a je založena na porušování Griceových maxim kooperace a Leechových maxim zdvořilosti. Prozkoumáme, v jakém vztahu je fungování ironie vzhledem ke kooperačnímu a zdvořilostnímu principu. Je použití ironie na místo doslovného vyjádření zdvořilejší nebo urážlivější? Je porušován princip kooperace, aby byl zachován princip zdvořilosti anebo je úmyslně zachován princip kooperace a porušován princip zdvořilosti? V kapitole 6.2 jsme se dozvěděli, že existují teorie, které praví, že ironie je mnohem kritičtější a zraňuje tak adresátovu tvář mnohem více, než kdybychom použili doslovné, přímé vyjádření. Domníváme se, že ironická kritika může být méně tvář zraňující než kritika přímá a pokusíme se v této části na těchto příkladech tuto domněnku dokázat. Dále se domníváme, že ironie poskytuje zřejmé, určující signály, dle kterých ji můžeme bezpečně rozeznat, a to nejen na rovině paralingvistické, ale i jazykové, což vyvolává otázku, proč tedy někteří jedinci nejsou schopni ironii rozpoznat a pochopit? V teoretické části práce jsme hovořili o ironii jako zvláštní formě, která dosahuje svého humorného účinku tím, že tvrdí něco ve své podstatě odlišného od toho, co je ve skutečnosti myšleno. Ironie může zveličovat, zastírat nebo tvrdit opak, a proto je ponecháno čistě na adresátovi, aby si této důmyslné, skryté řečnické formy všiml a pochopil ji, ba co víc, ironie aktivuje náš mozek tím, že nás nutí, abychom byli ve střehu, přemýšleli o takovýchto výrocích, a tak si v hovoru zvolili svou roli. Proto se v této části práce pokusíme sledovat i funkci nosičů a antipodů, zda se jedná o sebeironii, zda je ironický výrok založen na nadsázce, zjemnění atd.

Sběr materiálu byl prováděn v prostředí IT (informačních technologií). Jedná se o soukromou společnost s přibližně desetiletým působením na trhu a s přibližně stovkou zaměstnanců, z nichž 80% tvoří muži. Všichni účastníci dialogu (dále jen participant) si vzájemně tykají, což je dáno přátelskou firemní kulturou, která je v této oblasti IT běžná. Průměrná věková kategorie participantů komunikace je přibližně 28 let. Sběr byl prováděn v průběhu jednoho roku, byl prováděn skrytě, a to metodou pozorování a následného zapisování výroků participantů. Participant si nebyli vědomi, že jsou pozorováni a že jsou jejich výpovědi zaznamenávány, aby nebylo žádným způsobem ovlivněno jejich

chování a nedocházelo tak k získávání zkreslených dat. Po dokončení sběru byli účastníci komunikace seznámeni s prováděním výzkumu a následně požádáni o souhlas se zveřejněním. V několika případech souhlas bohužel nebyl udělen z důvodu obsahu komunikátu, a proto tyto příklady nemohly být v práci použity.

Vlastní způsob zaznamenávání dialogů probíhal následujícím způsobem: některé dialogy byly zapisovány bezprostředně při nebo těsně po jejich uskutečnění, jiné s delší časovou prodlevou (maximálně však 5 minut: Př. 1, 3, 7, 17, 19, 22, 27, 31, 35, 47, 50). Pozorovatelka je osobou, která se pohybuje po celé společnosti, je v kontaktu s většinou jejích pracovníků, zná velmi dobře kontext jednotlivých situací a byla přítomna u všech níže uvedených příkladů. Jako účastník situací, ve kterých k výrokům docházelo, si je pozorovatelka vědoma vlastního subjektivního hlediska, které může ovlivňovat chápání ironických výroků. V průběhu pozorování a zapisování výpovědí si bylo všímáno i paralingválních prostředků, zvláště intonace a důrazu. V úvahu nebyly vždy brány mimojazykové faktory, jako např. mimika a gesta. Tyto faktory nemusely být podchyceny stoprocentně, neboť mohlo dojít k nepovšimnutí některých výrazových prostředků, proto jsou zde uvedeny jen výjimečně. Tento stav by však neměl příliš ovlivnit výsledek, protože uvedené příklady ironie jsou založeny především na kontextu daném situací. Domníváme se, že nashromážděné příklady dávají dostatečný základ pro ověření, zda jsou výše uvedené hypotézy pravdivé či nikoliv.

K analýze bylo použito 60 autentických dialogů. Všechny příklady jsou zapsány hovorovým jazykem tak, jak byly reálně vyřčeny, některá příliš vulgární slova jsou v textu pouze naznačena. Názvy společností a jména participantů byla záměrně pozměněna.

8.2 Analýza jednotlivých příkladů

Použité zkratky:

KP – kooperační princip

ZP – zdvořilostní princip

Př. 1:

Kontext

Podřízenému se trička vůbec nelíbí.

Dialog

Nadřízený: Tak jak se vám líbí ta nová trička?

Podřízený: No, ehm, ta trička jsou ale taková nějaká... p ř e k r á s n á.

Nadřízený: To jsem rád, že se vám líbí.

Rozbor

Osoba podřízená používá ironii k vyjádření toho, že se mu trička nelíbí. Nosičem ironie je adjektivum „překrásná“ s predikační funkcí, jde tedy o graduální antonymum k intendovanému významu. Tento expresivní, příznakový predikátor hyperbolického charakteru signalizuje, že výpověď mluvčího je neupřímná. Hyperbola porušuje maximu kvality („Říkej jenom to, o čem jsi přesvědčen, že je to pravda“) a pomáhá identifikovat neupřímnost vyjádření. Hyperboličnost užitého výrazu zdůrazňuje protiklad vyjádření, které je opakem očekávaného vyjádření. Ke zdůraznění tohoto vyjádření může být relátorem i paralingvistický prostředek, a to změna tempa, která je vyznačena v textu. Nosičem ironie může být i citoslovce „ehm“ a částice „ale“, ukazovací zájmeno „taková“, které ukazuje na vlastnost jejího nositele a intenzifikuje ji, a neurčité zájmeno „nějaká“, které vyjadřuje neurčitost a nespecifikovanost. Kombinace těchto zájmen vedle sebe spolu s modifikační částicí „ale“ vyznívá spíše komicky a naznačuje pravý úmysl mluvčího. Původním záměrem mluvčího tedy zřejmě bylo kooperovat a říci svoji pravou intenci. Na poslední chvíli byl však dodržen zdvořilostní princip (dále jen ZP) na rovině doslovného významu, zřejmě vzhledem k sociální roli podřízeného k nadřízenému a z obavy o reakci adresáta na upřímné sdělení. Osoba nadřízená pravý záměr neodhalila, reaguje proto pouze na doslovný význam osoby podřízené. Je to dáno i sociálním začleněním, sociální rolí, kterou osoba nadřízená ve společnosti zastává.

Vzhledem k tomuto začlenění osoba nepředpokládá, že by si někdo dovolil zastávat jiný názor než ona sama.

Př. 2:

Kontext

Dialog se odehrává v době stěhování do nových prostor. Osoba B je z nových prostor zklamána.

Dialog

Osoba A: Už víš, jaký to tam je? Byla jsi tam? Je to tam hezký?

Osoba B: Půvabný.

Osoba A: To myslíš vážně?

Osoba B: Co.

Osoba A: Jdi do háje.

Rozbor

Použití intendovaného významu v opaku k doslovnému. Osoba B použitím výrazu „půvabný“ myslí vlastně „nic moc“ a pomocí ironie tak zaujímá určitý negativní postoj. Emotivně zabarvené adjektivum „půvabný“ evokuje v osobě A podezření, že osoba B nemyslí to, co tvrdí, vážně, proto se ubezpečuje o správném pochopení výpovědi kontrolní otázkou. Osoba A interpretuje intendovaný význam jako opak doslovného, čímž dochází sice k zachování kooperačního principu (dále jen KP), ale zároveň k porušování ZP. Osoba A se cítí uražena nepřímým tvrzením, hlavně tím, že si vlastně není jista, jak svůj výrok osoba B myslela, a proto konverzaci ukončuje.

Př. 3:

Kontext

Osoba B není spokojena se svým novým pracovištěm.

Dialog

Osoba A: Jak se ti líbí tvoje nové pracoviště?

Osoba B (nezaujatě): Jojo, výhled z okna super.

Osoba A (se soucitem): Hm.

Rozbor

Příklad ukazuje, že ironie nemusí být vždy pouze opakem toho, co je ve skutečnosti myšleno. Sice se zde nevyskytuje rozdíl mezi doslovným a přeneseným významem, přesto je výpověď ironická. Prostředkem pro vyjádření ironie je záměrné odbíhání od tématu. Osoba B neodpovídá na otázku osoby A, ale zmiňuje pouze jeden banální rys celé situace, a to výhled z okna, čímž vlastně říká, že to nestojí za nic. Nosičem ironie může být i zdvojená odpověďová částice „jojo“. Toto záměrné odpovídání mimo kontext upozorňuje adresáta na defektnost výpovědi. Osoba B jednoznačně porušuje maximu kvantity („Sděluj přiměřené množství informací“) a maximu kvality („Říkej jenom to, o čem jsi přesvědčen, že je to pravda“).

Př. 4

Kontext

Konverzace s problémovým pracovníkem. Osoba A je nadřízený osoby B.

Dialog

Osoba A (jízlivě): Zlatíčko, udělej mi tu laskavost, vezmi si tužtičku do ručičky, bloček je v šuplíku, a udělej konečně to, oč jsem tě už několikrát žádala: Pracuj!

Osoba B: No jo, vždyť už se chystám.

Osoba A: Tisíckrát dík.

Rozbor

I tato ukázka ukazuje rozpor s definicí, která ironii charakterizuje jako opak myšleného. Zde se však nejedná o opak. Na uvedeném příkladu můžeme vidět, že přehnaná zdvořilost je v rozporu s formálním vztahem mezi mluvčím a adresátem a takto implicitně je vyjádřeno pravý záměr osoby A. Ironického záměru je docíleno hojným užíváním deminutiv (tužtička, bloček atd.) a emocionálně zabarvených slov (zlatíčko), pomocí kterých je ironie jasně signalizována a adresátem bez problému rozpoznána. Přehnaná zdvořilost osoby A zde slouží k pokárání osoby B, princip zdvořilosti je zachován, ale KP porušován. Osoba A navíc použitím intenzifikátoru (tisíckrát) zdůrazňuje neadekvátní mluvu, tím celou výpověď znovu ironizuje a vyjadřuje tak svůj postoj k chování osoby B.

Př. 5

Kontext

Osoba A je považována za osobu, která má někdy problémy s chováním ke svým kolegům.

Dialog

Osoba A: Tady pracujou takový hovada, že to svět neviděl!

Osoba B: Zato ty jsi ztělesnění inteligence.

Osoba A: Drzost!

Osoba B: Realita.

Rozbor

Zde urážlivé nařčení osoby A, která porušuje kooperační a zdvořilostní princip, používá hanlivé označení, přirovnání a zvolací větu, způsobuje prudkou reakci osoby B, která ve své obraně vyřkne výrok blízký sarkasmu. Zatímco osoba A napadá osobu B přímo a explicitně, osoba B používá pojmenování spíše obrazné, můžeme zde tedy hovořit o ironickém sarkasmu. Mluvčí B používá ironie proto, aby upozornil osobu A na její nevhodné chování. Význam intendovaný je opakem významu doslovného, mluvčí vlastně tvrdí, že chování osoby A je přinejmenším nepatřičné. Ironický záměr je zde jasně rozpoznán, a to díky evidentnímu použití opaku myšleného, užitím spojovacího výrazu „zato“ v kombinaci s víceméně ustáleným spojením „ztělesněná inteligence“, který se běžně užívá spíše v negativní smyslu. Osoba B porušuje KP (maxima kvality, způsobu) v přímém vyjádření, v rovině implikovaného významu je KP zachován. ZP je v rovině doslovného významu zachován, ale je zde kladen důraz na to, aby byl význam intendovaný pochopen. Osoba A výrokem „drzost“ dává najevo, že pravý záměr mluvčího pochopil a cítí se jím dotčen, zatímco mluvčí celý dialog uzavírá ironickým výrokem „realita“, čímž se snaží zmírnit útok na adresáta a zachovat ZP. Ve skutečnosti však opět na adresáta útočí.

Př. 6

Kontext

Osoba A je člověk známý svým vznětlivým chováním.

Dialog

Osoba A (vychloubavě): A to mě neznáš, když se pořádně naštvu. Víš, jak jsem vyhodil svého podřízeného?

Osoba B: Tak to teda nevím, Míro, zasvět' mě.

Osoba A: Já jsem mu řekl, ať si zbalí kufry a táhne, nebo že mu na...u do krku.

Osoba B: Teda Míro, ty jseš takovej drsňák.

Osoba A: Já vím, já se s nikým nemažu, říkám ti, mě nikdo štvát nebude...

Osoba B: No to rozhodně ne, jen do nich, jen jim to ukaž, holobrádkům líným.

Rozbor

Z dialogu je patrné, že osoba B myslí všechny své promluvy ironicky. Osoba B zdánlivě zachovává ZP, ale porušuje KP, jelikož osoba A není schopná ironii rozpoznat. Osoba B zdánlivě kooperuje s osobou A, naoko s ní souhlasí, ovšem osoba A není schopna rozpoznat skrytou intenci. Osoba B používá následující ironické signály: stylisticky příznakové „zasvět' mě“, stylisticky příznakové substantivum vzniklé z adjektiv „drsňák“ spolu s intenzifikátorem „takovej“, povzbuzování typu „jen jim to ukaž“ a expresivní spojení „holobrádkům líným“. Osoba B zdánlivě solidarizuje s osobou A, ovšem v rovině významu intendovaného se distancuje od role osoby A. Přímé, doslovné vyjádření je zde zdvořilé, implikované nezdvořilé.

Př. 7

Kontext

Nadřízený nespokojenému podřízenému.

Dialog

Nadřízený: Baví tě to tu?

Podřízený: Nesmírně.

Nadřízený: No vidíš, tak na co si stěžuješ?

Rozbor

Význam intendovaný je opakem významu doslovného. Podřízený používá intenzifikátoru „nesmírně“ jako nosiče ironické výpovědi. Adverbium „nesmírně“ vlastně znamená „vůbec“. Dochází tak k porušení KP v rovině doslovného významu. Je otázka, zda nadřízený pochopil výpověď mluvčího jako ironickou, vzhledem k tomu, že nebyly zaznamenány žádné paralingvální prostředky, které by tomu nasvědčovaly. K pochopení ironické výpovědi nemuselo dojít, neboť nadřízený nemusí vědět, že je podřízený se svojí prací nespokojen, a vzhledem k tomu, že mluvčí nepoužívá žádné jiné signály, ironický výrok by mohl zůstat nepochopen. Předpokládejme však, že je

pravděpodobnější, že právě ono užití hyperbolického a stylisticky příznakového „nesmírně“ ve výpovědi podřízeného nese dostatečnou výpovědní hodnotu, aby byl intendovaný záměr odhalen. Nadřazený se poté svou výpovědí snaží rozhovor ukončit v neutrální rovině předstíráním nevědomosti, neboť tak nemusí situaci nadále řešit.

Př. 8

Dialog

Osoba A: Tak jaký bylo školení?

Osoba B: Skvělý. Bylo to tak plodné a myšlenkově náročné, že ještě teď se mi z toho vaří mozek.

Osoba A: Takže dobrý? Mám se tam přihlásit?

Osoba B: Klidně, ale vezmi si s sebou něco na čtení.

Osoba A: Takže nic.

Rozbor

Význam intendovaný je opakem významu doslovného. Ironickým signálem zde může být hyperkorektní vyjadřování v protikladu se spíše hovorovým „vaří mozek“ a intenzifikátor „tak“ a „skvělý“ či náhlá změna stylu, který přechází z hovorového do spisovného a naopak. Záměr mluvčího B však zůstal nepochopen, proto reaguje na otázku osoby výrokem, aby si vzal něco na čtení, čímž vlastně tvrdí, že školení nestálo za nic. V tu chvíli adresát rozpozná, že výpovědi osoby B byly myšleny ironicky a rozpozná tak pravý záměr mluvčího. Mluvčí zachovává ZP na rovině doslovného významu. KP je porušován.

Př. 9

Kontext

Konverzace mezi dvěma pracovníky, z nichž jeden je každý den minimálně 2 hodiny na obědě, který si započítává do své pracovní doby. Druhého pracovníka to rozčiluje.

Dialog

Osoba A: Tak pá, jdu na obídek.

Osoba B (jedovatě): Jestlipak to stihneš za 2 hodiny?

Osoba A: Uvidíme, no, budu se snažit.

Rozbor

Ironická výpověď osoby B si klade za cíl připomenout adresátovi předchozí událost: mluvčí ví, že se situace pravidelně opakuje a chce na ni upozornit. Příklad je ukázkou toho, že ironie nemusí být opakem doslovného významu. Zde je doslovný význam záměrný, a přesto můžeme výrok klasifikovat jako ironický. Mluvčí nepoužívá žádné signály, dle kterých by mohl adresát rozpoznat, zda se jedná o ironii, snad kromě intonace, která byla v dialogu zachycena. I bez uvedeného kontextu je však z výroku mluvčího jasné, že se jedná o ironickou narážku vzhledem k uvedenému časovému intervalu 2 hodiny. Osoba A však nemusí tušit, že její dlouhé obědy, o které si zkracuje pracovní dobu, mohou někomu vadit, a proto zřejmě nevnímá ironickou narážku jako výtku. Osoba B používá ironii cíleně a použitím dvojznačnosti nechává na adresátovi, aby přemýšlel o tom, jak svůj výrok vlastně myslel. Ironie je zde použita jako mírnější forma kritiky, která má menší dopad na adresátovu tvář. Kdyby byla adresátem pochopena, měla by pravděpodobněji větší důsledek než přímá kritika.

Př. 10

Kontext

Zatímco osoba A nemá co dělat, osoba B je v jednom kole.

Dialog

Osoba A: Máš hodně práce?

Osoba B: Ale néééé. vždyť vidíš, že stíhám úplně v pohodě a že tě vůbec nepotřebuju.

Osoba A: To jsem si myslela, ale kdybys přece jenom chtěla pomoci, tak bych si nějaký čas mohla najít.

Osoba B: Já vím, já vím, ty jsi takovej můj malej workoholik na klíček.

Rozbor

Význam intendovaný se liší od významu doslovného, význam intendovaný má tedy znamenat „vůbec nestíhám a potřebuji tě“. Osoba B používá jako signály ironického výroku kumulace hlásek a intenzifikátory „úplně“, „vůbec“, které ve spojení „vůbec tě nepotřebuju“ doslova implikují žádost „potřebuji tě a hned“. Vezmeme-li v úvahu, že se dialog odehrává v situaci, kdy osoba B evidentně nestíhá a osoba A se nudí, celý dialog vyznívá absurdně. Samotná otázka osoby A „Máš hodně práce“ vyřčená v takovéto situaci může být myšlena jako

záměrná provokace. Zdvořilostní princip je zde sice rámcově zachován, ovšem má za následek ironickou reakci osoby B, která svou výpovědí nepřímo naznačuje, že by měl pracovník začít něco dělat. Osoba A velice dobře pochopí skrytý záměr produktora a zdánlivě dodržuje zdvořilostní princip. Osoba B expresivním, deminutivním výrazem „takovej můj malej workoholik na klíček“ na způsob oxymoron dává adresátovi jasně najevo svou kritiku.

Př. 11

Kontext

U přijímacího pohovoru. Název VŠ má pověst, že její absolvování není příliš obtížné.

Dialog

Přijímající (s pohrdáním): Vy jako píšete diplomku rok, jo? A co na tom píšete prosím vás? To já jsem ji napsal ani ne za 14 dní.

Uchazeč: Pardon, mohu se zeptat, vy jste studoval (název konkrétní VŠ)?

Přijímající: Ehm, přejděme k tomu, co očekáváte od této práce...

Rozbor

Výše uvedený dialog je příkladem toho, že ironie není pouze opakem řečeného. Uchazeč reaguje na pohrdavou a netaktní otázku přijímajícího, který absolutně nedodržuje ZP, tím, že trefně zmíní školu, na které přijímající studoval. Uchazeč zdánlivě dodržuje ZP a předstírá zájem, na druhou stranu význam implikovaný vyjadřuje uchazečovo opovržení přijímajícím. Tip, na který uchazeč vsadil, zřejmě vyšel, jak je patrné z toho, že přijímající ihned obrací pozornost od tématu. Cílem uchazečova jednání bylo kritizovat chování přijímajícího a upozornit ho na jeho nezdvořilost. Uchazečův záměr byl pochopen, ZP doslovného významu zachován, ale v rovině intendovaného významu porušen. Ironická promluva je nezdvořilá, neboť intendovaný význam byl správně interpretován.

Př. 12

Dialog

Osoba A: Tohle dneska nemůžeme v životě stihnout. To je práce tak na tři dny!

Osoba B (s předstíraným nadšením): Tak tady budeme do osmi a nebo ještě líp, budeme tu rovnou spát, co ty na to?

Osoba A: Super.

Rozbor

V kontextu této situace, kdy je evidentní, že oba komunikanti jsou v časovém presu, je ironická výpověď osoby B spíše postěžováním si na to, že časový plán práce byl od začátku špatně navržen. Svým ironickým tvrzením situaci zlehčuje. Ironickým signálem může být např. gradace výpovědi do nepravděpodobné roviny, kterou je přespání v práci. Osoba A si je vědoma, že je výrok myšlen ironicky a komentuje to hyperbolickým „super“, což znamená „to je strašné“. V rámci KP u obou osob dochází k porušení maximy kvality (Říkej jen to, o čem jsi přesvědčen, že je pravda) v rovině přímého vyjádření, ZP je zachován. Jelikož je skrytý záměr odhalen a osoby navzájem „spolupracují“, ironie je zde spíše hrou, vzájemným povzbuzením a vzájemnou solidaritou.

Př. 13

Kontext

Osoba A nemá příliš důvěru ve schopnosti ostraha, přestože je tento pracovník velice schopný. Nadřízený se svého podřízeného nezastane, i když ví, že zadanou práci by hravě zvládl.

Dialog

Osoba A: Já si nepřeju, aby to dělala nějaká ostraha. Prostě to uděláte vy.

Ostraha: Ale pro mě to není problém, já to jako taky umím, už jsem to dělal stokrát. To zvládnou v pohodě.

Nadřízený: No, tak já se ještě zeptám, jestli by sem případně někdo zašel...

Osoba A: Tak to nějak zaříd' a dej vědět.

Ostraha (k osobě B, uraženě): Děkuji ti náčelníku, že ses mě zastal...

Rozbor

Ironie ve výpovědi ostrahy je signalizována za pomoci cimrmanovského citátu „Děkuji ti náčelníku, že ses mě zastal“. A nejen to, výraz intendovaný se liší od doslovného, což znamená „vůbec ses mě nezastal“. Mluvčí tak vyjadřuje kritiku k nadřízenému, který mluvčího evidentně podceňuje. V rovině doslovného významu je porušen KP, ZP zachován. Ironie zde dobře mířenou kritikou, která může mít méně zraňující tvář než kdyby byla vyslovena přímo.

Př. 14

Dialog

Osoba A: Už zase. Kdykoliv pošle nějaký požadavek, tak vždycky blbě. Já to nechápu.

Osoba B: No jo, je to holka šikovná, to se musí nechat.

Osoba A: Hehe, to jo.

Rozbor

Užitím stylisticky příznakovým spojením „holka šikovná“ v uvedeném kontextu značí, že se jedná o ironii. Osoba B používá příznakově expresivní, kladně hodnotící predikátor hyperbolického charakteru, „je to holka šikovná“ doslova znamená „není moc bystrá“. Osoba A dle uvedených signálů bez problému identifikuje ironický záměr mluvčího, na který reaguje smíchem a přitakáním. Cílem ironie ve výpovědi osoby B je zesměšnit nepřítomnou osobu.

Př. 15

Kontext

Osoba B ví o existenci produktu Exadata, ale neví, co přesně daný produkt zahrnuje.

Dialog

Osoba A: Čau, uvažoval jsem, že bysme na ten projekt mohli použít Exadatu od Oracle, co ty na to?

Osoba B: Z pozice hlídače parkoviště musím konstatovat, že klidně.

Osoba A: He, díky za pomoc.

Rozbor

Osoba B sama sebe ironizuje, podrobuje se sebekritice tím, že se stylizuje do „hlídače parkoviště“, což osobě A jasně indikuje, že osoba B není kompetentní k tomu, aby osobě A poradila. Ta v konverzaci již dále nepokračuje, neboť pochopila, že tudy cesta nevede. Dialog ukončuje výrokem „díky za pomoc“, čímž vlastně tvrdí „moc jsi mi nepomohl“. ZP je zachován v doslovném významu, v intendovaném je porušen, to však nemusí být chápáno jako útok na osobu B, ale jako ukončení rozhovoru na toto téma.

Př. 16

Kontext

Osoba A si při pobytu na přímém slunci spálila obličej, za svůj stav se velice stydí.

Dialog

Osoba A: Ježíšmarjáá, takhle nemůžu nikam jít, podívej se na mě, jak vypadám, za chvíli mám schůzku s klientem a jsem červená jak rak!

Osoba B: Ber to z té lepší stránky, aspoň zaujmeš, klient z tebe nespustí oči, tím pádem tam neusne, ještě si z lítosti něco koupí a firma vydělá, dobrý ne?

Osoba A: Haha, ne vážně, jak to vypadá, je to hrozný?

Osoba B: Ani ne, tak moc, řekněme.

Osoba A: Fakt ne?

Osoba B: Née, to víš, že ne, to skoro není vidět – ve tmě...

Osoba A: Jéžíš jdi do háje! Ty jsi fakt podpora.

Rozbor

Ironická výpověď osoby B je zacílena na oběť A, která ironii ve výpovědi ihned nerozpozná. Osoba B se snaží naoko oběť uklidnit tvrzením, že její vzhled není tak strašný, i když si myslí pravý opak, čímž porušuje KP. Za pomoci ironie se snaží situaci zlehčovat. Osoba A se neustále ujišťuje, zda osoba B myslí svoje tvrzení vážně, přičemž osoba B se snaží zachovat ZP, aby adresáta neurazila, i když užívá signálů typu „ani ne, tak moc“, „řekněme“, čímž vyjadřuje jistou míru pochybností o pravdivosti své výpovědi. Osoba A však ironii nerozpozná, a proto se znovu pokládá otázku, přičemž mluvčí B opět používá ironické signály, např. zdvojení hlásek, výrazy s větší mírou jistoty atd. Promluva však graduje tím, že osoba B vytkne do kontrastu to, co „není vidět“ a „tmu“, čímž je její pravý záměr odhalen. Dojde k narušení ZP a osoba A se cítí uražena.

Př. 17

Dialog

Osoba A: Já se strašně omlouvám, já jsem myslěla, že se to má taky skartovat.

Osoba B: Bezva, šikulka, co teď?

Osoba A: Nevím.

Rozbor

Osoba B nazývá osobu A šikulkou, vyslovuje tak kladné hodnocení, ale rozuměno je to záporné, tedy „nešika“. Nosičem ironie je i intenzifikátor „bezva“, který signalizuje ironický nádech výpovědi, která slouží k hodnocení výkonu osoby A. Přímé vyjádření zachovává ZP, nepřímé porušuje. Porušení ZP má však v tomto případě méně zraňující tvář, než kdyby bylo použito např. doslovné „To se ti teda nepovedlo“ či „Ty jsi budižkničemu“. Osoba A si je vědoma toho, že něco pokazila, proto je pravý záměr mluvčího pochopen.

Př. 18:

Dialog

Osoba A: Toto je naše Anička. Do hospody nechodí, nepije, nekouří, ba ani drogy nebere. Z té si vezměte příklad.

Osoba B (udiveně): Tak že nepije a nekouří, to ještě chápu, ale že nebere drogy, to mě vážně znepokojuje...

Anička: Hehe, no to je materiál, hrůůza.

Rozbor

Z rozhovoru je patrné, že celá konverzace má ironický význam. Osoba A začíná rozhovor vyjmenováním Aniččiných kladných hodnot, ve skutečnosti však kritizuje její zásadovost. Ironickými jsou zde kontextualizátory, např. knižní spojka „ba“ a důsledně spisovná čeština (např. ukazovací zájmeno „toto“). Tímto mluvčí nahrává osobě B, která výrok osoby A komentuje tím, že převrací smysl výpovědi. Výpověď se posouvá do jiné roviny a osoba B ironizuje ironickou výpověď osoby A. Osoba B vlastně nepřímou kritizuje výrok osoby A. Ironie by mohla mít negativní dopad na adresátovu tvář, neboť může být kritická a adresáta zraňovat, v tom případě se jedná o ironický výsměch, který by ve své podstatě mohl mít nepříjemné následky, kdyby zůstal adresátem nepochopen. Do rozhovoru však vstupuje i hlavní aktérka dialogu, Anička, která bezpečně ironii rozezná a reaguje na výpovědi svých kolegů použitím sebeironie. Tím se pasovala z role přihlížejícího diváka do role účastníka komunikace, který problém komentuje a dává najevo, že skrytý význam výpovědi odhalil.

Př. 19:

Dialog

Osoba A: Pronajímání skříněk? To je teď náš další job?

Osoba B: Jo jo, To je teď naše terno.

Osoba A: Super.

Rozbor

Osoba B používá expresivní výraz „terno“ k tomu, aby vyjádřila svoje rozhořčení z nového úkolu. Osoba A bez problémů pochopí skrytou intenci mluvčího a situaci komentuje za pomoci intenzifikátoru „super“, který vyjadřuje opak doslovného významu.

Př. 20

Kontext

Osoba A mluví k osobě B, která je ve firmě nováčkem.

Dialog

Osoba A: Kdyby se tu stavoval Karel, tak mu vyříd', že je Jana v 1. patře.

Osoba B: Karel. Toho už jsem dlouho neviděla.

Osoba A:?

Osoba A: Jéžiš promiň. Kdyby se ptal někdo na Janu, tak je v prvním patře.

Rozbor

Další příklad toho, že ironie není pouze opakem řečeného. Opakem výroku osoby B by bylo „Toho jsem viděla nedávno“, což by v tomto kontextu nedávalo smysl, obzvlášť pokud víme, že osoba B Karla nikdy předtím neviděla. Osoba B pouze svojí výpovědí naznačuje, že neví, o koho se jedná, jedná se tedy o výtku. Výrok však není ničím signalizován, ba ani paralingvistickými prostředky. Pro adresáta je tak velmi obtížné ironii rozpoznat, protože však zná mimojazykové skutečnosti, tj. že osoba B je ve firmě nováčkem, po chvíli si uvědomí pravý význam výroku a připustí svou chybu. Osoba B tak vlastně prostřednictvím ironie vytýká mluvčímu, že si neuvědomil, že osobu jménem Karel nepozná.

Př. 21

Dialog

Osoba A: Vidělas ty zákusky. co přivezli? To se s tím asi někde museli vymlet, nebo co, vždyť je to na jedný hromadě. Co já teď těm zákazníkům řeknu?

Osoba B: Nic, prostě Gastronomie...

Osoba A: Hehe.

Rozbor

Ironickým signálem je v tomto dialogu intertextový odkaz k názvu společnosti Gastronomie. Osoba A je seznámena s názvem společnosti, proto pro ni není problém rozpoznat ironický záměr mluvčího. Na ironickou výpověď mluvčího reaguje smíchem.

Př. 22

Kontext

Osoba A hovoří k osobě B, která ještě večer sedí v práci mezi hromadou papírů.

Dialog

Osoba A: Ááá, vidím, že stíháš....

Osoba B: No nestíhám, že jo, ale co mám dělat.

Rozbor

Příklad, kdy je intendovaný význam opakem doslovného. „vidím, že stíháš“ má znamenat „vidím, že nestíháš“. Vzhledem k uvedenému kontextu je jasné, že osoba A myslela svůj výrok ironicky. Osoba B však bere ironickou poznámku jako útok na svoji osobu a na nešťastnou situaci, ve které se nachází, proto reaguje na intendovaný význam výpovědi osoby A. ZP je porušen.

Př. 23

Kontext

Osobě jménem Jana přišly dokumenty, které je třeba nejdříve naskenovat, poté svázat. V opačném případě se smlouvy nebudou moci naskenovat za pomoci podavače, což podstatně zkomplikuje další práci. Osoba B však netuší, že se dokumenty budou skenovat.

Dialog

Osoba A: Co je toto?

Osoba B: No. Janě přišly nějaký smlouvy, tak jsem je dala do termovazby, aby to měla hezčí.

Osoba A (zaraženě): No, tak to bude mít radost.

Osoba B: Vid'?

Rozbor

Výrok osoby A „No, tak to bude mít radost“ je myšlen ironicky. Ironická výpověď, která není nijak signalizována, je zacílena na oběť, která ironii nepochopí, neboť si není vědoma toho, že by něco udělala špatně. Osoba A volí ironickou kritiku jako prostředek k zachování tváře, neboť přímá kritika by se adresáta mohla dotknout a mohl by ji vnímat jako urážku vzhledem k tomu, že svůj čin myslel dobře a chtěl pomoci. Tím, že adresát ironii není schopen rozpoznat, protože netuší, kde by mohl být problém, se výrok mluvčího míjí účinkem a stává se spíše povzdechnutím nad stávající situací. Zdvořilostní princip je zachován, kooperační porušen. Dochází tak k nedorozumění a nepochopení.

Př. 24

Dialog

Osoba A: Miluju tyhle rejpaty, co neustále chodí kvůli každý blbosti a upozorňují na každou p.....u.

Osoba B: Jojo, ty jsou přímo k sežrání.

Rozbor

Je jasné, že osoba A nemiluje „rejpaty“. Citově zabarveným, kladným slovem „miluju“ vlastně říká, že je nesnáší. Slovo „miluju“ je tu jasným ironickým signálem, stejně tak i graficky eufemizovaný vulgarismus. Osoba B ironický záměr mluvčího ihned rozpozná a reaguje taktéž ironicky: „k sežrání“ vlastně znamená, že jsou strašní.

Př. 25

Kontext

Osobě A byl udělen bonus za vynikající práci, který ale nemůže využít, a to kvůli administrativní chybě.

Dialog

Osoba A: Jde ti uplatnit ten bonus?

Osoba B: Mně jo.

Osoba A: Super, tak to jsem zas odchylka od normálu.

Rozbor

Osoba A ironicky reaguje na situaci, ve které se nachází. Ironickým signálem je hyperbolické a stylisticky příznakové „super“ s následným hodnocením své pozice. Vezmeme-li v úvahu kontext celé situace, můžeme konstatovat, že již sama situace, ve které se osoba A nachází, má dosti ironický nádech: osoba A obdrží za vynikající výkon odměnu, kterou si ovšem nemůže vybrat kvůli nějaké chybě. Osobě A nezbývá, než situaci ironizovat, brát ji s humorem, což zmírní negativní dopad. Optimismus ironických výpovědí a humorný efekt vznikající z kontrastu ironie a aktuální situace pak mluvčímu umožňuje brát situaci s jistou formou nadhledu.

Př. 26

Kontext

Osoba B dostala výměnou za původní počítač nový, který by měl být výkonnější.

Dialog

Osoba A: Tak co ten novej comp? Jak to jede?

Osoba B: Docela pokrok, místo pěti minut čekání, než se mi načte stránka, už čekám jenom tři.

Osoba A: Hm, ale monitor máš docela reprezentativní.

Osoba B: Ano ano, ten mě vytrhne nejvíc.

Výrok osoby B můžeme považovat za ironický. Časové údaje, které mluvčí uvádí, samy o sobě signalizují, že se jedná o ironii. Spojení „docela pokrok“ je k těmto časovým údajům v opozici a vyznívá spíše komicky. Osoba A tyto signály rozpozná a reaguje zesměšněním celé nešťastné situace tím, že přesouvá pozornost k monitoru. Osoba B opět reaguje ironickým výrokem, v němž význam intendovaný je v protikladu k doslovnému. Výrok „ten mě vytrhne nejvíc“ tedy znamená „ten mě teda nevytrhne, ten tu rychlost fakt neovlivní“.

Př. 27

Kontext

Osobě A je na pracovišti zima a tuto situaci komentuje.

Dialog

Osoba A: Tady je dneska nějaký vedro, ne?

Osoba B: Mně se nezdá.

Rozbor

Význam intendovaný je opakem významu doslovného. Výpověď „tady je dneska nějaký vedro“ znamená „tady je dneska nějaká zima“. Mluvčí zde nepoužívá žádné signály pro rozpoznání ironie. Adresát je schopen rozpoznat ironii ve výpovědi mluvčího pouze na základě znalosti kontextu, tedy pokud ví, že je mluvčímu zima. Vzhledem k tomu, že konverzace se již dále nerozvíjela, nevíme, zda adresát ironii pochopil a odpovídá tak vlastně na intendovaný význam, tzn. „Tady je dneska nějaká zima, ne? Mně se nezdá“ či že ironii nerozpoznal, neboť si není jist, zda je mluvčímu teplo a pouze jemu samotnému je zima. Vzhledem k tomu, že však víme, že adresát nejprve dešifruje doslovný význam, a pak teprve intendovaný, což je zákonitost lidského procesu uvažování, a odpověď přišla bezprostředně po otázce, můžeme usuzovat, že ironie pochopena nebyla. Jedná se tedy s největší pravděpodobností o příklad nezdařilé ironie, jejímž cílem bylo kritizovat situaci, s tím, že mluvčí nebyl pochopen.

Př. 28

Kontext

Osoba A je známa tím, že často zadává nesmyslné úkoly.

Dialog

Osoba A: A ten hotel, ve kterém chce Mirek bydlet, je už plný. Je však potřeba ho tam dostat za každou cenu, protože on jinde bydlet nechce, tak nějak zaříd', ať mu tam urychleně uvolní místo.

Osoba B: Jistě, není problém, a pohnout zeměkouli a poručit větru a dešti bys nechtěla? To totiž taky zvládám levou zadní!

Osoba A: Zatím stačí ten hotel.

Osoba B: Jasně.

Rozbor

Osoba B velice zřetelně dává prostřednictvím ironie najevo svůj nesouhlas s požadavkem osoby A. Ironie je použito za účelem kritiky chování osoby A, jejího přístupu, jednání a způsobu, kterým o něco žádá. Výpověď osoby B obsahuje celou řadu ironických signálů. Nosičem ironie je modální částice „jistě“ a ustálené výrazy typu „pohnout zeměkouli“, citáty typu „poručit větru a dešti“ a frazém „zvládat levou zadní“. Spojení „není problém“ má znamenat „to je tedy problém“, tedy význam intendovaný je opakem doslovného. Osoba A i osoba B porušují ZP, což vede k narušení plynulosti komunikace. Osoba A si neuvědomuje, v čem je její chování problematické a dál setrvává ve své póze, což má za následek rezignaci osoby B a ukončení komunikace.

Př. 29

Kontext

Osoba A je novým zaměstnancem.

Dialog

Osoba A: Tady je to tak super a všichni jsou tu takoví milí a přátelský.

Osoba B: Hehe, nebudu ti brát iluze.

Osoba A: A není to tak?

Osoba B: Ale to víš, že jo.

Rozbor

Význam intendovaný je opakem významu doslovného. Osoba B vlastně myslí, že je to naopak, že všichni rozhodně nejsou milí a přátelští. K rozpoznání svého ironického záměru používá modifikační částici „ale“, citoslovce smíchu a ustálené spojení „brát někomu iluze“, čímž adresátovi naznačuje, že něco není v pořádku a že se možná mylí. Adresát chápe, že odpověď osoby B je neupřímná, ale již nereaguje. Osoba A docílila toho, co chtěla, naznačit pomocí zastírání a říkání opaku pravý stav věcí, tím porušuje v rovině intedovaného významu ZP.

Př. 30

Kontext

Osoby komentují nové oblečení. Ani jednomu účastníku komunikace se trička nelíbí.

Dialog

Osoba A: Co říkáš na ty trička.

Osoba B: Nááádhhera.

Osoba A: Bohužel musím souhlasit. Opět ztělesnění vkusu a elegance.

Rozbor

Osoba B říká pravý opak toho, co si myslí. „Nááádhhera“ má znamenat „hrůza“. Ironie je zde zřetelně signalizována, a to kumulací hlásek. Osoba A ironii bez problému rozpozná, neboť sama sdílí s osobou B stejný názor a reaguje ne na doslovný význam výpovědi osoby B, ale přímo na význam implikovaný. Osoba A tedy souhlasí s výpovědí mluvčího v rovině významu implikovaného, ironii výpovědi podtrhuje emocionální částice „bohuzel“ a ustálené spojení „ztělesnění vkusu a elegance“, které má v tomto kontextu vyjádřit pravý opak. Předpokládáme, že hlavním důvodem, proč dokázala osoba A identifikovat pravý záměr mluvčího, je to, že s ním sdílí stejný názor.

Př. 31

Kontext

Osoba B je velmi nespokojena s náplní své práce, která se náhle změnila z vedoucí pozice na roznášení kávy. Osoba B cituje motto společnosti v okamžiku, kdy vaří kávu. Osoba A je obeznámena s celou situací.

Dialog

Osoba A: A jak se ti tu líbí?

Osoba B: Až tady jsem pochopila, co všechno dokážu!

Osoba A: Hehe, takže evidentní spokojenost.

Rozbor

Jedná se o případ, kdy můžeme říci, že intendovaný význam je opakem významu doslovného. K signalizaci ironie zde slouží intertextový odkaz, a to motto společnosti. V uvedené situaci spolu s kontextem, se kterým je osoba A srozuměna, je ironie bez problému rozeznána. Osoba A pak na výrok osoby B

reaguje opět ironickým vyjádřením „takže evidentní spokojenost“, které implikuje „takže evidentní nespokojenost“, a tím vlastně soucítí s osobou B. Mluvčí B porušuje maximu kvality („Říkej jen to, o čem jsi přesvědčen, že je to pravda!“) a maximu způsobu („Mluv jednoznačně, přehledně!“), mluvčí A maximu kvality. Obě osoby si však navzájem rozumí, komunikace je kooperativní, a to proto, že mluvčí B poukazuje pomocí aluze na nepravděpodobnost své promluvy, čímž osobě A pomáhá interpretovat intendovaný význam. Zdá se, že kooperační princip (dále jen KP) je porušován, ve skutečnosti je však zachován, neboť osoba A rozpozná skutečný záměr osoby B. Pochopení ironie osoba A ještě zdůrazňuje adjektivem „evidentní“.

Př. 32

Kontext

Osoba B je národností Češka.

Dialog

Osoba A: A už máš vymyšlený jméno?

Osoba B: Bude to Naomi.

Osoba A (překvapeně): Naomi? No... to je typický český jméno.

Osoba B: Moc ne, právě.

Rozbor

Osoba A je zřejmě překvapena výběrem jména a svůj údiv komentuje ustáleným výrokem „typický český jméno“, čímž ve skutečnosti myslí, že to moc typické české jméno není, a proto ji překvapuje, že si toto jméno pro svého budoucího potomka vybrali. Pravý záměr však nebyl odhalen ani při užití intonace. Adresát tedy reaguje na doslovný výrok osoby A a pravý záměr zůstal nepochopen.

Př. 33

Kontext

Osoby A a B čeká v pondělí celodenní práce na nabídce.

Dialog

Osoba A: Tak se uvidíme v pondělí v osm a dáme pak nějak dohromady tu nabídku.

Osoba B: Hm, už se nemůžu dočkat.

Osoba A: To jsem rád. Taký samou nedočkavostí budu jen stěží v neděli usínat.

Rozbor

Dialog je příkladem toho, že ironie není pouze opakem řečeného. Opakem „už se nemůžu dočkat“ nemůže v tomto případě být „můžu se dočkat“. Osoba B opovrhne maximou kvality, ale nemůžeme tvrdit, že „můžu se dočkat“ je implikaturou řečeného „už se nemůžu dočkat“. Nosičem ironie je částice „hm“ jako zdráhavé přitakání a spojení „už se nemůžu dočkat“, čímž mluvčí poukazuje na nepravděpodobnost své promluvy. Adresát správně interpretuje intendovaný význam a reaguje rovněž ironicky.

Př. 34

Dialog

Osoba A: Mám pro tebe super voprůz job!

Osoba B: Zase ten přepis, ne?

Osoba A: No... Nevadí?

Osoba B: Neboj, nic zábavnějšího neznám.

Osoba A: Super, tak tady to máš.

Rozbor

Osoba B tvrdí opak myšleného. Ve skutečnosti chce říci, že zná mnohem zábavnější věci, které by se daly dělat, ale chce vyhovět, a proto užívá ironie, aby vyjádřila svůj postoj k tomuto druhu práce a kritiku mluvčího za to, že mu ukládá takto nezáživné úkoly. Doslovný význam se neshoduje s intendovaným a porušuje se tak KP, který je ovšem zachován v metarovině implikovaného významu, protože toto porušení je zjevné. Osoba A si je vědoma ironického záměru mluvčího, ale reaguje pozitivně, a to zřejmě z toho důvodu, že potřebuje, aby byl úkon vykonán.

Př. 35

Kontext

Osoba B se dostala do hádky se spolupracovníkem, který ignoruje všechny předpisy.

Dialog

Osoba A: Tak to bylo drsný. Nejseš dneska nějaká přecitlivělá?

Osoba B (uraženě): Jasně - přecitlivělá.

Rozbor

Jedná se o sebeironii, která je zde vyjádřena formou sebekritiky. Osoba B přijímá postoj osoby B, zdánlivě souhlasí s adresátem a sama sebe hodnotí negativně. Porušuje KP, ale ZP je zachován, neboť přijímá názor osoby A. Mluvčí B však ZP zachovává pouze zdánlivě, neboť jeho názor se liší od toho, z jehož pozice se kritizuje, což vede k signalizování ironie spolu s využitím paralingválních jevů jako např. pauza a intonace. Adresát pochopil, že není vhodné na odpověď osoby B nějak reagovat, a proto se už komunikace dále neúčastní.

Př. 36

Kontext

Osoba A je pokládána za velmi schopného zaměstnance, který si však moc nedůvěřuje.

Dialog

Osoba A: Já to nezvládnou.

Osoba B: Ale jo, ty jsi šikulka.

Osoba A: Jojo, šikulka nejšikulkovatější.

Rozbor

Dialog je příkladem sebeironie ve zjemněné dikci s využitím deminutiva „šikulka“ a intenzifikovaného výrazu „nejšikulkovatější“. K signalizaci ironie zde slouží i zdvojená odpověďová částice „jojo“ ve své hovorové variantě. Mluvčí zdánlivě souhlasí s osobou B, ve skutečnosti však míní opak, a tím se podrobuje sebekritice. Výrazu „šikulka“ ve výpovědi osoby A zde není využito k vyjádření ironie, ale k vyřčení pochvaly. KP je v rovině přímého vyjádření porušen, v rovině implikovaného významu zachován. ZP je v rovině implikovaného vyjádření porušen.

Př. 37

Kontext

V 17:00 večer.

Dialog

Osoba A: Všimla sis, jak je dneska venku krásně?

Osoba B: No jasně že všimla. Od osmi jsem v práci a končím už za 4 hodiny, takže si užívám jak ďábel.

Rozbor

Výrok osoby B je myšlen ironicky. Signálem ironické promluvy jsou časové údaje, které ve spojení „končím už za 4 hodiny“ místo „končím až za 4 hodiny“ vyznívají značně ironicky a chtějí mluvčímu říci, že jeho otázka je naprosto irelevantní. Je zde ukryta i kritika adresáta s tím, že mu připomíná, že bude do noci pracovat, a tak z krásného dne nic nezůstane. Přirovnání „užívám si jak ďábel“ vlastně znamená „neužívám si nic“.

Př. 38

Kontext

Osoba A spoléhala v krizové situaci na pomoc osoby B, ta se však od dění na pracovišti zcela distancovala.

Dialog

Osoba A: No, díky, tak tos mi teda ohromně pomohl.

Osoba B: A co jsem měl jako dělat?

Osoba A (otráveně): Jéžíšmarja, třeba aspoň něco.

Osoba B: Tak sorry, no, tak se z toho taky n.....r.

Rozbor

Význam intendovaný ve výpovědi osoby A je opakem významu doslovného. „Tos mi teda ohromně pomohl“ ve skutečnosti znamená „tos mi teda vůbec nepomohl“. Nosičem ironie je intenzifikátor „ohromně“, částice „tak“ a výraz „díky“, který zde neplní zdvořilostní funkci, ale je projevem nelibosti a nesouhlasu. Důvodem, proč osoba A používá ironii, je kritika adresáta za neposkytnutí pomoci. Dobře mířená ironie zde má větší váhu, než kdyby byla kritika vyslovena přímo. ZP je porušen, neboť adresát ironii pochopí a přechází do obranné strategie, načež způsobí hádku.

Př. 39

Kontext

Osoba A považuje nové nařízení za směšné.

Dialog

Osoba A: Takže dámy, žádný pitičko na pracovišti, papat chodíme výhradně do kuchyňky a hlavně nic aromatickýho, at' neobtěžujem zápachem, všichni budou nosit Pana pastelku a zaujatě se usmívat neb s úsměvem jde všechno líp, ale pozor, nic se přece nemá přehánět. Jo a abych nezapomněla: židle není věšák, tak si to konečně uvědomte!

Osoba B: Tak to je fakt neuvěřitelný.

Rozbor

V tomto příkladu je předstíraným kritickým mluvčím osoba, která vydala tato pravidla chování na pracovišti, předstíraným objektem kritiky zaměstnanci, kterých se nařízení týká. Osoba A zdánlivě souhlasí s nadřízeným, aby se distancovala od svých kolegů, ZP je zachován, KP taktéž. Vzhledem k tomu, že mluvčí a adresát sdílejí stejné sociální role, osoba B je schopna identifikovat skutečný objekt nepřímé kritiky, což je nadřízený, který vydal tato pravidla. Osoba A takto paroduje svého nadřízeného. Ironických signálů je tu celá řada, kromě paralingválních jevů i řada deminutiv, emocionálně zabarvená slova „papat“, knižní spojky „neb“ a citace z vydaných pravidel. Osoba B nemá problém ironii identifikovat.

Př. 40

Kontext

Osoba B pracuje průměrně 14 hodin denně.

Dialog

Osoba A: Konečně pátek, miluju pátky!

Osoba B: Jo jo, pátky mám taky rád, pač po nich přichází nádherná pracovní sobota.

Osoba A: Ty budeš pracovat i v sobotu?

Osoba B: Néé, neblázni, já budu jen předstírat, ale nech si to pro sebe, to je tajná informace.

Osoba A (se smíchem): Budu mlčet jako hrob.

Rozbor

Osoba B ironizuje situaci, ve které se nachází. To, že osoba B miluje pátky, protože po nich přichází nádherná pracovní sobota, je pokus ironicky zjemnit nepříjemnou situaci, se kterou je spojeno, že opět nastane víkend bez odpočinku.

Osoba B si tak vlastně nepřímě stěžuje na to, že je přetížena. Nosičem ironie je adjektivum hyperbolického charakteru „nádherná“, které v kontrastu s ustáleným spojením „pracovní sobota“ dává dohromady jasný ironický signál. Rozladěna otázkou osoby A osoba B celou výpověď ironizuje tím, že tvrdí protiklad k tomu, co si myslí. Tedy samozřejmě že bude pracovat. Signálem jsou např. zdvojené hlásky a explicitní žádost o zachování této informace v tajnosti. Osoba A nemá problém s rozpoznáním ironického záměru mluvčího a na jeho výpověď kooperativně reaguje.

Př. 41

Kontext

Anička je známá tím, že vůbec neumí zpívat.

Dialog

Osoba A: A Anička by nám mohla něco zahrát nebo zazpívat, třeba na baru.

Osoba B: Ty umíš zpívat?

Osoba A: Anička zpívá překrásně.

Osoba B: Fakt jo?

Anička: No jasně, až nebudeš moct někdy usnout, tak zavolej, zazpívám ti ukolíbavku, to uspí i telefon – navěky.

Osoba B: Hehe.

Rozbor

Na první pohled se může zdát, že cílem ironie je zesměšnění Aničky, ve skutečnosti je však ironie zacílena na osobu B, která netuší, že Anička neumí zpívat. Již první výpověď osoby A je míněna ironicky, i když není nijak signalizována, takže osoba, která netuší, že Anička neumí zpívat, nemůže rozpoznat, že se jedná o ironii. Ironickým signálem může být hyperbolické „překrásně“, které naznačuje, že výpověď není pravdivá, přesto však osoba B netuší, že je to míněno opačně. Proto do hry vstupuje Anička, aby uvedla věci na pravou míru, a to opět za použití sebeironie. V tom okamžiku je pravý záměr mluvčího rozpoznán a osoba B reaguje smíchem.

Př. 42

Dialog

Osoba A: Tak co ten report?

Osoba B: Hm

Osoba A: A?

Osoba B: Hmm

Osoba A: Tak?? Jak to vypadá? Stačí stručně.

Osoba B: Ale tak...

Osoba A: Prima pokec, docela ukecánek, ne?

Osoba B: Hm.

Rozbor

Osoba B porušuje KP, čímž dochází k nesouhře v komunikaci. Osoba A se snaží komunikaci navázat, ale neúspěšně. Proto používá ironické vyjádření typu „stačí stručně“, čímž myslí „byl bych rád, kdyby ses vyjádřil“, zároveň tím adresáta kritizuje za to, že se neumí vyjádřit, že nechce mluvit, a tak narušuje komunikaci. Vzhledem k tomu, že k rozvoji komunikace nevedou ani ironické signály typu „docela ukecánek“, což zde jasně naráží na adresátovo mlčení, komunikace je ukončena.

Př. 43

Dialog

Osoba A: No to jsi moc nepokročila, za půl hodiny řádek navíc..

Osoba B: Vid', jsem totiž superrychlá.

Osoba A: No, spíš bych řekl fofrník...

Rozbor

Jedná se o dialog, v němž účastníci ironizují sami sebe a jeden druhého. Signál této sebeironie je nápadný, uplatňuje se zde hyperbola „superrychlá“. Sebeironie se v tomto případě týká vlastností mluvčího, tedy pomalého tempa. Díky sebeironii se pak mluvčí podrobuje kritice nejen ze strany druhého komunikačního partnera, ale i sebe sama. Osoba A ironii rozpozná a rovněž napadá pomalé tempo osoby B s tím, že používá k adjektivu „superrychlá“ emocionálně zabarvené slovo „fofrník“. Osoba B přijímá postoj osoby A a na

jeho základě sama sebe kritizuje, čímž svůj postoj hodnotí negativně. Zdánlivě porušuje KP, neboť neříká, co si myslí, a zachovává ZP.

Př. 44

Dialog

Osoba A: No a co vánoční večírek?

Osoba B: Dobrý, dobrý, sice si moc nepamatuju, ale probudil jsem se doma, takže asi v pohodě. A co ten váš? Měli jste vůbec nějaký?

Osoba A: No jasně, nás šéfík poctil firemní párty, na kterou ovšem nebyl schopnej dorazit a dokonce ji ani nezaplatil, takže fakt super, lepší už to bejt nemohlo.

Osoba B: Hm, pán rád utrácí, co?

Osoba A: Jo, ten určitě.

Rozbor

Osoba B ironizuje situaci, a to nezdařenou firemní párty. Ironii výpovědi signalizují intenzifikátory „fakt super“ a „lepší už to bejt nemohlo“, což značí, že to nestálo za nic. Ale i bez takového signalizování je adresát schopen rozpoznat, že se jedná o ironickou kritiku, a to vzhledem k tomu, že osoba A vysvětluje, jak párty probíhala a už od začátku zaujímá k celé situaci negativní postoj. Proto osoba B reaguje výrokem „pán rád utrácí“, což znamená „je pěkný skrblík“, čímž samozřejmě s mluvčím soucítí a dává najevo svůj názor.

Př. 45

Dialog

Osoba A: Jak to jde?

Osoba B: Ale za půl hodiny mám pohovor a ještě jsem ani neviděla ty otázky, co mám vyplnit tady do toho hodnocení.

Osoba A: Doporučuju 5 minut před zahájením aspoň spočítat, kolik jich je.

Osoba B: Jasný, já věděla, že mi ty tvý rady budou chybět.

Osoba A: Tak přece neusnu na vavřínech, ne?

Rozbor

Osoba B používá ironii k pokárání svého komunikačního partnera. Výrok „já věděla, že mi ty tvý rady budou chybět“ má znamenat „ty tvý rady mi teda chybět nebudou“. Důvodem, proč osoba B použila implikovaný význam místo doslovně řečeného, je pravděpodobně to, že čekala povzbuzení či radu, místo toho si z ní osoba A dělá legraci a bagatelizuje celou situaci. Ironický záměr je pochopen.

Př. 46

Dialog

Osoba A: Jsem povýšila. Víc práce – míň času.

Osoba B: Fakt? Už nezametáš, ale vytíráš?

Osoba A: Jasně, to jsem chtěla říct.

Osoba B: To je jasný, ždímání zabere vždycky víc času.

Osoba A: Já tě fakt miluju.

Osoba B: Je mi to jasný.

Rozbor

Z příkladu je patrné, že celý dialog je myšlen ironicky. Osoba B reaguje na výrok osoby A tak, že staví do kontrastu dvě navzájem příbuzné a nepřilíš atraktivní pracovní disciplíny, čímž dává adresátovi najevo, co si o něm myslí a zesměšňuje tak i jeho pracovní pozici. Osoba B to vnímá jako urážku, proto odpovídá také ironicky s tím, že předstírá zdánlivý souhlas s otázkou osoby B. Osoba B v ironii pokračuje a vztahuje pracovní disciplínu k časové náročnosti, čímž osobu A donutí reagovat výrokem „já tě fakt miluju“, což má znamenat „nesnáším tě“. Osoba B nemá problém skrytý význam dešifrovat, což vyplývá z průběhu celého hovoru, který je myšlen jako provokace s cílem zaútočit na adresáta a zesměšnit ho.

Př. 47

Kontext

Předmětem dialogu je vánoční fotografie zaměstnanců. Na osobě B je z výrazu obličeje vidět, co si o této akci myslí.

Dialog

Osoba A: Koukám, že ses na to focení fakt těšila.

Osoba B: Jako malé dítě.

Rozbor

Ironie jako „hra na komunikaci“. Výrok osoby A je myšlen ironicky. Osoba A doslova myslí „koukám, že ses na to focení fakt netěšila“. Osoba B intendovaný význam pochopí, neboť sama byla aktérem fotografování, ve hře však pokračuje a odpovídá opět ironicky. „Jako malé dítě“ znamená „vůbec ne“. Tímto ironizováním se mluvčí distancuje od situace a dívá se na věc s nadhledem, osoba B přeskakuje význam doslovný a reaguje na intendovaný. Oba komunikanti si rozumějí a evidentně sdílejí stejný názor na celou záležitost. Přeskočíme-li doslovné významy obou výpovědí, KP je v rovině významu implikovaného zachován, ZP porušen.

Př. 48

Kontext

Osoba A navrhla nový design výrobku, který je mnohem lepší než ten stávající. Osoba A netuší, že osoba B je jejím výkonem nadšena.

Dialog

Osoba A: Mně stejně přijde, že se mi to moc nepovedlo.

Osoba B: Ne, vůbec se ti to nepovedlo, je to fakt strašný, měla bys to celý předělat a teď hned.

Osoba A: Tak já to asi předělám.

Osoba B: Opovaž se!

Rozbor

Dialog je ukázkou ironické chvály. Ironie nemusí být nutně negativní, ale může mít i pozitivní účinky. Osoba B je nadšena pracovním výsledkem osoby A, ale vzhledem k tomu, že si osoba A moc nevěří, výrok osoby B vyjadřuje pochvalu i kritiku zároveň. Osoba B signalizuje, že se jedná o ironii použitím slova „vůbec“, „fakt strašný“ atd. Osoba A však signály nerozpozná, a proto reaguje opačně, než osoba B čeká.

Př. 49

Kontext

Osoba A vidí, že se osoba B evidentně nudí.

Dialog

Osoba A: Vzhledem k tomu, že vidím, jak jsi vytížená, jsem si pro tebe něco vymyslela.

Osoba B: Bude to náročný?

Osoba A: Ani ne, zabere to jen 8 hodin.

Rozbor

Význam intendovaný je opakem významu doslovného. Osoba A samozřejmě vidí, že osoba B vytížená vůbec není, proto jí chce zadat nějakou práci. Jelikož osoba B si je svého nicnedělání dobře vědoma, nepotřebuje žádné ironické signály k rozpoznání ironického záměru mluvčího, i když ironickým signálem bychom mohli nazvat nelogické spojení „vytíženost“, jejímž důsledkem by bylo „přidání práce“. Na otázku osoby B osoba A odpovídá opět ironicky, a to narážkou na to, že zaměstnanec se v práci nepředře. Výrok „zabere to jen 8 hodin“ vlastně znamená, výkon bude trvat pracovní dobu, což je to, na co chce osoba A poukázat.

Př. 50**Kontext**

Osoba B se chová ke klientovi poněkud nezdvořile, osoba A její chování kritizuje.

Dialog

Osoba A: Zdvořileji už to nešlo?

Osoba B (s pokorou): Pardon.

Rozbor

Osoba A ironickým výrokem „Zdvořileji už to nešlo“ kritizuje chování Osoby B, upozorňuje na to, že její jednání nebylo zdvořilé a že by se příště podobných situací měla vyvarovat. Osoba B intendovaný význam bez problému odhalí, neboť sama si je vědoma, že její chování nebylo ukázkové, a reaguje omluvou. Ironická kritika zde působí efektivně a zraňuje tvář adresáta méně, než kdyby byla použita kritika doslovná, typu „příště se chovej slušně“ atd.

Př. 51

Kontext

Osoba B tráví více času na internetu než v práci.

Dialog

Osoba A: Ty hele, ty seš pořád na Facebooku, to je děsný.

Osoba B: No to je děsný, já to taky nemám rád, já bych to zrušil.

Osoba A: No jen si dej bacha, aby dřív nezrušili tebe.

Rozbor

Osoba B se stylizuje do názoru osoby A a zdánlivě s ní souhlasí. Ve skutečnosti je však promluva osoby B míněna ironicky, protože paroduje názor mluvčího, který kontrastuje s jeho vlastním. Osoba A ironii rozpozná, chápe ji jako narážku, a proto reaguje podrážděně a upozorňuje osobu B na nevhodné chování.

Př. 52

Kontext

Osoba B křivě osočila osobu A z toho, že ztratila důležitou obálku. Po chvíli zjistila, že chyba nebyla na straně osoby A.

Dialog

Osoba A: Tak už jsi ji našel, tu obálku?

Osoba B: No, měla ji ta asistentka.

Osoba A (káravě): Nepovídej? Tak to jsem fakt nečekala. Takže jsme z obliga?

Osoba B (s pohrdáním): Css, tentokrát jo.

Osoba A (s pokáráním): Děkujeme pěkně.

Rozbor

Význam intendovaný se liší od doslovného. „Tak to jsem fakt nečekala“ má znamenat „to jsem čekala“. Osoba A používá ironii k pokárání osoby B, která se k ní předtím chovala nepatřičně. Nosičem ironie je zde adverbium „fakt“ a verbum v záporu „nepovídej“. Osoba B ironii rozpozná, místo omluvy však reaguje opět nevhodně, a tím porušuje ZP. Osoba A proto reaguje znovu ironicky. „Děkujeme pěkně“ ve skutečnosti znamená „není ti za co děkovat“.

což má opět poukázat na nezdvořilé chování osoby B. Ta už na výpověď nereaguje.

Př. 53

Dialog

Osoba A: Jdu se napít, ještě jsem to dneska nestihla, ještě že jsem si všimla, že mě bolí hlava. Akorát tady do tý zimy ta ledová voda nic moc.

Osoba B: Tady do tý zimy? To je to nejlepší, co může bejt!

Osoba A: Hehe. Že jsem něco říkala.

Rozbor

Intendovaný význam je opakem doslovného. Výpověď „To je to nejlepší, co může bejt!“ ve skutečnosti znamená „nic moc“. Osoba A vzhledem ke znalosti kontextu ihned pochopí, že se jedná o ironii. Osoba B ironickým výrokem zaujímá negativní postoj k celé situaci, a to k tomu, že je na pracovišti neustále zima. KP je v rovině přímého vyjádření porušen, v rovině implikovaného vyjádření zachován.

Př. 54

Kontext

Na pracovišti je taková zima, že zaměstnanci musejí být oblečení v zimní bundě.

Dialog

Osoba A: Tobě je zima?

Osoba B: Néé, co tě nemá, jak jsi na to přišel?

Osoba A: Tak proč máš tu bundu?

Osoba B: Áááale jen tak z hicu, pardon, z hecu, víš.

Osoba A: Aha, nová móda, jo?

Osoba B: Jasně, jasně, nová móda, tak nějak.

Osoba A: Tak jo, tak čau.

Rozbor

Jedná se o příklad nezdařilé ironie, kdy (zdá se) ironie zůstala nepochopena. Osoba B ve své promluvě používá signály (opakování hlásek, opakování slov),

ale ty nebyly rozpoznány jako ironické, stejně tak použit výrazu „hicu“, které vyjadřuje opozici k současné situaci, což je zima na pracovišti. Osoba B záměrně používá překlep (hic x hec), aby upozornila na svoji zoufalou situaci, a tím, že svůj výrok neříká doslovně, ale zaobaluje jej do ironické promluvy, se snaží situaci zlehčovat. Pravděpodobnou příčinou toho, proč adresát ironii nepochopil, je to, že si není vědom, že by v místnosti byla zima, a proto nebyl pravý záměr odhalen. KP je v rovině doslovné záměrně porušován, zdvořilostní zachováván.

Př. 55

Kontext

Osoba A si objednala zboží z internetového obchodu.

Dialog

Osoba A: Tak jsem si objednala prací prostředky a už tři týdny čekám, než mi to dodají. Děsný, nemůžou prej sehnat Persil. Chápeš to?

Osoba B: Já tedy ano. Persil - to může bejt skutečnej problém. Kdyby Colon, tak to nechápu, ale Persil, to je jiná...

Osoba A: Hehe, no vidíš, tak jistě chápeš i to, že si teď nemůžu vyprat ty překrásný tričička, co nám nejvyšší s veškerou nádherou věnoval.

Osoba B: Ach bože, takové neštěstí.

Osoba A: To teda.

Rozbor

Oba komunikanti se navzájem pochopili a přistoupili na „hru“. V dialogu se prolíná několik ironií. Ironie zde ozvěnově připomíná také promluvu, která se uskutečnila dříve, jedná se o odkaz na darovaná trička. Jako signály se zde uplatňují deminutiva („tričička“), hyperboly („překrásný“), užívání jazykově neadekvátních prostředků, prolínání spisovné a nespisovné češtiny. Protože oba komunikanti chápou, že jde o ironii, komunikace probíhá kooperativně.

Př. 56

Kontext

Osoba B byla na konzultaci u zákazníka, kde se dohodli na budoucí spolupráci, která firmě přinese nečekaný profit. Zatímco všichni už oslavují, osoba A ještě o ničem neví.

Dialog

Osoba A: Tak jak to šlo v (název společnosti)?

Osoba B: Tož, dalo se to, dalo.

Osoba A: Takže jste se nedohodli.

Osoba B: Ale tak trošku i jo.

Osoba A: Jak trošku? A jaká je teda sazba? Snížili cenu?

Osoba B: Tak dalo se to překousnout.... Nabídli jednou tolik...

Osoba A: Ty jsi vůl, proč to neřekneš rovnou!

Rozbor

Ironie zde dosahuje svého účinku zastíráním. Osoba B úmyslně zatajuje svůj úspěch, a tak si s adresátem pohrává. Nosičem ironie jsou zde skromná vyjádření na způsob litotes. Spojením „tak dalo se to překousnout“ říkáme vědomě málo, abychom vyjádřili mnoho, tudíž implikovaný význam znamená „bylo to výborné“. Osoba B v dialogu v rovině doslovné porušuje KP, a to maximu způsobu („Mluv jednoznačně, přehledně!“) a maximu kvantity („Sděluj přiměřené množství informací“). Protože si osoba B není jista, zda adresát pravý záměr pochopil, přidává dodatečnou informaci „nabídli jednou tolik“, to adresátovi implikuje pravý záměr mluvčího. Osobě B šlo zřejmě o ukázání své převahy. Přestože ironii signalizuje, není ji adresát schopen rozpoznat. V takovém případě roste v mluvčím pobavení a pocit převahy.

Př. 57

Kontext

Osoba B nainstalovala k počítačům bezdrátové zařízení, které ale nefunguje, jak má. Osoba A to komentuje.

Dialog

Osoba A (otráveně): No, to byl teda geniální nápad.

Osoba B: A dyť to docela jede, ne?

Osoba A: Jo, jede to skvěle. Až na to, že to vůbec nefunguje.

Osoba B: Tak to přeinstalujem, no. Hlavně mi tu nebreč.

Rozbor

Ironie ve výpovědi osoby A je zaměřena na adresáta s cílem kritizovat jeho čin, který vedl k tomu, že osoba A nemůže pracovat tak, jak má. Význam intendovaný je opakem doslovného, „geniální nápad“ znamená „špatný nápad“. Nosičem ironie je hyperbolické adjektivum „geniální“ ve spojení s modifikační částicí „teda“. Adresát ironii pochopí, neboť je obeznámen s faktem, že zařízení nefunguje, proto se snaží situaci zlehčit a mluvčího uklidnit tím, že to není vlastně tak hrozné, jak se může zdát. Na to osoba A reaguje opět ironickým výrokem „Jo, jede to skvěle. Až na to, že to vůbec nefunguje“. Osoba B pochopí na základě kladného výroku záporný smysl a směšnou intenci předcházející věty. Ironickým signálem je zde tedy významový nesoulad obou vět. Osoba A svou ironickou kritikou dosáhla komunikačního cíle a donutila tak adresáta k tomu, aby danou situaci napravil. Adresát se cítí dotčen tím, že se mu něco nepovedlo, a bude problém řešit. Ironická kritika zde měla větší efekt a méně zranila tvář adresáta, než kdyby byla použita kritika doslovná, např. „To byl pěkně blbej nápad“.

Př. 58

Kontext

Osoba B je známa tím, že jí všechno dlouho trvá a všechno zařizuje na poslední chvíli. Ostatní na to doplácují tím, že dělají možné a nemožné, aby se vše stihlo v termínu. Osoba A to komentuje.

Dialog

Osoba A: Tak ale nemůžeš bejt přece takovej blesk, když víš, jak to spěchá, co?

Osoba B: Já vím, no.

Osoba A: Hm, tak příště si to prosím tě líp naplánuj.

Rozbor

Ve výpovědi osoby A je význam intendovaný opakem doslovného. Substantivum „blesk“ má znamenat „pomalý“. Ironie zde slouží k hodnocení osoby B. KP je v rovině přímého vyjádření hrubě porušen, ale v rovině implikovaného vyjádření zachován (maxima kvality). Se ZP je to v tomto

případě složitější. Jestliže jsme řekli, že v ironii je přímé vyjádření zdvořilé a nepřímé nezdvořilé, musíme zde brát v úvahu, jakým způsobem je výpověď osoby A vyřčena. Přímé vyjádření v tomto případě nemůžeme považovat za zdvořilé, neboť výpověď sama o sobě obsahuje negaci typu „nemůžeš být takovej blesk“, která implikuje význam „nemůžeš být tak pomalá“ a k tomu ještě použití „spěchá“. Expresivní „blesk“ spolu se „spěchá“, to celé v negaci, naznačuje destrukci celé výpovědi.

Př. 59

Dialog

Osoba A: Tak kdo má dneska odpoledko?

Osoba B: Já a Zuza.

Osoba A: Budou nějaký tisky a kroužky.

Osoba B: Tak to jsme neskonale natěšený, radostný a připravený.

Osoba A: Tak to jsem ráda.

Osoba B: To byla ironie.

Osoba A: Hehe, chápu.

Rozbor

Význam intendovaný ve výpovědi osoby A se liší doslovného: spojení „neskonale natěšený, radostný a připravený“ ve skutečnosti znamená, že se osoba B na to, co ji čeká, vůbec netěší. Nemůžeme však říci, že se zde jedná o pravý opak doslovného významu. Pravým opakem výpovědi by byly výrazy „smutný“, „nepřipravený“ atd. Zde však mluvčí nechce říci, že je „nepřipravený“. Jedná se spíše o náznaky, narážky, kontextově neadekvátní užití výrazů, které signalizují postoj mluvčího k celé nadcházející situaci. Užitím stylově příznakových výrazů „neskonale natěšený“ a „radostný“ mluvčí hodnotí situaci. KP je v rovině implikovaného významu zachován, ZP porušen. Osoba A výpověď osoby B komentuje, ale v rovině paralingvistické neužívá žádného signálu, díky kterému by adresát rozpoznal, že byla jeho výpověď pochopena jako ironická. Adresát se proto ujistňuje, že bude pochopen, tím, že použije explicitní vyjádření „to byla ironie“.

Př. 60

Kontext

Osoba A je nadřízená osobě B a C. Dialog mezi osobou A a B se odehrává v přítomnosti osoby C. Dialog mezi osobou B a C se odehrává jako reakce na výpověď osoby A, samozřejmě v její nepřítomnosti.

Dialog

Osoba A: Klienti říkali, že ta káva byla vlažná, tak ať se to příště neopakuje.

Osoba B: Jistě, omlouvám se.

Osoba C: To je ovšem děsnej problém. Takže prosím tě, příště, ať je to kafe aspoň trochu horký.

Osoba B: Jasně, už žádná ledová káva.

Rozbor

Osoba C ironicky kárá osobu B. Přejímá jakoby hodnocení osoby A a spolupracuje na kárání osoby B, se kterou je na podobné sociální úrovni, tedy v roli podřízené k osobě A. Osoba C naoko solidarizuje s osobou A a distancuje se od osoby B, ale v rovině implikovaného významu se distancuje od osoby A a identifikuje se s osobou B. Kritika osoby C je charakterizována jako neupřímná na základě sociálních rolí, tím je role osoby A a celá její kritika zesměšněna a implikovaně odmítnuta. Výsledkem je distance osoby C od osoby A. Osoba B intendovaný význam bez problému identifikuje, vzhledem k ironickým signálům, které osoba C užívá. Vynecháme-li intonaci a důraz jakožto paralingvistické jevy a stejný sociální statut osob C a B, nosičem ironie je ve výpovědi osoby C je intenzifikované adjektivum „děsnej“, které je tu jakožto výraz hovorový v kontrastu s příznakovým „ovšem“. Ironický nádech výpovědi dodává i spojení „trochu horký“, neboť v tomto spojení se jedná dva významově neslučitelné výrazy, které dávají celé výpovědi komický ráz. Spojení „trochu horký“ je zde antipodem. Osoba B ironické pokárání chápe a celou situaci ironizuje výpovědí „už žádná ledová káva“.

8.3 Výsledky a jejich hodnocení

Na výše uvedených příkladech jsme se pokusili za pomoci podrobné analýzy odpovědět na následující otázky:

1. Zda je ironie signalizována, a pokud ano, které prostředky používá jako ironické signály.
2. Zda je ironický výrok vždy adresátem pochopen, a pokud ne, proč tomu tak je.
3. V jakém vztahu je ironie ke zdvořilostnímu a kooperačnímu principu. Je ironie zdvořilá či nezdvořilá? Je použití ironie v rámci kritiky zdvořilejší než použití doslovného významu?
4. Lze na základě tohoto nasbíraného materiálu vytvořit vlastní klasifikaci ironie postavenou na pragmatickém hledisku?

8.3.1 Signalizace ironie

Na základě rozboru jednotlivých příkladů můžeme říci, že v 90% uvedených příkladů ironie signalizována byla. Z 60 příkladů nebylo explicitně signalizovaných 7 příkladů (11, 20, 23, 27, 32, 47, 51, 53), to však neznamená, že ironie nebyla adresátem rozpoznána. Ironický záměr mluvčího byl v těchto šesti příkladech, kdy ironie nepoužívala signály, odhalen v 6 případech, v jednom případě (př. 32) nedošlo k rozpoznání pravého záměru mluvčího, zbývající příklad 27 je sporný:

Př. 27 (Víme, že zima je osobě A, ale neznáme stav osoby B a ani nevíme, zda osoba B zná stav osoby A.)

Osoba A: Tady je dneska nějaký vedro, ne?

Osoba B: Mně se nezdá.

Ze znalosti kontextu víme, že osoba A mínila svůj výrok opačně a chtěla upozornit na to, že je jí zima. Vzhledem k tomu, že výpověď osoby A neobsahuje žádné ironické signály, záleží tedy na tom, zda osobě B je také zima a zda tuší, že osobě A také. Pokud je osobě B zima a netuší, že osobě A také, odpovídá tak na doslovný význam a pravá intence nebyla odhalena. Pokud je osobě B teplo, ale tuší, že osobě je zima a myslela svůj výrok opačně, pak odpovídá na intendovaný význam výpovědi osoby A. Na uvedeném příkladu si můžeme všimnout, že pokud ironie není signalizována, závisí především na znalosti kontextu, komunikační situaci a znalosti stavů, pocitů a názorů mluvčího a adresáta.

V tabulce jsou vyobrazeny nejčastěji používané prostředky, které mohou být ve výpovědích použity jako ironické signály. V tabulce jsou uvedeny všechny příklady, kde byla ironie signalizována, příklady bez signalizace, závislé pouze na znalosti kontextu, vynecháváme.

Ironické signály	Příklady
užívání intenzifikátorů (<i>překrásný, docela</i> reprezentativní, <i>takovej</i> drsňák, <i>tak</i> plodné atd.)	1, 4, 6, 8, 10, 16, 24, 26, 33, 41, 43, 44, 55, 56, 58, 59, 60
hyperbolická vyjádření (<i>nesmírně, ohromný, skvělý, super</i> atd.)	4, 7, 14, 17, 24, 25, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 46, 55, 57, 59
deminutiva (<i>tužička, pitíčko, tričička</i> atd.)	4, 10, 36, 55
litoes (<i>dalo se to překousnout</i>)	56
intertextové odkazy (<i>Gastronomie, ...židle není věšák...</i> atd.)	1, 21, 39
aluze (<i>Pan pastelka</i> atd.)	39, 60
hovorová nebo jinak stylisticky příznaková slova (<i>papat, puvabný, drsňák, šikulka</i> atd.)	2, 6, 12, 14, 17, 19, 24, 25, 36, 39, 42, 43, 58
významový nepoměr sousedních vět	26, 37, 49, 47
oxymoron (<i>trochu horký</i>)	10, 60
kumulace hlásek s možnými mimojazykovými jevy (<i>nééé, náádhera</i> atd.)	10, 16, 18, 22, 30, 31, 40, 54
citáty (<i>Děkuji ti náčelníku, že ses mě zastal</i> atd.)	13, 28
frázemy (<i>zvládat levou zadní</i>)	28
slovní hříčky (<i>hic x hec</i>)	54
graficky eufemizované vulgarismy, pejorativa (<i>řejpal, holobrádek, pí...u</i> atd.)	6, 24
explicitní metatextové vyjádření „ <i>To byla ironie</i> “	59
odpovídání mimo kontext	3
modifikační částice, vytýkací částice, odpověďové částice, i v kombinaci se zájmeny (<i>teda, opravdu, ano ano, jojo, ale taková nějaká</i> atd.)	26, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 54
změna stylu (hyperspísovnost, hovorový styl v kontrastu se spisovným)	8, 18, 59
stylizace mluvčího do jiné role	15, 39

Tabulka 1: Použití prostředků sloužících jako ironické signály

Z tabulky vyplývá, že nejčastějšími nosiči ironie jsou především výrazy hyperbolické (19 příkladů), intenzifikační prostředky (17 příkladů), dále

hovorová nebo jinak příznaková slova (13 příkladů), kumulace hlásek (8 příkladů) a použití různých druhů částic v kombinaci s různými druhy zájmenných a spojovacích výrazů (8 příkladů). Vzhledem k tomu, že ze 60 příkladů nebyla ironie signalizována pouze v 8 případech, můžeme na otázku, zda je ironie signalizována, odpovědět, že ano. Neužívá však vlastních prostředků k vyjádření signalizace, ale spíše specifického užití výrazových prostředků, které upozorňují adresáta na defektnost promluvy. Výše uvedené jazykové prostředky jako takové samy o sobě ironické nejsou, ale ve spojení s jinými jazykovými prostředky, jejich kombinací, vznikají zřetelně rozeznatelné signály.

8.3.2 Pochopení ironie adresátem

Ze 60 uvedených příkladů nebyla ironie pochopena celkem ve 12 případech (6, 8, 9, 16, 23, 31, 32, 41, 42, 48, 54, 56), z toho pouze v případech 23 a 32 ironie nebyla signalizována. V ostatních případech byly použity jasné ironické signály, avšak záměr mluvčího zůstal nepochopen. Otázkou je, proč tedy nebyla ironie rozpoznána? Jelikož základem pro pochopení ironie je znalost komunikační situace, znalost zákonitostí fungování světa, povědomí o společenských jevech a zvycích, osoba, která toto povědomí nemá, nemusí ironii pochopit. V procesu pochopení ironie hraje roli celá řada faktorů: psychický stav adresáta, sociální role, kterou zastává, v neposlední řadě také rozumová úroveň, momentální rozpoložení a aktuální stav jedince, zájem o komunikaci a o komunikačního partnera atd. Jelikož pochopení ironie vyžaduje větší mozkovou aktivitu, vyžaduje postřeh a nutnost zamyslet se nad vyřčeným a většinou i propojit výrok s daným kontextem, tím ironie nutí adresáta být ve střehu a přemýšlet o vyřčené výpovědi. Nepochopení mluvčího může souviset i s prostředím, ve kterém se osoba pohybuje. Sběr materiálu byl prováděn v IT prostředí, ve kterém se obvykle pohybují lidé se specifickými charakterovými vlastnostmi, kteří přemýšlejí a jednají exaktně, proto nepředpokládají, že by za výrokem mohl být skrytý smysl. Dalším důvodem může být i to, že s podobnými názory se např. osoba setkává jako s naprosto vážným míněním, a proto je jaksi „otupělá“ k tomu, aby si myslela, že tentokrát to bude jinak. Dalším hlediskem je i sociální role, kterou jedinec zastává, ať už je to pracovní role, např. nadřízený či podřízený, role souřadné, role partnerské atd. Vezměme v úvahu například př. 1, kde v rozhovoru nadřízeného s podřízeným nedošlo na straně nadřízeného k pochopení ironické promluvy podřízeného.

Př. 1

Osoba A (Nadřízený): Tak jak se vám líbí ta nová trička?

Osoba B (Podřízený): No, ehm, ta trička jsou ale taková nějaká... p ř e k r á s n á.

Osoba A (Nadřízený): To jsem rád, že se vám líbí.

Podřízený jasně upozorňuje na defektnost své promluvy. Z původního záměru říci nadřízenému za pomoci eufemismu, že ona trička jsou naprosto strašná, sice sešlo, a místo toho je použita hyperbola, ovšem signály pro to, že je výrok myšlen ironicky, jsou evidentní. Nadřízený však význam intendovaný neodhalí. Domníváme se, že je to dáno právě sociálním statutem a pozicí, kterou člověk zastává. Víme-li, že osoba A je vysoce postavený člověk, budící respekt a autoritu, člověk, který má moc a který je všeobecně obávaný, z jeho strany k pochopení ironie nedojde, protože ho vůbec nenapadne, že by s ním někdo mohl nesouhlasit. Proto se soustředí na doslovné vyjádření.

Jak bylo napsáno v úvodu praktické části této práce, mimojazykové faktory a paralingvistické jevy nebudou v rozboru příliš zohledňovány, neboť zde není jistota, že byly správně zachyceny. Právě tyto faktory však také hrají důležitou roli při pochopení ironie. Někdy totiž ironie není signalizována právě ničím jiným než charakteristickou mimikou či gestem. Aby byla komunikace úspěšná, je nutné pochopit smysl jednotlivých významů, suprasegmentálních prvků (např. intonace, přízvuk, tón, tímbr atd.) a metatextové odkazy komunikace, obzvláště pochopení kontextu, a to např. na základě neverbálních prostředků. Právě neschopnost dekodovat tyto faktory je často příčinou nepochopení sdělení. Specifickým případem může být př. 23 a 32.

Př. 23

Osoba A: Co je toto?

Osoba B: No, Janě přišly nějaký smlouvy, tak jsem je dala do termovazby, aby to měla hezčí.

Osoba A (zaraženě): No, tak to bude mít radost.

Osoba B: Vid'?

Víme-li na základě kontextu, že svázání dokumentů byla velká chyba, avšak adresát to netuší, protože nezná patřičný kontext jako my, dochází tu k nepochopení ironie. Ironie zde nebyla jazykově nijak signalizována a metajazykové faktory nebyly adresátem zachyceny. Zde vidíme, že velmi důležitým faktorem potřebným pro pochopení ironické výpovědi je kontext. Příklady 31, 41, 48, 54, 56 jsou ukázkou toho, že i když je ironie signalizována, bez znalosti specifického kontextu je pro adresáta obtížné ji rozpoznat.

8.3.3 Ironie versus zdvořilostní a kooperační princip

Vzhledem k Griceovým zásadám kooperačního principu a Leechovým zásadám zdvořilosti jsme zjistili, že ironie ve svém doslovném významu porušuje KP, zatímco ZP je zachován a v rovině významu intendovaného je KP dodržen a ZP porušen. Zaměřili jsme se na ironii jako kritiku a jako chválu. Z rozboru uvedených příkladů jsme zjistili, že zatímco příkladů ironické kritiky je drtivá většina (podrobný rozpis v tab. 2), ironické chvály pouze dva (48, 56). Co se týče ironické kritiky, ta byla vždy použita za účelem kritiky nějakého negativního rysu, ať už to byla kritika chování, jednání adresáta nebo kritika situace, ve které se mluvčí nachází. Proč je však ironie zaměřena spíše na ironickou kritiku než chválu? Je to dáno povahou samotné ironie. Jejím hlavním znakem je totiž reagovat především na záležitosti negativního charakteru, což je dáno odvěkou vlastností člověka komentovat spíše nepříjemné situace, negativní vlastnosti, a tak si ulevit a odlehčit situaci, ve které se nachází. Chvála je prostě chválou, je kladná sama o sobě, a proto nepotřebuje být ironizována, viz kapitola 6.2. V následujícím příkladu 48 je ironie použita za účelem chválit, ale také pokárat. Význam intendovaný se liší od doslovného, osoba B chce osobu A pochválit za zdařený výkon, ale i pokárat za to, že se neustále podceňuje.

Př. 48

Osoba A: Mně stejně přijde, že se mi to moc nepovedlo.

Osoba B: Ne, vůbec se ti to nepovedlo, je to fakt strašný, měla bys to celý předělat a teď hned.

Osoba A: Tak já to asi předělám.

Osoba B: Opovaž se!

Ve vztahu k zdvořilostnímu principu je nasnadě otázka, zda kritika řečená prostřednictvím ironie zraňuje tvář adresáta více, než kdyby byla vyřčena přímo. Domníváme se, že z 21 příkladů ironické kritiky zaměřené přímo na adresáta je celkem 8 příkladů (58, 57, 9, 11, 13, 17, 20, 50) ukázkou ironické kritiky, jejíž použití v uvedených situacích ohrožuje tvář adresáta méně než kritika doslovná, jak můžeme vidět na př. 58:

Př. 58

Osoba A: Tak ale nemůžeš bejt přece takovej blesk, když víš, jak to spěchá, co?

Osoba B: Já vím, no.

Osoba A: Hm, tak příště si to prosím tě líp naplánuj.

V tomto případě užitím přeneseného významu „blesk“ dává mluvčí jasně najevo svůj názor na příliš pomalé pracovní tempo osoby B, jež přiděluje ostatním

pracovníkům problémy. V tomto užití však slovo „blesk“ působí jako eufemismus, je v kontextu vhodnější a zraňuje tvář adresáta mnohem menším způsobem, než kdyby byl názor vysloven přímo: „Tak ale nemůžeš bejt přece tak *strašně pomalá*, když víš, jak to spěchá, co?“ Situace je ukázkou toho, že někdy to, co není vysloveno přímo, ale je zaobaleno nebo řečeno opisem, je mnohem zdvořilejší a méně urážlivější. Podobnou situaci nalezneme i v př. 17:

Př. 17

Osoba A: Já se strašně omlouvám, já jsem myslela, že se to má taky skartovat.

Osoba B: Bezva, šikulka, co teď?

Osoba A: Nevím.

Ironická kritika adresáta, kterého mluvčí nazývá „šikulkou“, je pro adresáta méně zraňující, než kdyby bylo např. vyřčeno: „Ty jsi nemehlo“ nebo „Ty jsi teda pitomá“ nebo „Tak to jsi zvorala“. Užitím příznakového „šikulka“ mluvčí používá kladně zabarveného slova v negativním smyslu, čímž celou situaci zlehčuje a kritiku vůči adresátovi zjemňuje.

A dále: z 21 příkladů kritiky zaměřené na adresáta, se zde vyskytují pouze 4 příklady (4, 5, 28, 46) urážlivé ironické kritiky, která už překračuje hranice ironie a přibližuje se sarkasmu, neboť je zraňující a vyjadřuje i jisté pohrdání. Takováto ironie však vznikla vždy v reakci na nevhodné chování či jednání osoby, která konflikt vyprovokovala. Tato osoba porušila od začátku podmínky komunikace a ZP, a tak donutila adresáta k útoku. Ironie fungovala jako obrana a měla důrazně upozornit adresáta na nepřiměřenost a nepatřičnost v jeho chování či jednání.

Cíle ironie	Příklady
Kritizovat přítomného/nepřítomného adresáta	4, 5, 9, 10, 11, 13, 17, 20, 24, 28, 32, 35, 38, 42, 43, 44, 46, 49, 50, 52, 57, 58
Kritizovat situaci, ve které se mluvčí nachází	1, 2, 3, 7, 8, 19, 26, 27, 30, 31, 53, 54, 55
Zesměšnit adresáta	6, 14, 18, 22, 39, 41, 51, 60
Zlehčit situaci	12, 16, 21, 23, 25, 29, 33, 34, 37, 40, 45, 59
Ironie s cílem chválit	48, 56
Sebekritizovat	15, 18, 36, 43
Vyjádřit solidaritu	47

Tabulka 2: Účel, ke kterému byla nejčastěji ironie použita

Z tabulky 2 je patrné, že nejvíce je použita použita ke kritice, k odlehčení a kompenzaci situace, ve které se adresát nachází, dále je to ironie s cílem zesměšnit adresáta a ironie s cílem kritizovat sebe sama. Ironické chvály se téměř nevyskytují, zrovna tak ironie, která se vyřkne proto, aby vyjádřila soucit s adresátem.

8.3.4 Návrh klasifikace

V kapitole 4 jsme si představili několik klasifikací ironie. Zjistili jsme, že klasifikovat ironii můžeme z různých hledisek, ať už podle cíle, funkce, techniky atd. Stejně tak záleží na tom, zda byla ironie klasifikována literárně či jazykově, viz Mueckeova klasifikace, kapitola 3.4.

Z 60 uvedených příkladů tvoří 15 příkladů (3, 4, 9, 11, 12, 15, 18, 20, 21, 24, 26, 33, 37, 39) ironie, kde význam intendovaný není opakem doslovného a ironického nádechu výpovědi je tak dosaženo jiným způsobem. Tyto příklady korespondují s klasifikací K. Barbeové, která tento jev nazvala Literalness, volně přeloženo ironie, která neužívá opaku řečeného, ale jiných jazykových prostředků, např. zdvořiliny, významový nepoměr vět atd. Příklady 14, 17, 19, 42, 43 jsou velmi podobné Barbeové Common Irony (běžné ironii), jelikož některé výrazy samy o sobě jsou stylisticky příznakové a v uvedeném kontextu jsou spouštěcím mechanismem ironie. Celkově lze říci, že uvedené příklady nejvíce korespondují s klasifikací K. Barbeové, a to hlavně proto, že ostatní klasifikace byly spíše zaměřeny na ironické situace a klasifikaci ironie z hlediska literárního. Pro naše účely se pokusíme stanovit vlastní klasifikaci z hlediska pragmatického. Ironie je zde rozdělena z hlediska záměru mluvčího a reakce adresáta. V hledisku reakce na adresáta nejsou zohledňovány příklady 13, 25, 35, 36, 37, neboť zde nebyla zachycena žádná reakce.

Hledisko adresáta/oběti ironie – reakce adresáta

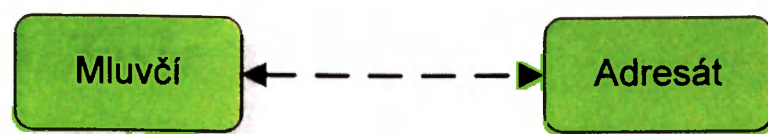
- **ironie zdařilá** – z hlediska reakce adresáta byla ironie pochopena, tedy měla efekt. do této kategorie patří převážná většina příkladů. V této kategorii rozlišujeme dva speciální případy ironie:
 - **ironie odmítaná** – adresát ironii odmítá, tváří se, že ji nepochopil, přehlíží ji: 7, 10, 11, 22, 59, 34, 28, 55;
 - **ironie kooperativní** – adresát na ironii spolupracuje s mluvčím, přistupuje na jeho hru: 1, 60, 12, 18, 19, 24, 26, 30, 33, 34, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 55, 60;

- **ironie nezdařilá** – adresát nerozpozná ironický záměr mluvčího, ironie se míjí účinkem, nemá náležitý efekt: 6, 8, 9, 16, 23, 31, 32, 42, 48, 54, 56.

Hledisko ironického mluvčího – záměr mluvčího

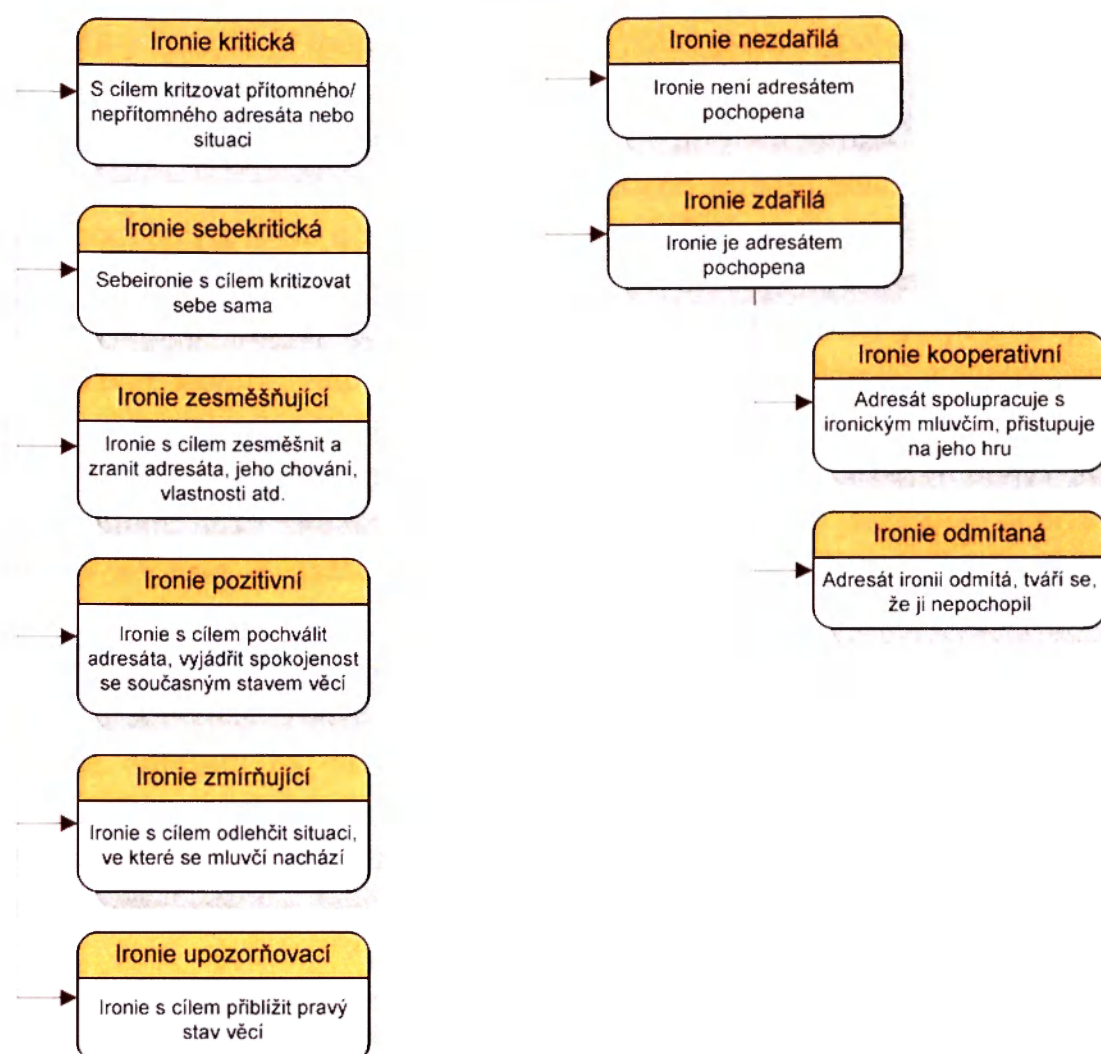
- **ironie kritická** – s cílem kritizovat přítomného/nepřítomného adresáta nebo situaci, ve které se mluvčí nachází: 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 52, 55, 57, 58;
- **ironie sebekritická** – sebeironie s cílem kritizovat vlastnosti ironického mluvčího, tedy sebe sama: 15, 18, 36, 43;
- **zesměšňující/zraňující** – s cílem zesměšnit adresáta, jeho chování, stav, činy atd.: 6, 14, 16, 18, 22, 39, 41, 51, 60;
- **ironie pozitivní** – s cílem ironicky pochválit adresáta nebo současný stav v situaci: 48, 56;
- **ironie zmírňující** – s cílem zlehčit situaci, ve které se mluvčí nachází: 23, 40, 47, 53, 59;
- **ironie upozorňující** – s cílem přiblížit pravý stav věcí: 2, 3, 8, 29, 54.

Výše uvedený návrh je znázorněn na následujícím obrázku.

Záměr mluvčího

Reakce adresáta

Obrázek 1: Návrh klasifikace ironie dle záměru mluvčího a reakce adresáta

9 Závěr

Cílem této práce bylo shromáždění autentických ironických promluv z určité oblasti a následná analýza těchto příkladů se zaměřením zejména na jejich signalizování a pochopení adresátem. Na ironii zde bylo nahlíženo z hlediska pragmatické lingvistiky, zajímal nás vztah ironie ke zdvořilostnímu a kooperačnímu principu. V teoretické části této práce jsme si položili otázku, jak definovat ironii, podívali jsme se, jak ji definují domácí i zahraniční lingvisté a pokusili se na tuto otázku odpovědět. Uvedli jsme přehled nejzákladnějších typů ironie, které jsme se pokusili vysvětlit na příkladech. Zjistili jsme, že se uvedené klasifikace podobají a spíše doplňují než vylučují. Seznámili jsme se s blízkými příbuznými ironie, a to humorem reprezentovaným vtipem a sarkasmem jako vyhrocenou formou ironie, a položili si otázku: Proč to neříci přímo, proč vlastně používat ironii? Tato otázka nezůstala nezodpovězena, naopak jsme zjistili, a 60 příkladů v praktické části to dokazuje, že ironie je běžnou součástí našeho života, a aniž bychom si to uvědomovali, dennodenně ji používáme k různým účelům: jako obranu, jako útok, jako relaxaci, jako upevnění své pozice atd. V kapitole 4, nazvané Ironie z hlediska pragmatiky, jsme zkoumali, zda je nebo není ironie signalizována, představili jsme si kooperační a zdvořilostní princip, pokusili se vysvětlit, v jakém vztahu je ironie k maximám zdvořilosti a kooperace. Nastínili jsme způsob, jakým ironie funguje a na čem závisí reakce adresáta na ironické výpovědi. Představili jsme si tři odlišné pohledy na fungování ironie, a to ironii jako echo, ironii jako echové připomenutí a ironii jako simulaci neupřímnosti. V praktické části jsme si na úvod položili čtyři otázky, kterými jsme chtěli odpovědět na hypotetické úvahy v teoretické části práce. Zjistili jsme, že ironie v drtivých případech signalizována je a adresát ve většině případů nemá problém ironii rozpoznat na základě znalosti kontextu. Pokusili jsme se sepsat nejčastější signály, které ironie používá. Zjistili jsme, že ironie vždy porušuje kooperační a zdvořilostní princip, ať už v rovině intendovaného nebo doslovného významu, a dokázali, že ironie může být mnohdy méně zraňující tvář než přímo řečené. Zároveň jsme si ukázali, že ve většině případů se používá spíše ironické kritiky než ironické chvály, a to z prostého důvodu: věci kladné, podařené, skvělé už není třeba ironizovat. Zamysleli jsme se nad tím, proč má někdy adresát problémy ironii rozpoznat, i když je zcela evidentně signalizována. Na závěr práce jsme se pokusili stanovit vlastní klasifikaci ironie, která vznikla na základě nashromážděného materiálu. Ironie je však tak pestrá a tak mnohotvárná, že prostě není možno ji zachytit do pevně stanovené kategorie. Problém nastává i při pokusu ji vůbec definovat, neboť je tak nádherně rozmanitá, že při pokusu ji

nějakým způsobem ohraničit za chvíli zjistíme, že nám opět někde uniká. Ironie je hra, je to neotřelý způsob komunikace, je to jedinečnost imaginace, která od svého autora i adresáta vyžaduje smysl pro humor, bystrost, hravost a neustálou myšlenkovou aktivitu. Bez ironie by byl život vágní a ti, kteří ji nepoužívají a nedokáží ji pochopit, ji nikdy nemohou ocenit. Čím více se ji však snažíme popsat a dát jí nějaká pravidla a řád, tím více zjišťujeme, že se objevují nové a nové případy, které není kam začlenit. Existuje tolik odborné literatury, která se snaží jednou pro vždy vyřešit otázku ironie a ona nám přesto uniká. Není to tak trochu ironie?

10 Resumé

Cílem diplomové práce bylo shromáždění autentických ironických promluv z určité oblasti a následná analýza těchto příkladů se zaměřením zejména na jejich signalizování a pochopení adresátem. Na fenomén ironie je nahlíženo z hlediska pragmatické lingvistiky, zajímal nás především vztah ironie ke zdvořilostnímu a kooperačnímu principu. Rozborem shromážděného materiálu jsme potvrdili hypotézy, že ironie je signalizována, a uvedli jsme výčet nejčastějších signálů, které se v příkladech objevily. Uvedli jsme podmínky nutné pro to, aby byla ironie správně pochopena, vysvětlili vztah ironie ke KP a ZP principu a k pojmu „tvář“. Zjistili jsme, že existuje nemalé množství ironické kritiky, která tvář adresáta zraňuje mnohem méně než přímo řečené, ačkoliv jiné teorie praví opak. Práci uzavírá návrh klasifikace ironických výpovědí vypracovaný na základě šedesáti uvedených příkladů.

11 Summary

The aim of my thesis is to collect and then analyse authentic ironic utterances from specific area. The emphasis is put primarily on irony signaling and irony understanding. The phenomenon of the irony is looked from a pragmatic point of view and analysed with respect to Theory of Politeness and Grice's Cooperative Principle. We made a further remark about signaling ironic utterances, confirmed the hypothesis about irony signaling and showed the most frequent language signals. We showed the preconditions which are necessary for irony understanding and explained the relation to Theory of Politeness, Cooperative Principle and Brown and Levinson's „face-saving“ politeness theory. We showed, that irony is more frequently used in negative situations (as ironic criticism) than in positive ones. But we found out that there are the examples of ironic criticism which are far less face threatening than literally spoken ones. At the end of the thesis we tried to propose own classification based on pragmatic functions of irony.

12 Klíčová slova

Pragmatická lingvistika, perlokuce, ironie, implikatura, inference, kooperací princip, zdvořilostní princip.

13 Použitá literatura

- ATTARDO, S. *Humour and Irony in Interaction: From Mode Adoption to Failure of Detection*. IOS Press 2001. Dostupné z:
<http://209.85.129.132/search?q=cache:4C6luJEVITkJ:www.vopsy.com/communication/book3/3CHAPT_07.PDF+attardo+humor+and+irony+in+interaction&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>
- AUSTIN, J. L. *Jak udělat něco slovy*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2000. 172 s. ISBN 80-7007-133-8
- BARBE, K. *Irony in Context*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. 205 s. ISBN-13: 978-1556193279
- BRYANT, G. A. – TREE, J.E. Recognizing Verbal Irony in Spontaneous Speech. In *Methaphor and Symbol* 2002, roč. 17, s. 99-117. Dostupné z:
<<http://www.informaworld.com/smpp/title~db=all~content=g785376709>>
- BROWN, P. – LEVINSON, C. *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 333 s. ISBN 0-521-31355-4
- COLEBROOK, C. *Irony*. 1. vyd. London: Routledge, 2004. 195 s. ISBN 0415251338.
- COOK, J.: A Pragmatic analysis of irony. In *Language & Information Society* 2005, roč. 6, s. 18-35. Dostupné též na:
<[http://hompi.sogang.ac.kr/linguistics/%EC%96%B8%EC%A0%95%EC%82%AC6/%EA%B5%AD%EC%A7%80%EC%97%B0\(%EC%B5%9C%EC%A2%85\).pdf](http://hompi.sogang.ac.kr/linguistics/%EC%96%B8%EC%A0%95%EC%82%AC6/%EA%B5%AD%EC%A7%80%EC%97%B0(%EC%B5%9C%EC%A2%85).pdf)>
- DELFOVÁ, H. *Lexikón filozofie*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1993. 407 s. ISBN 8021502630.
- DEWS, S., KAPLAN, J., WINNER, E. Why not say it directly? The social functions of irony. In *Irony in Language and Thought*. New York: Lawrence Erlbaum, 2007. 619 s. ISBN 13: 978-0-8058-6062-7
- ECO, U. *O literatuře*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004. 320 s. ISBN 80-7203-588-6
- FILIPEC, J. – DANEŠ, F. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 1. vyd. Praha: Academia, 1978. 800 s. ISBN: 978-80-200-1347-7
- GIBBS, R. W. *Psychological Aspects of Irony Understanding*. Journal of Pragmatics: An interdisciplinary journal of language studies 1991, roč. 16, s. 523–530.

- GIBBS, R.W. *The Poetics of Mind – Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 527 s. ISBN 0-521-42299-7
- GIBBS, W. R. - COLSTON, L. H. *Irony in Language and Thought*. New York: Lawrence Erlbaum, 2007. 619 s. ISBN 13: 978-0-8058-6062-7
- GIORA, R. *On Irony and Negation*. In *Discourse Processes* 19: 1995, s. 239-64.
- GIORA, R. - FEIN, O. *Irony: Context and salience*. *Metaphor and Symbol*, 1999, roč. 4, s. 241-257. Dostupné též z: <http://www.tau.ac.il/~giorar/articles.htm>
- GRICE, H. P. *Logic and conversation*. In Cole, P. and Morgan J. *Syntax and Semantics 3*: New York, Academic Press 1975, s. 41-58.
- HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 311 s. ISBN 8071788031.
- HOFFMANNOVÁ, J. *Ironický rozměr stylu internetové komunikace (se zaměřením na intertextovou signalizaci ironie)*. *Čeština doma a ve světě*, 2006, roč. 14, s. 35-41. Dostupné též z: <http://ucjtk.ff.cuni.cz/publikace/14-06/hoffmannova.htm>
- HORYNA, B. *Romantická teorie ironie*. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 2004, Brno. *Sborník [online]*. [cit. 12. září 2009]. Dostupné z: http://is.muni.cz/do/1421/Pracoviste/5082854/5082856/5082880/B51_04Horyna_2004.txt
- JEOUNG, H. J. *Irony Intended: The Pragmatic Functions of Verbal Irony*. Dostupné též z: <http://jeas.co.kr/attachup/3-6JEASJHJ.pdf>
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2002. 605 s. ISBN 80-7106-484-X
- KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 1. vyd. Praha: SPN, 1981. 829 s. ISBN 80-04-26710-6
- KREUZ, R. J. a GLUCKSBERG, S. *How to Be Sarcastic: The Echoic Reminder Theory of Verbal Irony*. *Journal of Experimental Psychology: General* 1989, roč. 4, s. 374–386. Dostupné též z: <http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=main.landing>
- KREUZ, R. J. a ROBERTS, R. *On satire and parody*. *Metaphor and Symbolic Activity*, 1993, roč. 8, s. 97–109.
- KUNDERA, M. *Slova*. Host, 1999, roč. XV, č. 8, s. 17–20.

- LEECH, G. N. *Principles OF pragmatics*. London/New York: Longman, 1983. 250 s. ISBN 05-82-55110-2 In MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. *Pragmatika a sémantika jako lingvistické disciplíny*. 1. vyd. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. 159 s. ISBN 80-7290-061-7
- LITTMANN, D. C. – MEY, J. L. *The nature of irony: Towards a computational model of irony*. In *Journal of Pragmatics* 1991, roč. 15, s. 131–151.
- LIVNAT, Z. *On verbal irony, meta-linguistic knowledge and echoic interpretation*. In *Pragmatics and Cognition* 12, 2004, s. 57-70. Dostupné též z: <<http://www.benjamins.com/jbp/series/P&C/12-1/art/0004a.pdf>>
- MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. *Pragmatika a sémantika jako lingvistické disciplíny*. 1. vyd. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. 159 s. ISBN 80-7290-061-7
- MUECKE, D. C. *The Compass of Irony*. London and New York: Methuen, 1980. 276 s. ISBN 0-416-74360-9
- NEKULA, M. *Pragmalingvistická interpretace ironie*. Slovo a slovesnost, 1990, roč. 51, s. 95–110.
- NEKULA, M. *Signalizování ironie*. Slovo a slovesnost, 1991, roč. 52, s. 10–20.
- REJMAN, L. *Slovník cizích slov*. 1. vyd. Praha: SPN, 1966. 505 s. ISBN 14-190-71
- SPERBER, D., WILSON, D. *Irony and the use – mention distinction*. In COLE, P. (ed.). *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, 1981, s. 295–318. Dostupné též z: <<http://www.ucl.ac.uk/lis/studypacks/Sperber-Ironyandtheuse.pdf>>
- STANEL, T. *Linguistic Approaches to Irony*. Chemnitz: Technische Universität Chemnitz, 2006. 121. Magisterarbeit.
- TROST, P. *Jazyk ironie*. Slovo a slovesnost, 1997, roč. 58, s. 81–85.
- WEINRICH, H. *Linguistik der Lüge*. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider, 1966. In STANEL, T. *Linguistic Approaches to Irony*. Chemnitz: Technische Universität Chemnitz, 2006. 121. Magisterarbeit.
- WIKIPEDIA - the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2009-09-08]. Dostupné z: <<http://en.wikipedia.org>>
- WILLER, B. – GROEBEN, N. *Sprachliche Hinweise auf ironische Kooperation*. Zeitschrift für germanistische Linguistik, 1980, roč. 8, s. 290–313.

In STANEL, T. *Linguistic Approaches to Irony*. Chemnitz: Technische Universität Chemnitz, 2006. 121. Magisterarbeit.

WILSON, D., SPERBER, D. *On verbal irony*. *Lingua* 1992, roč. 87, s. 53–76.
Dostupné též z: <http://www.ucl.ac.uk/lis/study_packs/Wilson-Onverbalirony.pdf>